

Sama maisema, eri kulkijat

– Repoveden kansallispuisto kivikaudelta 1900-luvulle

Mika Lavento ja Antti Lahelma (toim.)

Sama maisema, eri kulkijat

Repoveden kansallispuisto kivikaudelta 1900-luvulle

Mika Lavento
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologian oppiaine
PL 59
00014 Helsingin yliopisto
mika.lavento@helsinki.fi

Antti Lahelma
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologian oppiaine
PL 59
00014 Helsingin yliopisto
antti.lahelma@helsinki.fi

Kansikuva: Mahdollisesti jo esihistoriallisella ajalla käytetty leiripaikka Katajajärven pohjoispäässä. Kuva: Kerkko Nordqvist.

Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax.

© Metsähallitus 2007

ISSN 1235-6549
ISBN 978-952-446-559-5 (nidottu)
ISBN 978-952-446-560-1 (pdf)

Edita Prima Oy, Helsinki 2007

KUVAILEHTI

JULKAISJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	24.8.2007
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	
SUOJELUALUEITYYPPI/ SUOJELUOHJELMA	kansallispuisto, yksityinen luonnonsuojelualue		
ALUEEN NIMI	Repoveden kansallispuisto, Aarnikotkan metsän suojelualue		
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Repovesi FI0424001		
ALUEYKSIKKÖ	Etelä-Suomen luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Mika Lavento ja Antti Lahelma (toim.)		
JULKAISUN NIMI	Sama maisema, eri kulkijat – Repoveden kansallispuisto kivikaudelta 1900-luvulle		
TIIVISTELMÄ	<p>Kymenlaaksossa sijaitsevan Repoveden kansallispuiston alueelta tunnistettiin vuoden 2004 geologisissa tutkimuksissa merkkejä varhaisesta maanviljelyksestä. Katajajärven pohjasedimenttien kairausnäytteissä todetut siitepölyt osoittivat sen lähistöllä viljelyn ohraa jo kivikauden lopulla. Selvä viljelyjakso todettiin myös varhaismetallikaudella, vuosina 660–260 eaa. Tälle ajanjaksolle ajoittuvat merkit maanviljelyksestä ovat Suomessa poikkeuksellisia. Niiden tieteellistä mielenkiintoa lisäsi se, että tulokset saatiin alueelta, joka historiallisella ajalla on mielletty syrjäiseksi erämaaksi.</p> <p>Sedimenttitutkimuksen tulokinnan kannalta oli oleellista tietää, millaiseen asutukseen viljelyjaksot saattaisivat liittyä. Vuonna 2004 Repoveden alueen kulttuuriympäristö kuitenkin tunnettiin huonosti. Tilanteen korjaamiseksi Helsingin yliopisto järjesti vuonna 2006 arkeologis-etnografisen inventoinnin kansallispuiston, siihen liittyvän Aarnikotkan metsän suojelualueen ja niiden lähiympäristöjen alueilla. Tutkimus käsitti arkeologisen kenttätätöjaksen ja uskontotieteellisen haastatteluosuuden.</p> <p>Viikon pituisessa arkeologisessa inventoinnissa löytyi aiemmin tunnettujen kalliomaalausten lisäksi yhteensä 38 muinaisjäännöskohdetta, joista kuitenkin vain yksi – Pukkisaaren hautaraunio – ajoittui varmuudella varhaismetallikaudelle eli todennäköisesti Katajajärven viljelyjaksoson aikakaudelle. Ilmeisesti Katajajärven varhaiset viljelyjaksot edustavat alueen ulkopuolella sijainneista kiinteistä asutuskohteista tapahtunutta kaukokaskeamista, josta tutkimusalueelle on jäänyt vain vähäisiä arkeologisesti todettavia merkkejä. Kaiken kaikkiaan 17 kohdetta ajoittuu kivi- ja varhaismetallikaudelle. Pääosa eli 21 kohdetta kuuluu historialliselle ajalle. Kokonaismäärästä 30 sijaitsee Repoveden kansallispuistossa ja Aarnikotkan luonnonsuojelualueella.</p> <p>Uskontotieteilijöiden tekemissä haastattelututkimuksessa painopiste oli Pahlajärven ampuma-alueella sijainneissa erämaakylissä. Alue pakkolunastettiin Puolustusvoimien käyttöön vuonna 1956, minkä jälkeen siellä sijainneet tilat autioituivat. Tutkimushankkeen myötä Vekaranjärven varuskunnan varoalueen entisille asukkaille tarjoutui harvinainen mahdollisuus vierailla entisillä kotipaikoillaan. Asukkaita haastateltiin heidän entisestä arjestaan, elinkeinoistaan ja niihin liittyneistä uskomuksista.</p> <p>Tässä julkaisussa esitellään Repoveden tutkimusten tulokset ja luodaan katsaus alueen menneisyyteen geologian, arkeologian, historiatutkimuksen ja etnografian näkökulmista. Jylhästä maastonmuodostaan huolimatta Repovesi ei juuri milloinkaan ole ollut koskematon erämaata, vaan se on kuulunut ihmisen taloudellisen hyväksikäytön piiriin jo vuosituhansien ajan.</p>		
AVAINSANAT	esihistoria, historia, arkeologia, uskontotiede, uskomusmaailma, elinkeinot		
MUUT TIEDOT	Tutkimusten rahoittajana toimi Kymin Osakeyhtiön 100-vuotissäätiö.		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 165		
ISSN	1235-6549	ISBN (NIDOTTU)	978-952-446-559-5
		ISBN (PDF)	978-952-446-560-1
SIVUMÄÄRÄ	142 s.	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAikka	Edita Prima Oy
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	15 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	24.8.2007
UPPDRAKSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	
TYP AV SKYDDSSOMRÅDE/ SKYDDSPROGRAM	nationalpark, privat naturskyddsområde		
OMRÅDETS NAMN	Repovesi nationalpark, Aarnikotka skogs skyddsområde		
NATURA 2000 -OMRÅDETS NAMN OCH KOD	Repovesi FI0424001		
REGIONAL ENHET			
FÖRFATTARE	Mika Lavento och Antti Lahelma (red.)		
PUBLIKATION	Samma landskap, olika besökare – Repovesi nationalpark från stenåldern till 1900-talet		
SAMMANDRAG	<p>I Repovesi nationalpark i Kymmenedalen identifierades vid geologiska undersökningar som utfördes 2004 tecken på tidigt jordbruk. Pollenanalyser från bottensedimenten i Katajajärvi visade att det odlats korn i närheten redan i slutet av stenåldern. En klar odlingsperiod konstaterades också under tidig metallålder, 660–260 f.t. Tecken på jordbruk under denna tidsperiod hör till undantagen i Finland. Det vetenskapliga intresset ökas av att resultaten kommer från ett område som under historisk tid har uppfattats som avlägsen ödemark.</p> <p>För tolkningen av sedimentundersökningen var det väsentligt att få veta vilken slags bosättning odlingsperioderna kunde hänföra sig till. År 2004 kände man emellertid dåligt till kulturmiljön i Repovesi-området. För att korrigera situationen ordnade Helsingfors universitet 2006 en arkeologisk-etnografisk inventering i nationalparken, det anslutande Aarnikotka skogs skyddsområde och den närmaste omgivningen. Undersökningen omfattade en arkeologisk fältarbetsperiod och en religionsvetenskaplig intervjudel.</p> <p>Under den veckolånga arkeologiska inventeringen hittade man förutom de tidigare kända hällmålningarna sammanlagt 38 fornlämningsobjekt, av vilka ändå bara ett – gravresterna på Pukkisaari – med säkerhet härrör från tidig metallålder, dvs. sannolikt odlingsperioden vid Katajajärvi. De tidiga odlingsperioderna vid Katajajärvi företräder uppenbarligen svedjebruk som bedrivs på avstånd från den fasta bosättningen, som varit belägen utanför området, och därför finns det endast få arkeologiskt påvisbara tecken på den i undersökningsområdet. Inalles 17 fornlämningar härrör från stenåldern och tidig metallålder. Merparten, dvs. 21 fornlämningar hänför sig till historisk tid. Av samtliga är 30 belägna i Repovesi nationalpark och Aarnikotka naturskyddsområde.</p> <p>I religionsvetarnas intervjuundersökning låg tyngdpunkten på de ödemarksbyar som var belägna inom Pahkajärvi skjutområde. Området tvångsinlöstes för försvarsmaktens bruk 1956, varefter de gårdar som låg där blev öde. I och med forskningsprojektet erbjöds de som tidigare bott inom Vekaranjärvi garnisons säkerhetszon en sällsynt möjlighet att besöka sina tidigare hemvister. Invånarna intervjuades om sin tidigare vardag, sina näringar och de trosföreställningar som hänförde sig till dem.</p> <p>I denna publikation presenteras resultaten av undersökningarna i Repovesi och ges en översikt över områdets forntid ur geologiskt, arkeologiskt, historieforskningens och etnografiskt perspektiv. Trots sin ödliga landskapsform har Repovesi knappast någonsin varit en orörd ödemark, utan området har utnyttjats av människan i ekonomiskt syfte i årtusenden.</p>		
NYCKELORD	förhistoria, historia, arkeologi, religionsvetenskap, föreställningsvärld, näringar		
ÖVRIGA UPPGIFTER	Undersökningarna har finansierats av Kymin Osakeyhtiön 100-vuotissäätiö.		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonuojelujulkaisuja. Sarja A 165		
ISSN	1235-6549	ISBN (HÄFTAD)	978-952-446-559-5
		ISBN (PDF)	978-952-446-560-1
SIDANTAL	142 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Edita Prima
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	15 euro

Esipuhe

Repoveden kansallispuiston tutkimukset alkoivat hieman yllättäen, kun Kymin osakeyhtiön 100-vuotissäätiö myönsi professori Matti Saarniston johtamalle tutkimusryhmälle apurahan vuonna 2003. Tehtyään apurahan turvin alueella siitepölyanalyysin Repoveden alueella sijaitsevan Katajajärven pohjasedimenteistä, geologi Teija Alenius pystyi osoittamaan, että järven ympäristössä on viljelty maata jo kiviikaudella. Erityisen voimakas viljelyjakso ajoittui ajanlaskun alun tienoille. Tulos oli yllättävä ja tieteellisesti mielenkiintoinen, koska tältä ajanjaksolta tunnetaan etenkin sisämaasta hyvin niukalti jälkiä maanviljelystä tai edes ihmisasutuksesta.

Varhaismetallikaudelle ja osittain jopa kiviikaudelle ajoittuvat havainnot kiinnostivat monia tahoja – geologeja, arkeologeja ja Metsähallitusta, jonka hallinnassa Repoveden kansallispuisto on. Myös Helsingin yliopiston uskontotieteen oppiaine ilmaisi kiinnostuksensa Repoveden tutkimuksia kohtaan, koska alueelta on tallennettu muun muassa 'lappalaisiin' ja karhunpeijaisiin liittyvää perimätietoa ja paikannimistöä. Lisäksi alueelta tunnetaan esihistorialliseen uskontoon liittyviä kalliomaalauksia. Tältä pohjalta muodostettiin aiempaa laajempi tutkimusryhmä, jolle Kymin osakeyhtiön 100-vuotissäätiö myönsi uuden apurahan. Apurahalla toteutettiin kenttätutkimus, jossa kolme arkeologista tutkimusryhmää tutki Repoveden aluetta noin viikon ajan (21.–25.8.2006). Samanaikaisesti hankkeeseen osallistuneet uskontotieteilijät tekivät alueella haastattelututkimuksen yhdessä Metsähallituksen luonto-opas Paula Niskalan kanssa. Haastatteluja täydennettiin myös syksyn 2006 aikana.

Repovesi on maastoltaan poikkeuksellinen kohde. Se on jylhää, kivistä ja ensi silmäyksellä nykypäivän maanviljelyyn huonosti sopivaa aluetta. Kuten yllä todettiin, sen tuntumasta tunnetaan kuitenkin kalliomaalauksia, jotka osoittavat alueella liikutun jo varhain esihistoriallisella ajalla. Tämän lisäksi varhaiseen ihmistoimintaan viittasivat alueen lähiympäristöstä jo ennen syksyn 2006 inventointia tunnetut muutamat esihistorialliset asuinpaikat ja irtolöydöt. Viikon mittainen inventointi paljasti alueelta yhteensä 38 muinaisjäännöskohdetta, joista lähes puolet ajoittuu kiviikauteen. Historiallisen ajan kohteita löydettiin

inventoinnin aikana jonkin verran enemmän. Varmasti varhaismetallikaudelle eli Katajajärven viljelyjakson aikaan ajoittuvia kohteita löydettiin kuitenkin ainoastaan yksi. Vaikka inventointi oli sinänsä tuloksellinen, se osoitti, että varhaismetallikautisia kohteita alueella ei juuri ole, tai että niitä on ainakin vaikeaa löytää. Näin siitähän huolimatta, että siitepölyanalyysi osoittaa alueella olleen viljelytoimintaa. Ilmeisesti kyse on kaukokaskeamisesta, josta on jäänyt maastoon vain vähän arkeologisesti tunnistettavia merkkejä.

Käsillä oleva tutkimus on jaettu viiteen pääluokkaan, joista ensimmäisen muodostaa alueen geologisen historian sekä siitepölyanalyysin tulosten esittely. Oma laaja kokonaisuutensa on arkeologisen inventoinnin esittely siten, että inventoinnin osanottajat ovat paneutuneet eri periodeihin. Historiallisen ajan kohteita sekä niihin liittyvää historiankirjojen ja historiallisen kartta-aineiston välittämää tietoa on käsitelty erikseen. Maantieteellisistä syistä tutkimusaluetta ei haluttu rajata tiukasti kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän suojelualueille, vaan inventoinnin kattavuutta laajennettiin sekä itään (Pahkajärven ampuma-alue), länteen (Vuohijärven itäosa) että etelään (Tihvetjärven pohjoisosa). Näin tutkimuksen piiriin saatiin myös geologialtaan ja ympäristöltään hieman Repovedestä poikkeavia alueita, mikä on ennen kaikkea laajentanut tutkimuksissa paikannettujen kiviikautisten kohteiden määrää ja tyyppejä. Toisaalta hankkeeseen liittyneen haastattelututkimuksen kannalta oli oleellista ulottaa tutkimusalue kansallispuiston viereisessä sijaitsevalle ampuma-alueelle.

Uskontotieteellisessä tutkimuksessa painopiste oli niissä kokemuksissa, joista ihmisillä oli muistoja heidän vielä asuessaan Pahkajärven ampuma-alueella sijainneissa erämaakylissä. Alue pakkolunastettiin puolustusvoimien käyttöön vuonna 1956, minkä jälkeen tilat vähitellen autioituivat. Seitsemän vuotta myöhemmin alkoivat Karjalan Prikaatin uuden varuskunnan rakennustyöt Vekaranjärvellä, jolloin lisää alueen asukkaita joutui muuttamaan pois kotiseuduiltaan. Tutkimuksen päämääränä oli tallettaa varuskunta-alueen entisten asukkaiden elämäntapaa ja uskomusperinnettä nyt, kun se vielä on mahdollista. Tutkimukseen kuului myös arkistotutkimus, jossa kartoitettiin

Repoveden alueelta 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa talletettuja uskomustarinoita ja paikannimistöä.

Tutkimushankkeen lopputuloksena syntyi nyt käsillä oleva kirja – ensimmäinen perusteellinen selvitys alueen varhaisvaiheista ennen varuskunta-alueen ja kansallispuiston perustamista. Sanat ”luonnonsuojelualue” ja ”kansallispuisto” syntyivät helposti mielikuvan ikaikaisesta erämaasta, jota ihmisen toiminta ei ole muokannut. Nyt suoritettut tutkimukset osoittivat, että Repovesi ei ole juuri milloinkaan ollut koskematon erämaasta, vaan ihmistoiminta ja luonnon hyväksikäyttö on jatkunut sielläkin vuosituhansien ajan. Tästä toiminnasta on jäänyt toisaalta konkreettisia (joskin usein vaikeasti havaittavia) jälkiä kansallispuiston maisemaan, toisaalta elävää henkistä perimätietoa pohjoisen Kymenlaakson nykyisten asukkaiden kollektiiviseen muistiin.

Repoveden esi- ja varhaishistoriaa selvittänyt tutkimushanke on esimerkki uudenaikaisesta yhteistyöstä Metsähallituksen, arkeologien, geologien ja uskontotieteilijöiden välillä. Siksi kirjassa on pyritty tarjoamaan lukijalle ajankohtainen katsaus niihin tieteenaloihin, joilla tätä historiaa on selvitetty. Etenkin esihistoriaosuudessa on pyritty esittelemään maamme arkeologista tutkimustilannetta hieman Repoveden kansallispuistoa laajemmastakin näkökulmasta.

Esitämme Repoveden tutkimuksista kiitoksemme kaikille tähän teokseen kirjoittaneille tutkijoille, sekä myös arkeologi Timo Miettiselle, geologi Aimo Kejoselle ja uskontotieteen professori Juha Pentikäiselle, jotka kirjoittajien ohella osallistuivat Repoveden kenttätutkimuksiin. Erityisen suuren kiitoksen ansaitsee Kymin osakeyhtiön 100-vuotissäätiö, joka on toiminut tutkimusten rahoittajana. Haluamme osoittaa kiitoksen myös Metsähallitukselle, joka on tukenut projektia sen eri vaiheissa ja myös mahdollistanut tämän kirjan painatuksen. Erityisesti Itä-Suomen luontopalvelujen aluejohtaja Matti Määttä, erikoissuunnittelijat Anu Vauramo ja Minna Maukonen sekä luonto-opas Paula Niskala ovat edistäneet hanketta eri tavoin. Kiitos myös Vekaranjärven varuskunnalle ja kapteeni Sami Koverolalle mahdollisuudesta suorittaa kenttätutkimusta ampuma-alueen puolella.

Kirjan valmistuminen nopealla aikataululla osoittaa, että monet eri tahot kokevat nyt toteutetun kaltaisen yhteistyön tarpeelliseksi. Menneisyyden tutkiminen muutenkin kuin perinteisen, kirjallisiin lähteisiin pohjautuvan historiantutkimuksen kautta on paikallaan. Se avaa näkökulmia kaukaiseen menneisyyteen sellaisillakin alueilla, jotka ensi silmäyksellä saattavat vaikuttaa lähes ”historiattomilta”.

Helsingissä

Mika Lavento
arkeologian professori

Antti Lahelma
tutkija

Sisällys

1 Luonnonhistoria	9
1.1 Repoveden alueen vesistöjen jääkaudenjälkeinen historia.....	9
1.2 Katajajärvi – osa sisämaan asutus- ja viljelyhistoriaa.....	14
1.2.1 Luonnonmaiseman kehitys jääkauden jälkeisenä aikana.....	14
1.2.2 Varhaismetallikausi ja varhainen viljely.....	17
1.2.3 Viljelyn uusi alku 1200-luvulla jaa.	19
2 Repoveden ja lähiympäristön arkeologia	20
2.1 Esihistorian ajanjaksot.....	20
2.1.1 Kivikausi.....	20
2.1.2 Metallikaudet.....	20
2.1.3 Historiallinen aika.....	21
2.2 Ajoitusmenetelmät.....	21
2.3 Arkeologiset inventointitutkimukset.....	23
2.3.1 Arkeologisten kohteiden paikantaminen.....	25
2.3.2 Inventoinneissa tavallisimmin tavattavat löydöt.....	25
2.3.3 Inventointikohteiden dokumentointi.....	27
2.4 Kivikautiset yhteisöt, liikkuvuus ja kohdetyypit.....	28
2.5 Suomen varhaisin asutus (8600–5100 eaa.).....	30
2.5.1 Pioneerit Repoveden alueella.....	31
2.6 Ensimmäiset saviastiantekijät (5100–4200 eaa.).....	32
2.7 Keskineoliittisella kivikaudella asutus tihenee.....	33
2.7.1 Asumuspainanteet ja asuinpaikkatyyppien monipuolistuminen osoittavat asutusmallin muutosta.....	35
2.7.2 Keskineoliittinen kivikausi Repoveden ja Vuohijärven alueella.....	36
2.8 Kalliomaalaukset – ikkuna kivikauden henkiseen kulttuuriin.....	38
2.8.1 Repoveden kalliomaalaukset Löppösenluola ja Olhavanvuori.....	40
2.8.2 Kalliomaalauksia Repoveden lähiympäristössä.....	42
2.9 Päättävä kivikausi (2300–1800 eaa.).....	43
2.9.1 Myöhäiskivikausi Repovedellä ja Vuohijärven alueella.....	44
2.10 Metallien käyttö leviää Suomeen (1800 eaa. – 400 jaa.).....	46
2.10.1 Repoveden ympäristö.....	48
2.11 Lapinrauniot.....	49
2.12 Asutus vakiintuu rautakaudella (n. 400–1300 jaa.).....	52
2.12.1 Keskinen rautakausi (400–800 jaa.) – hajanaisia merkkejä ihmistoiminnasta.....	52
2.12.2 Nuorempi rautakausi (800–1300 jaa.) – asutuksen vakiintuminen alkaa.....	52
2.12.3 Repoveden lähialueen asutuskuva rautakauden lopulla.....	53
3 Elinkeinojen ja maankäytön historia	54
3.1 Esihistoriallisen ajan elinkeinot.....	54
3.1.1 Johdanto: pienistä paloista kokonaiskuvaksi.....	54
3.1.2 Esihistoriallisen ajan elinkeinot Suomessa.....	56
3.1.3 Elinkeinot ja maankäyttö Repoveden ympäristössä kivikaudelta varhaismetallikaudelle (noin 8400–500 eaa.).....	57
3.2 Rautakauden elinkeinot Repoveden ympäristössä – eränkävintä ja maanviljelyä....	59
3.3 Repoveden ja lähialueiden maankäyttö ja elinkeinot historiallisella ajalla.....	61

3.3.1 Talonpoikainen maankäyttö.....	61
3.3.2 Teollinen maankäyttö	66
3.3.3 Suurteollisuus Kymijokilaaksossa.....	69
3.3.4 Lopuksi	72
3.4 Ihmisten arkea Repovedellä 1900-luvun alkupuoliskolla.....	73
3.4.1 Tervarummun korpikylä	73
3.4.2 Maanviljely ja kasvimaan tuotteet	73
3.4.3 Karjatalous ja muut eläimet	76
3.4.4 Metsästys.....	78
3.4.5 Kalastus	80
3.4.6 Marjastus ja sienestys	82
3.4.7 Urakkahommia talonpidon rinnalla.....	82
4 Uskomusmaailma ja tarinaperinne.....	85
4.1 Uskonto esihistoriallisella ajalla.....	85
4.1.1 Esihistoriallisen uskonnon tutkimus.....	85
4.1.2 Repoveden kalliomaalaukset pyyntikulttuurien uskonnon kuvastajana.....	86
4.1.3 Pyyntikansan ja maanviljelijöiden haudat	88
4.2 Uskomustarinoita Repovedeltä.....	89
4.2.1 Suullinen perinne kansanuskon tutkimuksen lähteenä.....	89
4.2.2 Kenttätöissä Repovedellä.....	90
4.2.3 Aarretarinat	91
4.2.4 Tarinoita piruista	93
4.2.5 Iivananvuoren kummitus	96
4.2.6 Tarinoita vainajista ja kuoleman kulttuurista	97
4.2.7 Karhunpeijsäiset	100
4.2.8 Tarinoita parantajista, tietäjistä ja trulleista.....	103
4.2.9 Lopuksi	103
5 Yhteenveto.....	105
5.1 Repoveden alueen arkeologiset tutkimukset vuonna 2006	105
5.1.1 Tutkimuksen taustat.....	105
5.1.2 Vuoden 2006 tutkimukset.....	105
5.1.3 Tulokset	105
5.1.4 Lopuksi	107
5.2 Repoveden alueen etnografinen tutkimus.....	108
5.3 Lopuksi	109
Lähteet.....	110
Liite 1 Esihistorialliset ja historiallisen ajan muinaisjännökset Repoveden alueella	125

1 Luonnonhistoria

1.1 Repoveden alueen vesistöjen jääkaudenjälkeinen historia

Matti Saarnisto

Repoveden alueen jääkaudenjälkeinen historia alkaa siitä, kun mannerjäätikön reuna peräytyi Toiselta eli Sisemmältä Salpausselältä Jaalan–Vuohijärven–Tuohikotin linjalta noin 11 500 vuotta sitten (Repoveden alueen luonnosta ks. Häyrinen ym. 2003). Salpausselkä on syntynyt mannerjäätikön sulamisvesien kerrostamasta hiekasta ja sorasta. Se muodostaa jäätikön reunan suuntaisia seläniteitä ja laajoja tasanteita, deltoja, jotka kuvastavat syntyäikansa Baltian jääjärven korkeutta Itämeren altaassa. Anttilankangas Vuohijärven eteläpuolella on yksi monista II Salpausselän reunatasanteista. Sen pinta on 123 metriä merenpinnan yläpuolella, mikä oli myös Itämeren Baltian jääjärven ylin taso Valkealassa (kuva 1).

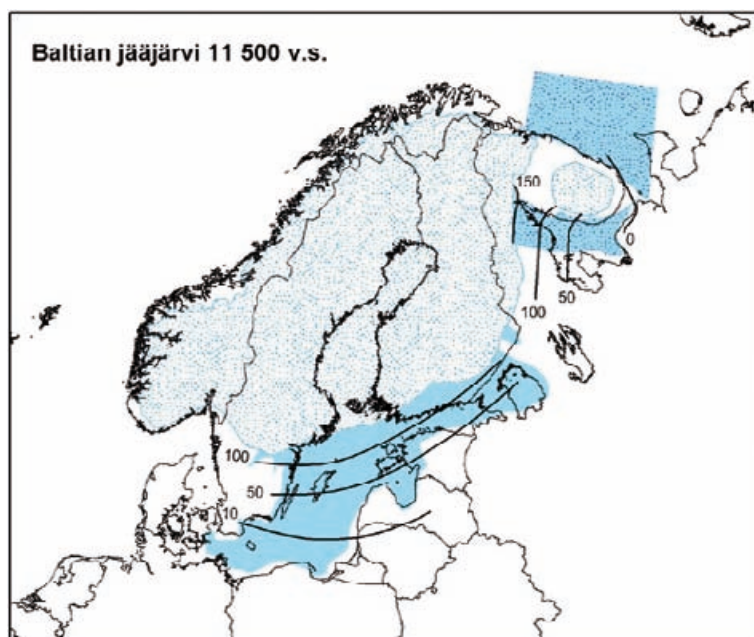
Baltian jääjärvi patoutui peräännyvän mannerjäätikön reunan eteen ja ulottui viime vaiheessa Salpausselälle. Baltian jääjärvi oli valtameren yläpuolella ja sen lasku-uoma oli Tanskan salmissa. Kun mannerjäätikön reuna peräytyi alaville maille Keski-Ruotsissa Billingenin vuoren pohjoispuolelle 11 500 vuotta sitten, jääjärvi purkautui liki 30 metriä valtameren tasoon. Suolainen vesi pääsi tunkeutumaan Itämeren altaaseen ja alkoi Yoldiameri-vaihe, jonka aikana Itämeri oli vähäsuolainen allas. Yoldiameren pohjoisrannan muodosti laajoilla alueilla peräännyvä mannerjäätikön reuna, ja nykyiseen verrattuna moninkertainen maankohoaminen muutti karttakuvaa nopeasti. Yoldiameri oli Itämeren ensimmäinen suolainen vaihe jääkauden jälkeen, mutta suolaisuus tuskin tuntui Repoveden alueella. Vähäsuolaisuus johtui Yoldiameren kapeasta salmiyhteydestä valtameriin ja mannerjäätiköltä tulevista runsaista sulamisvesistä (esim. Saarnisto 2003 ja siinä mainittu kirjallisuus; Alenius ym. 2005).

Maankohoaminen kavensi Keski-Ruotsin salmiyhteyttä ja

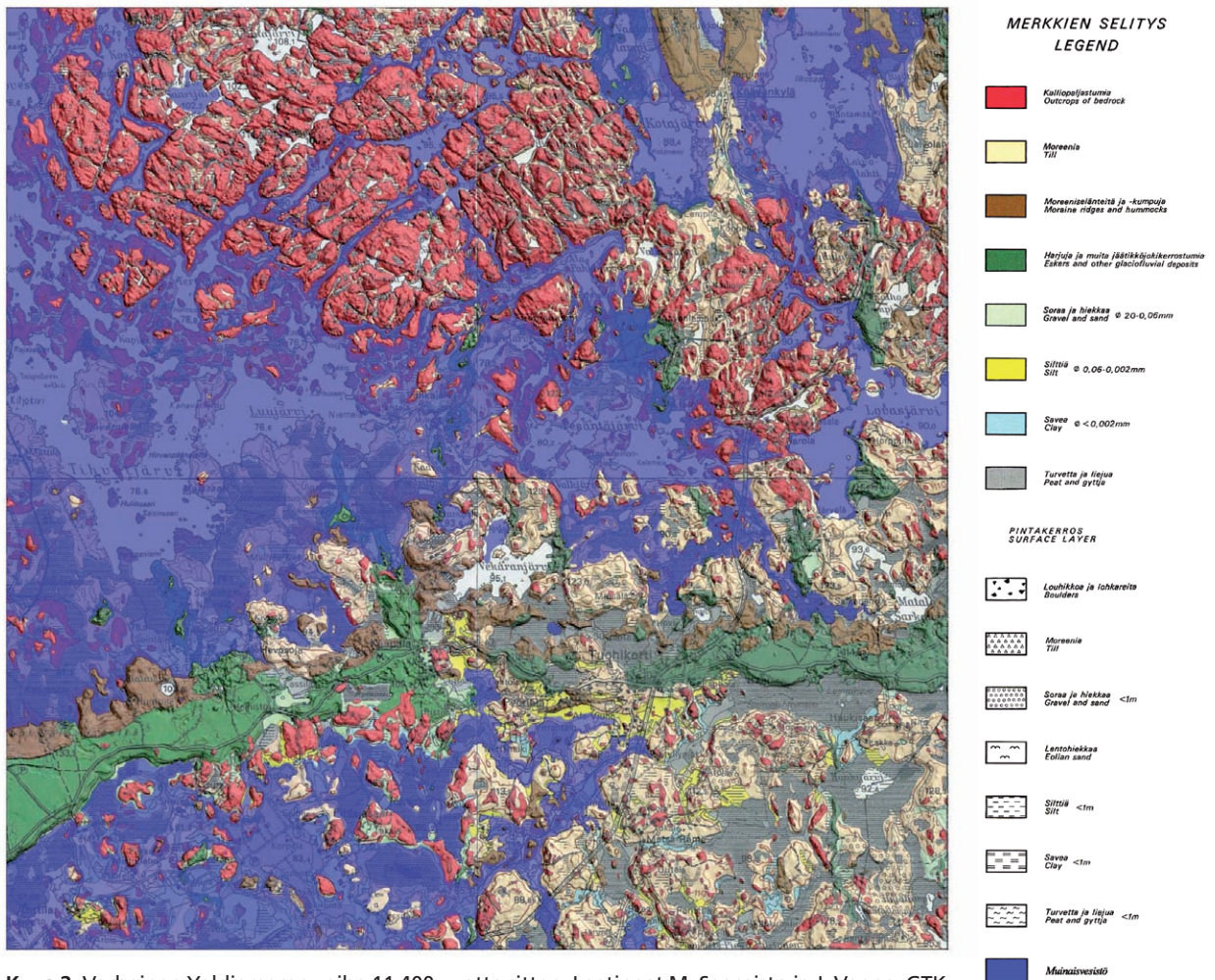
muutti sen lopulta noin 10 700 vuotta sitten Itämeren lasku-uomaksi. Itämeren allas patoutui uudestaan makeavetiseksi sisäjärveksi noin tuhanneksi vuodeksi. Tämän vaiheen nimi on Ancylusjärvi. Mannerjäätiköiden sulamisvedet nostivat valtameren pintaa edelleen nopeasti, ja lopulta suolainen vesi tunkeutui Itämeren altaaseen Tanskan salmien kautta noin 9 500 vuotta sitten. Suomen etelärannikolla suolaisuus tuntui viitisensataa vuotta myöhemmin. Alkoi Litorinameren aika. Litorinameri on nykyisen Itämeren edeltäjä. Ancylusjärvi sen paremmin kuin Litorinamerikään eivät ulottuneet Repoveden alueelle.

Koko Repoveden alue vapautui mannerjäätikön alta Yoldiameren alkuvaiheessa yli 11 000 vuotta sitten. Baltian jääjärven lasku Yoldiameren tasoon on nähtävissä II Salpausselän pohjoispuolella Loirinkankaan deltatasanteella, joka on 90–95 metriä nykyisen merenpinnan yläpuolella siis tuon mainitun kolmisenkymmentä metriä alempana kuin II Salpausselän deltatasanne Anttilankankaalla.

Käyttämällä Loirinkankaan 90 metrin tasoa lähtökorkeutena on laadittu kartta (kuva 2) veden ja maan jakautumisesta pian alueen vapauduttua mannerjäätikön alta noin 11 400 vuotta sitten. Kartta osoittaa, että Repoveden alueen eteläosat olivat Yoldiameren peitossa ja että kuivaa maata

Kuva 1. Baltian jääjärvi 11 500 vuotta sitten, jolloin mannerjäätikkö ulottui Sisemmälle Salpausselälle.

Kuva 2. Varhainen Yoldiameren vaihe 11 400 vuotta sitten. Laatineet M. Saarnisto ja J. Vanne, GTK. Pohjakartta: GTK:n maaperäkartta, Vuohijärvi.

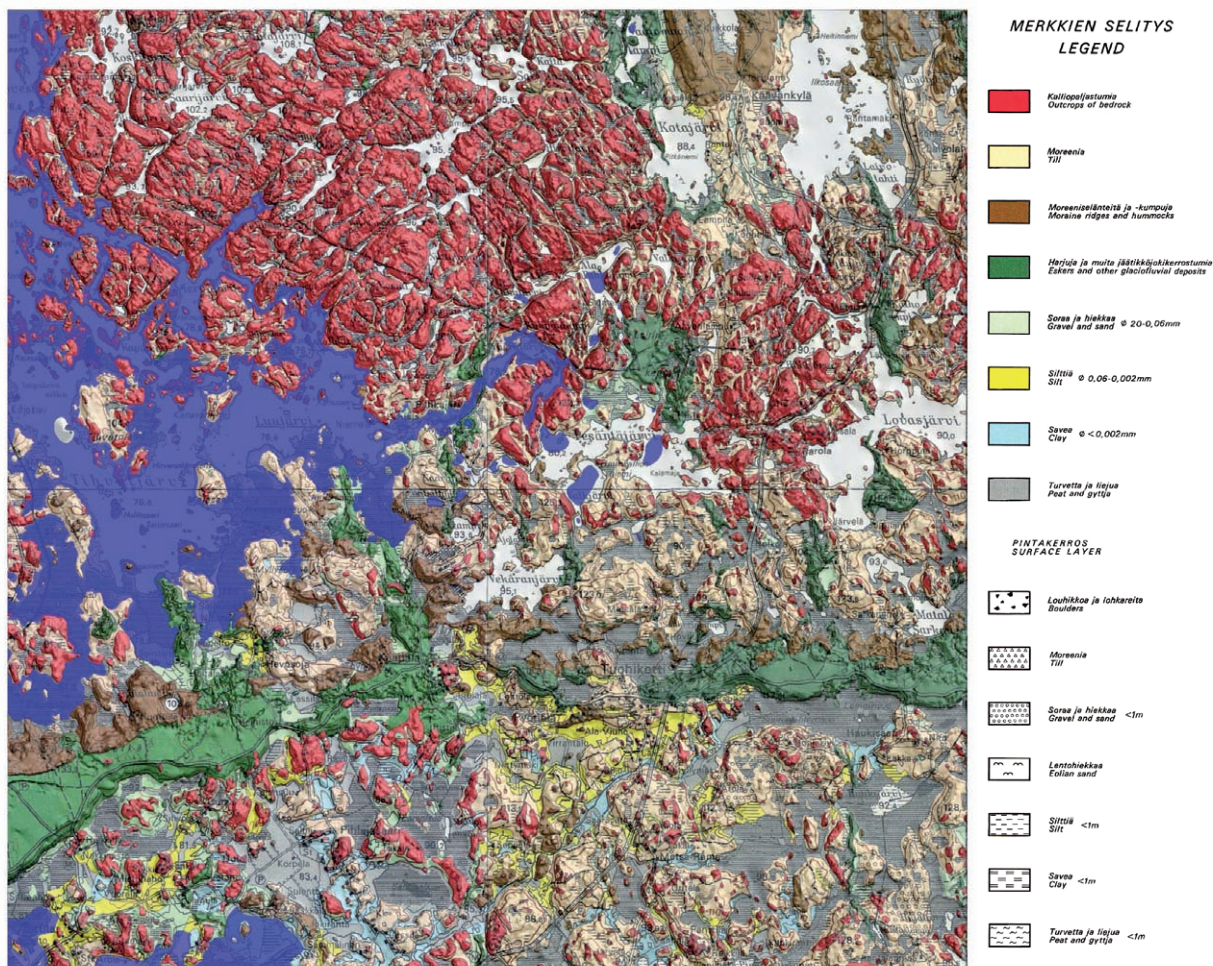
oli vain pohjoisessa, jonne meri ulottui laaksopainanteita pitkin kapeina vuonomaisina salmina. Maankohoaminen kansallispuiston pohjoisosissa on ollut ja on yhä nopeampaa kuin etelässä, joten Yoldiameren rantataso on siellä noin 10 metriä ylempänä kuin Loirinkankaalla. Suurin osa kansallispuiston nykyisistä järvistä oli merenpinnan alla, ja vain yli 100 metrin korkeudella sijaitsevat järvet syntyivät painanteisiin heti mannerjäätikön peräydyttyä ylimmän Yoldiameren tason yläpuolelle. Saarijärvi puiston pohjoisosassa, noin 102 metrin korkeudella, oli juuri ja juuri Yoldiameren piirissä (Alenius ym. 2005).

Maankohoaminen heti mannerjäätikön sulamisen jälkeen oli Repovedenkin alueella yli kymmenkertainen nykyiseen verrattuna, jopa viisi metriä sadassa vuodessa. Tämän vuoksi karttakuva muuttui Yoldiameren aikana nopeasti, vaikka myös meren pinta kohosi. Tätä osoittamaan on laadittu kartta meren ja maan jakautumisesta Repoveden kansallispuiston alueella ja sen ympäristössä Yoldiameren aikana noin 11 200 vuotta

sitten, kun vedenpinta oli laskenut Loirinkankaan alueella 10 metriä, noin 80 metrin korkeuteen. Kansallispuiston eteläosaan oli muodostunut lukuisia saaria, kun taas pohjoisosan salmet olivat kuivuneet ja sinne oli syntynyt suuri joukko järviä (kuva 3).

Koska maankohoaminen oli heti jäätikön vetäytymisen jälkeen hyvin nopeaa, vain pari sataa vuotta myöhemmin noin 11 000 vuotta sitten koko Repoveden kansallispuisto oli kohonnut Yoldiamerestä ja puiston alue oli saanut liki nykyisen hahmonsaa. Repoveden (76,6 metriä merenpinnasta) jääminen Yoldiameren yläpuolelle noin 10 800–10 900 vuotta sitten päätti jäätikön peräytymistä seuranneen vaiheen, jolloin muutokset maan ja veden jakautumisessa kansallispuiston alueella olivat nopeita ja suuria (kuva 4).

Ei ole tiedossa koska ensimmäinen ihminen saapui Repovedelle. Vanhimmat asuinpaikat ja esinelöydöt Lahden Ristolasta, nykyisen Porvoonjoen yläjuoksulta, eteläiseltä Saimaalta ja Karjalankannakselta ovat viitisen sataa vuotta

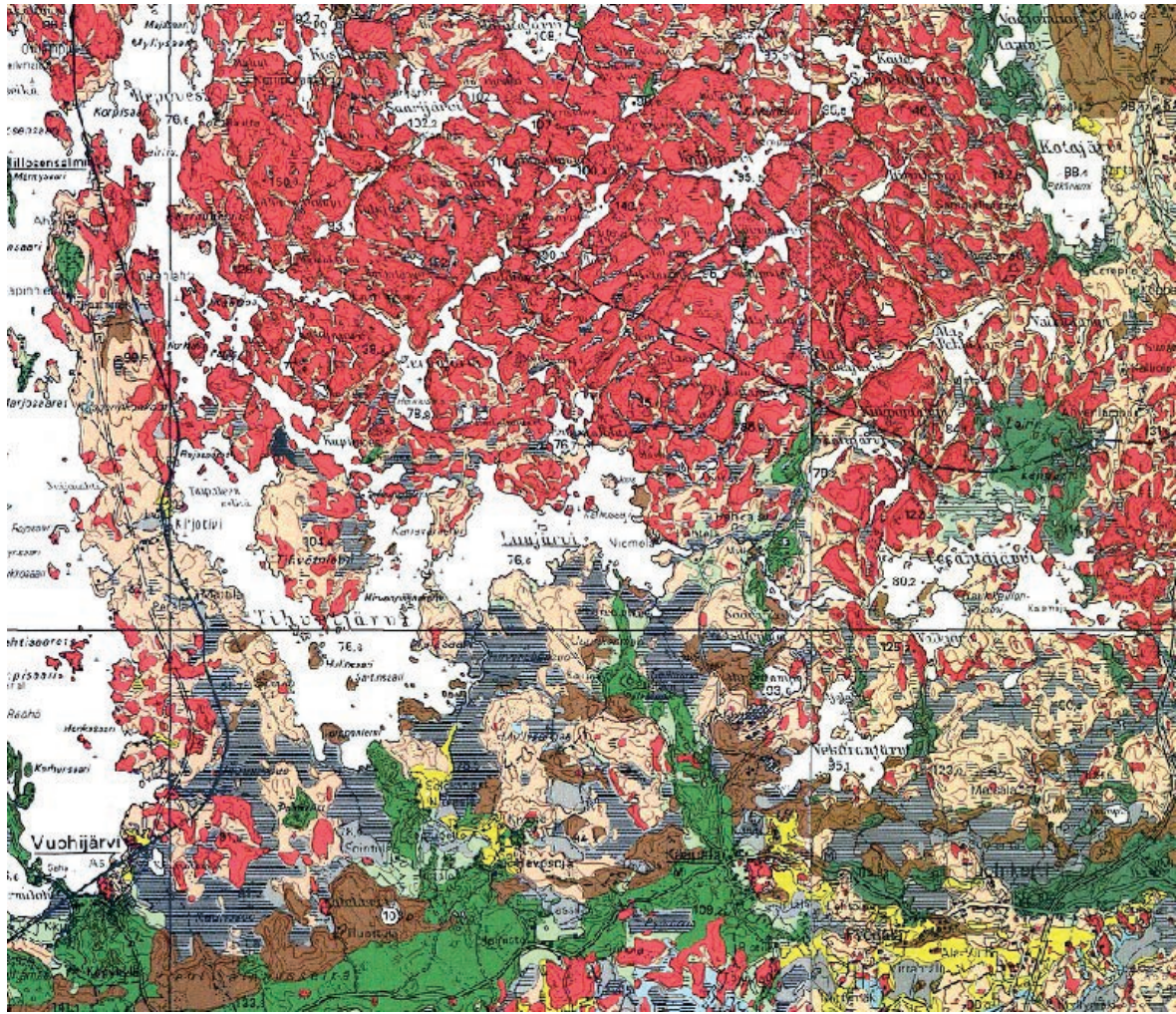

Kuva 3. Yoldiameren vaihe 11 200 vuotta sitten. Laatineet M. Saarnisto ja J. Vanne, GTK. Pohjakartta: GTK:n maaperäkartta, Vuohijärvi.

nuorempia, siis noin 10 500 vuotta vanhoja, mikä sopii arvaukseksi myös Valkealan vanhimmasta asutuksesta (vrt. Takala 2004). Tähän aikaan suurimmat muutokset maan ja veden jakautumisessa olivat jo tapahtuneet; karttakuva oli liki nykyisen kaltainen.

Repoveden alue on osa Valkealan–Jaalan vesireittien aluetta. Näiden vesireittien historia on ollut monivaiheinen sen jälkeen, kun ne syntyivät alueen kohottua Yoldiamerestä. Vesireitit ovat olleet tärkeitä kulkuväyliä esihistorialliselta ajalta alkaen, yhdysväyliä rannikon ja sisämaan välillä. Valkealasta ne ovat johtaneet Kymijoen kautta merelle ja sisämaan suurille järville Päijänteelle ja Saimaalle sekä lopulta Mäntyharjun reitin järville muun muassa Puulavedelle. Myös Salpausselän harjanteet ovat tarjonneet helpon kulkuväylän niin riistalle kuin ihmisillekin, joten Repovesi sijaitsee lupaavasti eräänlaisessa solmukohdassa, kun etsitään merkkejä esihistoriallisesta ihmisestä.

Kymijoki koskineen on kehittynyt jääkauden jälkeen 11 500 vuoden kuluessa, kun jokisuu on siirtynyt Salpausselältä Kotkaan ja Ruotsinpyhtäälle. Kymijoen yläjuoksu sai alkunsa Baltian jääjärven laskussa 11 500 vuotta sitten, ja noin 10 000 vuotta sitten jokisuu oli Kouvolan pohjoispuolella Kuusankosken niskassa. Jokisuu siirtyi nopeasti kohti etelää, koska maankohoaminen oli nopeaa pian mannerjäätikön peräytymisen jälkeen. Jo 9 700 vuotta sitten (7700 eaa.) jokisuu oli Anjalankoskella Ankkapurhan niskassa yli 30 kilometriä Kuusankoskea etelämpänä. Ankkapurhan synty kesti kaikkiaan 3 500 vuotta ja päättyi vasta 6 200 vuotta sitten (noin 4200 eaa.), kun Suomenlahden/Litorinameren kapea lahti ulottui Ankkapurhan alapuoliseen suvantoon. Ankkapurhan syntyessä maankohoaminen ja valtameren pinnan nousu olivat likimain tasapainossa, joten kosken synty oli hidaskäytävä tapahtuma (Saarnisto 2004).

Kuva 4. Ote maaperäkartasta N:o 3114, Vuohijärvi (GTK). Kallioalueet ovat punaisia, Toinen Salpausselkä ja harjut on merkitty vihreällä, moreenialueet ruskealla ja suot mustalla viivoituksella. Pohjakartta: GTK:n maaperäkartta, Vuohijärvi.

Ankkapurhan syntyjakson aikana tapahtui Valkealan–Jaalan vesistöihin vaikuttaneita suuria muutoksia. Muinai-Päijänteen epätasaisesta maankohoamisesta aiheutunut tulva/transgressio mursi Heinolanharjun 7 000 vuotta sitten, ja vedet purkautuivat Konniveteen ja edelleen Kymijokeen (Saarnisto 1971a, 2000). Näin syntyi entistä esteettömämpi kulku Päijänteen vesireiteille aina Suomenselkää myöten. Saimaan vesistön maankohoamisesta aiheutunut muinainen tulva puolestaan puhkaisi ensin lasku-uoman Ristiinan Matkuslammella Mäntyharjun reitin vesiin 6 900 vuotta sitten ja viitisensataa vuotta myöhemmin myös Lappeenrannan Kärenlammella Ensimmäisen Salpausselän pohjoispuolitse Valkealaan ja edelleen Kymijokeen (Saarnisto 1970, 2000).

Matkuslammen uoman puhkeaminen näkyy Vuohijärven pohjakerrostumissa lisääntyneenä mineraaliaineksena, kun lisääntynyt veden virtaus ja järven pinnan kohoaminen ovat voimistaneet

rantojen eroosiota (Pajunen 2004). Repovesi ja Vuohijärvi ovat salmiyhteydessä keskenään. Matkuslammen ja Kärenlammen uomien puhkeaminen avasi vesireitin Saimaan vesiin ja sitä kautta koko Itä-Suomeen. Nämä uomat jäivät kuiville Vuoksen syntyessä 5 700 vuotta sitten. Näin päättyi Aaro Hellaakosken nimeämä Suur-Saimaavaihe, jonka ulottui samalla korkeudella Imatralta Iisalmen pohjoispuolelle (Saarnisto 1970, 2000).

Sekä Muinai-Päijänteen purkautuminen Kymijokeen että Suur-Saimaan ensimmäisen eteläisen lasku-uoman puhkeaminen Matkuslammella Mäntyharjun reittivesiin sattuivat kivikauden esikeraamisen ja kampakeraamisen kulttuurin taitteeseen. Nämä vesireittien muutokset ovat epäilemättä olleet merkittävimpiä luonnonilmiöitä Valkealan–Repoveden alueen jääkauden jälkeisessä kehityksessä sen jälkeen, kun alue kohosi Yoldiameren yläpuolelle. Mäntyhar-

Taulukko 1. Ihmisen ja luonnon vaiheita Repoveden alueella.

Vesistöjen vaiheet	Luonnon- ja maankäytön historia Repovedellä	Arkeologiset vaiheet
	1200 jaa. voimakas viljely ja maankäyttö alkaa	Ristiretkiaika 1050–1150/1300 jaa.
	Ei viljelyä	Viikinkiaika 800–1050 jaa. Keskirautakausi 250–800 jaa.
	190 jaa. viljely loppuu kokonaan epäsäännöllistä viljelyä	250 jaa.– Noiin 250 jaa.– Luukonsaaren keramiikkaa
	220 eaa. yhtäjaksoinen viljelyvaihe loppuu	Varhaismetallikausi
	660 eaa. viljely alkaa	800 eaa.
	1950 eaa. laidunnus alkaa	1800 eaa.
Saimaan vesien laskureitti myös Lappeenrannan–Valkealan kautta Kymijokeen 6400–5700 v. s.	2200 eaa. ensimmäiset viljelykokeilyt	Neoliittinen kivikausi 5100–1800 eaa.
Saimaan vesien laskureitti Ristiinan–Vuohijärven kautta Kymijokeen 6900–5700 v. s.	3200 eaa. kuusi yleistyy	
Kymijoki Päijänteen lasku-uomaksi 7000 vuotta sitten	5440 eaa. lehmus yleistyy	
Yoldiamerivaihe 11 000 vuotta sitten	Koko Repoveden kansallispuisto kohonnut Yoldiamerestä, Lojulampi, Tervajärvi ja Katajajärvi kuroutuvat	
Yoldiamerivaihe 11 200 vuotta sitten	Repoveden pohjoisosan salmet kuivuneet, kansallispuiston eteläosaan syntyy saaria	
Maankohoaminen nopeaa, vedenpinta laskee nopeasti, noin 10 m 200 vuoden aikana		
Yoldiamerivaihe 11400 vuotta sitten	Repoveden alueen pohjoisosissa jo kuivaa maata, eteläosat vielä Yoldiameren peitossa	
Mannerjäätikkö perääntyy sisemältä Salpausselältä 11 500 vuotta sitten (9650 eaa.) ja Baltian jääjärvi laskee Yoldiameren tasoon		Mesoliittinen kivikausi 9600–5100 eaa.

jun reitin pohjoisille järville, kuten Puulavedelle, avautui suora yhteys vasta vuosina 1831–1854, kun Hirvensalmen Kissakoskelle kaivettiin uoma (Saarnisto 1971b). Repovedeltä Puulavedelle oli kuitenkin muuten ollut lähes esteetön järvireitti koko jääkauden jälkeisen ajan. Myös Repoveden kansallispuiston sisäiset vesireitit ovat tarjonneet suojaisten kulkutien kohti matalaa vedenjakajaa idässä ja edelleen Saimaan vesiin.

1.2 Katajajärvi – osa sisämaan asutus- ja viljelyhistoriaa

Teija Alenius ja Mika Lavento

Vuonna 2004 Repoveden alueella tehtiin järven pohjasedimentistä siitepölytutkimus, jonka tarkoituksena oli tutkia jääkauden jälkeistä kasvillisuuden historiaa ja etsiä merkkejä varhaisesta ihmistoiminnasta kansallispuiston alueella. Siitepölyanalyysi on paleoekologian eli menneisyyden ekologian tutkimusmenetelmä, jonka avulla kerrostumiin jääneitä siitepölyhiukkasia tunnistamalla ja niiden lajisuhteita määrittämällä selvitetään kasvillisuudessa tapahtuneita muutoksia ja ihmisen vaikutusta siihen. Erityisen suuri hyöty siitepölyanalyysistä on arkeologiaa tukevana ja täydentävänä menetelmänä alueilla, joilla arkeologinen aineisto on vähäistä tai puuttuu kokonaan. Tutkimus toteutettiin Kymin Osakeyhtiön 100-vuotissäätiön myöntämän apurahan turvin.

Sisämaan asutuskehityksen ymmärtämiseksi Repoveden kansallispuistosta tehty siitepölyanalyysi tarjoaa tärkeää vertailuaineistoa. Kivikauden asutus perustui metsästykseseen ja kalastukseen, ja merkit maanviljelyksen leviämisestä alkavat näkyä vasta kauden loppuvaiheissa. Tähän vaiheeseen liittyy myös kulttuurissa tapahtuneita muutoksia, jotka saivat alkunsa niin etelästä, lännestä kuin idästäkin (ks. luku 2.9). Niiden vaikutus heijastui todennäköisesti sisämaan paikalliseen neoliittiseen asbestikeraamiseen kulttuuriin.

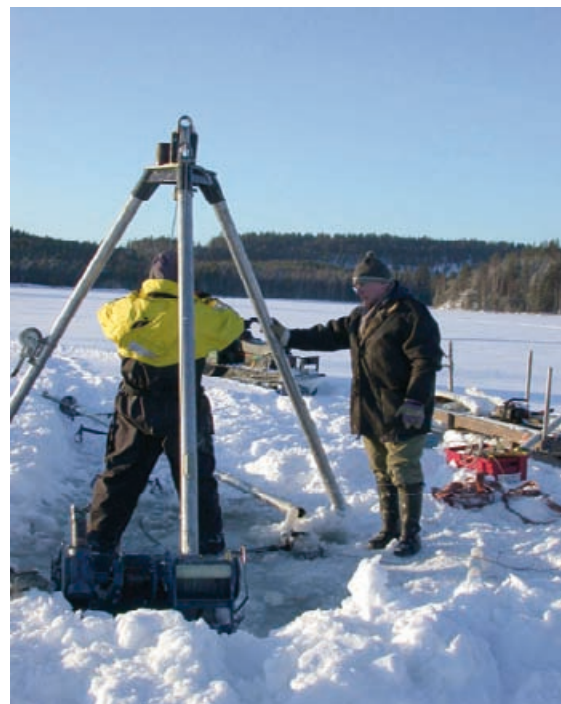
Suomen järvien pohjasedimenttikerrostumat ovat syntyneet jääkauden jäätikön vetäytymisen jälkeen noin 8 000–10 000 vuoden aikana. Vuosittain järviin tulee lisää kerrostumia millimetrin kymmenesosista jopa senttimetriin asti. Siitepölyanalyysiin sopii parhaiten pieni järvi, jossa kerrostuminen on jatkunut mahdollisimman häiriintymättä ja tasaisesti koko järven historian ajan. Sedimentoituminen tapahtuu häiriinty-

mättömimmin altaan syvänteissä, joihin kerrostuneet siitepölyt ovat peräisin paitsi vedestä pinnalta laskeutuneesta aineesta, myös altaan piirissä tapahtuvien virtailujen siirtämästä allokonisesta aineesta. Tutkimuksen kohteeksi valittiin Lapinsalmen koillispuolella sijaitseva, noin 17 ha:n suuruinen Katajajärvi. Katajajärvi sijaitsee 77,5 metriä merenpinnan yläpuolella (m m.p.y) ja se on kuroutunut Yoldiamerestä itsenäiseksi pikkujärvekseen noin 11 000 vuotta sitten.

Sedimentinäytteiden otto suoritettiin talvella jähän kairatusta avannosta (kuva 5). Näytteenotossa käytettiin kairaa, jossa noin 5 cm:n paksuinen muoviputki työnnettiin painojen avulla sedimenttiin. Laboratoriossa putket avattiin ja niistä otettiin osanäytteet hehkutushäviö- ja siitepölyanalyysiä varten. Sedimentin ajoitus suoritettiin radiohiilimenetelmällä. Ajoitetut syvydet, niiden radiohiili-iat sekä kalibroidut, eli kalenterivuosisi muunnetut iät on esitetty taulukossa 2.

1.2.1 Luonnonmaiseman kehitys jääkauden jälkeisenä aikana

Mannerjäätikön peräytyminen Salpausselältä johtui ilmaston lämpenemisestä. Salpausselkien syntyessä vallitsi tundrailmasto, joka lämpeni

Kuva 5. Näytteenotossa Repoveden kansallispuistossa keväällä 2004. Kuvassa Seppo Putkinen (vas) ja Matti Saarnisto (oik). Valokuva: Teija Alenius.

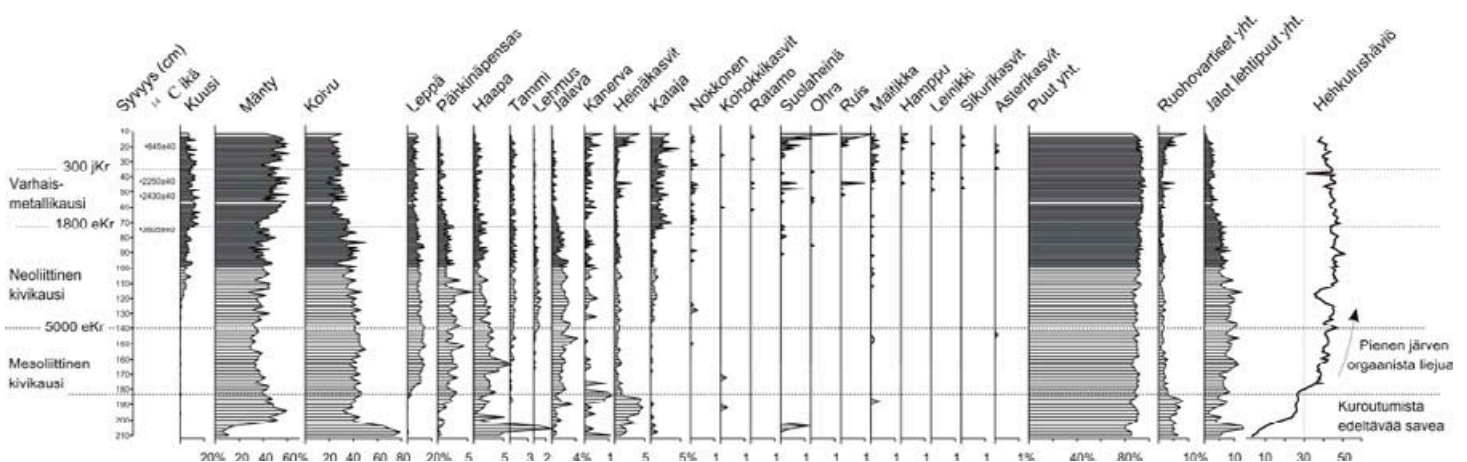
jopa 10 °C kenties alle sadassa vuodessa noin 11 500 vuotta sitten, ja muutamassa vuosisadassa sen jälkeen ilmasto lämpeni nykyisen kaltaiseksi eteläisessä Suomessa lukuun ottamatta aivan jäätikönääreistä kylmempää vyöhykettä. Jäätikön ja veden alta paljastunut maa oli aluksi autio ja kasviton. Ensin levisivät ruohovartiset kasvit ja varvut, mutta Repoveden alueen paljastuttua Yoldiamerestä noin 11 000 vuotta sitten valloitti koivu paljastuneet maa-alueet.

Kuvaan 6 on koottu muutamia, luonnon- ja ihmistoiminnan historian kannalta tärkeitä siitepölylajeja, jotka kuvaavat sekä luonnon että kulttuurimaiseman kehitystä kansallispuistossa. Katajajärven sedimentistä tehty hehikutushäviö-analyysi on kuvassa oikealla. Alimpien kerrostumien hehikutushäviöarvot ovat erittäin alaiset, mikä osoittaa sedimentin olevan savea. Tämä savi on peräisin jäätiköltä tulleista sulamisvesistä, jotka olivat lietteisiä. Niistä kerrostui pohjalle ensin vuosilustoista savea ja lopulta massiivista

savea ja hietaa. Siitepölyistä runsaimmin esiintyvät mm. koivun, haavan ja pajun sekä heinä- ja sarakasvien siitepölyt, jotka ovat kulkeutuneet sulamisvesien mukana ja ovat peräisin laajalta alueelta. Järviältäan kohottua Yoldiamerestä alkoi sen pohjalle kerrostua orgaanista ainesta, joka on peräisin järven omista eliöistä sekä järven sadealueelta. Hehikutushäviöanalyysissä tämä näkyy sedimentin vaihtumisena pienille järville tyypilliseksi, runsaasti orgaanista ainesta sisältäväksi liejuksi likimain tason 182 cm yläpuolella. Siinä eloperäinen aines on sekoittunut rannoilta huuhtoutuneeseen mineraaliainekseen, jonka osuus Repoveden kansallispuiston alueella on poikkeuksellisen vähäinen. Mineraaliaineksen vähäisyys tutkittujen järvien pohjakerrostumissa merkitsee sitä, että jääkaudenjälkeinen sedimenttikerros on epätavallisen ohut. Yleensä vastaavankokoisten eteläsuomalaisten järvien pohjalla on 3–6 metriä liejua.

Taulukko 2. Katajajärven sedimentistä suoritettujen radiohiilijajoitukset. Radiohiili-iat ilmoitetaan vuosina ennen nykyaikaa, BP (= before present) eli vuodesta 1950 taaksepäin radiohiilimenetelmällä määritettyinä vuosilukuina, jotka eroavat jonkin verran kalenterivuosisista. Kahdessa oikeanpuoleisessa sarakkeessa radiohiili-iat on kalibroitu vastaamaan kalenterivuosisia (Stuiver & Reimer 1993). Kalibrointitulokset ilmoittaa ajanjakson, jonka aikana näyte on 64 %:n ja 95,4 %:n varmuudella kerrostunut.

Lab.no	Syvyys (cm)	14C radiohiili-ikä BP	Ikä kalenterivuosisina 95.4 %:n tarkkuudella	Ikä kalenterivuosisina 64 %:n tarkkuudella
Ua-23503	20	845±40	1155–1280 jaa.	1160–1250 jaa.
Ua-23504	43	2250±40	325–200 eaa.	295–230 eaa.
Ua-23505	53	2430±40	565–400 eaa.	525–410 eaa.
Ua-23506	75	3605±40	2040–1880 eaa.	1980–1910 eaa.

Kuva 6. Siitepölyjen prosentuaaliset osuudet Katajajärven sedimentissä. Prosentit on laskettu kaikkien maakasvien siitepölyistä. Vaaka-suorat viivat kuvaavat laskettuja näytteitä. Ylimmän metrin siitepölynäytteet laskettiin jokaiselta sentiltä, välillä 100–210 cm siitepölynäytteet laskettiin joka toisen sentin välein. Hehikutushäviö (oikealla) mittaa eloperäisen aineksen määrää sedimentissä, ja se on sitä suurempi, mitä enemmän näytteessä on eloperäistä ainesta. Laatinut Teija Alenius.

Jääkauden päätyttyä ilmasto lämpeni nopeasti. Se saavutti nykytasonsa noin 7000 eaa. mutta lämpeni edelleen saavuttaen korkeimmat arvonsa noin 6000–2500 eaa., jolloin keskilämpötilat olivat noin 1,5–2 °C nykyistä korkeammat (Heikkilä & Seppä 2003). Katajajärven kuroutumisen jälkeisissä kerrostumissa mänty, koivu ja leppä näkyvät lisääntyneinä pölymäärinä. Lisäksi jalot lehtipuut, kuten pähkinäpensas, jalava ja tammi, muodostavat lähes 10 % maakasvien siitepölyistä, mikä kuvaa näiden lajien runsasta osuutta kasvilisuudessa. Lämpöhuipun aikana Etelä-Suomen metsät ovatkin muistuttaneet hyvin paljon nykyisiä Keski-Euroopan sekametsiä. Lehmuksen levittäytyminen Valkealan alueella näkyy siitepölydiagrammissa selkeänä lehmuksen siitepölyjen osuuden lisääntymisenä noin 145 cm:n syvyydestä alkaen. Valkealan Haukkasuosta vuonna 1976 laaditussa siitepölydiagrammissa on lehmuksen siitepölyjen yleistymisen iäksi saatu 6490+90 radiohiilivuotta ennen nykyaikaa (Tolonen & Ruuhijärvi 1976). Kun radiohiili-ikä kalibroidaan kalenterivuosi, saadaan lehmuksen yleistymisen ajankohdaksi noin 5440 eaa. Ikäarvio sopii hyvin yhteen Mikkelin Orijärvestä saatujen tulosten kanssa. Orijärvessä lehmuksen siitepölyt lisääntyvät aikavälillä 5490–5230 eaa. (Alenius ym. 2007), mikä vastaa likipitään mesoliittisen kivikauden (8000–5000 eaa.) loppua.

Vaikka Repoveden lähiympäristöstä, Puolustusvoimien ampuma-alueelta löydettiin inventoinnissa mahdollisesti mesoliittiselle kaudelle ajoittuva, useita tuhansia vuosia vanha asuinpaikka Mäntyharjun Kaljunkoskelta (ks. luku 2.5), Repoveden ympäristöhistoriaa kannattaa silti tarkastella viljelyn näkökulmasta vasta neoliittiselta kivikaudelta lähtien. Neoliittisen kauden (5100–1800 eaa.) alkua hahmottaa saviastioiden valmistustaidon leviäminen Suomeen. Sisämaan asuinpaikoilla oli noin 2800–1500 eaa. käytössä asbestikeramiikka, joka asbestiesiintymien perusteella oli todennäköisesti peräisin Saimaan alueelta (Lavento & Hornytzkyj 1996). Repoveden kansallispuiston välittömässä läheisyydessä sijaitsee myös kaksi esihistoriallista kalliomaalautta, jotka ajoittunevat kivikaudelle ja todistavat ihmisen liikkuneen alueella. Kivikauden ihmisen toiminta ei kuitenkaan näy juurikaan siitepölyanalyysissä, vaikka ajanjaksoa luonnehtivat monet laajat asuinpaikat mm. Saimaan alueella. Vasta kivikauden loppupuolella asuinpaikkoja alettiin

valita ennen kaikkea rannikkoalueilla myös karjanhoitoon ja paikoillaan pysyvään maanviljelyyn soveltuvilta paikoilta. Paikoillaan pysyvä elämäntyyli alkoi jättää ympäristöön entistä enemmän jälkiä, jotka on mahdollista havaita siitepölyanalyysin tuloksissa.

Metallinkäytön alkaminen toi mukanaan kulttuurin vielä nopeamman muutoksen. Suomen rannikon pronssikautinen (n. 1700–500 eaa.) asutus on tulkittu alkuperältään lähinnä skandinaaviseksi. Tämä ns. läntisen pronssikauden kulttuuri vaikutti rannikkoalueella, ennen kaikkea Lounais-Suomessa, mutta se ulottui idässä aina Viipurinlahdelle ja pohjoisessa aina Tornionjoelle saakka. Sen keskeisiä näkyviä tuntomerkkejä, hiidenkiukaita, on löydetty runsaasti myös Suomenlahden rannikolta. Vaikka läntisen pronssikulttuurin vaikutusalueen ei yleensä katsota ulottuneen syvälle sisämaahan, esim. Valkealaan tai Etelä-Saimaan alueelle sisämaan suuntaan, aluetta voidaan hyvinkin pitää rannikon ja sisämaan, siis itäisen pronssikulttuurin, vaihettumisvyöhykkeenä. Maamme itäinen pronssikulttuuri tunnetaan paremmin nimellä varhaismetallikausi. Näin siitä syystä, että metallin määrä on alueella hyvin vähäistä.

Itä-Suomessa likimain vastaavaa ajanjaksoa kuvaa käsite varhaismetallikausi. Se merkitsee ajanjaksoa, jolloin metallia – pronssia ja myöhemmin rautaa – oli jonkin verran käytössä. Varhaismetallikausi ajoitetaan kuitenkin Suomen rannikon pronssikautta pitemmälle ajanjaksolle. Tämän ajanjakson katsotaan alkavan noin 1800 eaa. ja päättyvän noin 300 jaa. Sen myöhäisvaiheeseen liittyy Katajajärven siitepölyhistorian mielenkiintoisin ajanjakso. Varhaismetallikauden asutus oli sisämaassa liikkuvaa ja siitä on jäänyt jäljelle tavallisesti vain pienehköjä asuinpaikkoja (ks. luku 2.10).

Siitepölyanalyysissä tavallisimmin esiintuvia puulajeja ovat edelleen mänty, koivu ja leppä, mikä kuvastaa näiden puiden valta-asemaa neoliittisella kivikaudella. Kuusi on nykyisistä valtaapuistamme suhteellisen myöhäinen tulokas. Pohjois-Euroopan järvistä ja suoturpeista löydettyjen makrofossiilien ja siitepölyjen perusteella on osoitettu, että kuusi on levinnyt länteen Pohjois-Venäjältä ja saavuttanut Itä-Suomen vasta noin 6 000 vuotta sitten. Läntiseen Ruotsiin kuusi levisi vasta noin 2 500 vuotta sitten (Giesecke & Bennett 2004). Repoveden tuloksissa kuu-

sen yleistymisen yhdeksi pääpuulajeista näkyy kuusen siitepölyjen lisääntymisenä Katajajärven siitepölydiagrammissa noin 120 cm:n syvyydeltä alkaen. Valkealan Haukkasuolla kuusen yleistymiseksi on saatu ajoitus 3230 eaa. ja Mikkelin Orijärvellä noin 3790 eaa. Nämä aika-arviot sopivat karkeiksi ikä-arvioiksi kuusen yleistymisestä myös Repovedellä.

Myöhäiselle Holoseenikaudelle (noin 2500-luvulta eaa. nykyaikaan asti) tultaessa vuosittainen keskilämpötila on vähitellen laskenut noin 1–5 asteella (Heikkilä & Seppä 2003). Ilmaston viileneminen kohti nykyaikaa näkyy Katajajärven siitepölydiagrammissa jalojen lehtipuiden, mutta myös lepän siitepölyosuus tasaisena vähene- misenä; vastaavasti kuusen osuus lisääntyy tasaisesti. Tämä kuvastaa hyvin ilmaston viilentymistä kohti nykyaikaa ja metsien hidasta muuttumista havupuuvaltaisiksi.

Ensimmäiset, todennäköisesti ihmistoiminnan aikaansaamat muutokset Katajajärven pohjasedimentin siitepölylajistoon ajoittuivat kivikauden lopulle, aikaan noin 2400–2200 eaa. Tämä näkyy suolaheinän ja nokkosien lisääntymisenä ja jopa yksittäisen ohran siitepölyn ilmaantumisenä noin 2200 eaa. Vaikka yksittäisen viljan siitepölyhavainnon perusteella on vielä mahdotonta tehdä varmoja tulkintoja, yhdessä samanaikaisen suolaheinän esiintymisen kanssa ne antavat aihetta olettaa Repoveden alueella liikkuneiden ihmisten tehneen varhaisia viljelykokeiluja alueella. Aiemmissä siitepölytutkimuksissa on löydetty vastaavia varhaisia ohran siitepölyjä erityisesti lounaisesta saaristosta sekä Turun ympäristöstä, mutta myös sisämaasta, mm. Lammilta ja Keuruulta noin 2000 eaa. (Vuorela & Hicks 1996).

1.2.2 Varhaismetallikausi ja varhainen viljely

Katajajärven siitepölyaineistossa katajan siitepölyt lisääntyvät voimakkaasti noin 1950 eaa. (radiohiiliajoituksen mukaan) samaan aikaan kun männyn sekä koivun siitepölyjen suhteellinen osuus vähenee. Myös jalojen lehtipuiden väheneminen samaan aikaan katajan siitepölyosuuden lisääntymisen kanssa näkyy selkeästi. Yhdessä nämä muutokset kuvastavat valoisuuden lisääntymistä metsissä, sekä hakamaille tyyppillisen maiseman lisääntymistä. Nämä kaikki viittaavat olosuhteisiin, jotka ovat todennäköisesti seurausta karjan laidun-

nuksesta. Kuusi, harmaaleppä ja kataja ovat hyötyneet metsien laiduntamisesta, koivu puolestaan on kärsinyt siitä. Metsälaidunnus on luultavasti osaltaan niukentanut jalojen lehtipuiden, erityisesti lehmuksen, osuuksia. Katajan siitepölyarvot pysyvät kohonneina läpi varhaismetallikauden, mikä viittaa siihen, että alueella on ollut jatkuvasti jonkin verran maiseman avoimuutta ylläpitävää toimintaa. Samansuuntaisia tutkimustuloksia on saatu myös Mikkelistä sekä Uukuniemeltä tehdyissä siitepölyanalyysissä, joissa ensimmäiset, todennäköisesti ihmistoiminnan aikaansaamat muutokset on myös ajoitettu varhaismetallikauden alkuun ajanjaksolle 1880–1600 eaa. (Alenius ym. 2007, Alenius & Laakso 2006).

Kaikkein varhaisimpaan viljelyyn liittyviä viljan siitepölyhavainnoja ei Katajajärven siitepölyaineistossa löytenyt, mutta varhaismetallikauden alkupuolelle ajoittuvia viljelyhavainnoja on löydetty Luumäeltä (Tomminen 2005) ja Taipalsaarelda (Vuorela 1994). Luumäen Niemenkylä sijaitsee Lappeenrannasta noin 40 km lounaaseen, ja siellä varhaisen viljelykokeilun iäksi saatu radiohiiliajoituksella 3050 ± 55 BP, mikä kalibroituina ajoittuu noin 1400–1260 eaa. Taipalsaarella, noin 13 km Lappeenrannasta pohjoiseen, on siitepölytodisteita viljelystä noin 1400-luvulta eaa. (Vuorela 1994).

Kiinnostavaa on, että myös Valkealan Tenjärven siitepölyanalyysi osoittaa sekä ihmisen vaikutusta että ensimmäisiä merkkejä viljelystä noin 1400 eaa. Ihmisen vaikutus näkyy myös hiilipartikkelien lisääntymisenä. Tenjärven havainnot voidaan tulkita varhaiseksi viljelyksi. Siitepölyanalyysin tekijän Mirjami Tolosen (1997) mukaan jatkuva viljely alueella alkaa kuitenkin vasta n. 1000–1200 jaa. Näin ollen näyttää siltä, että Katajajärven analyysi osoittaa varhaisen kasviviljelyn jatkuvuutta.

Varhaismetallikaudelle ajoittuvat asuinpaikat poikkeavat selvästi neoliittisen kivikauden asuinpaikoista. Verrattuina moniin neoliittisen kivikauden laajoihin asuinpaikkoihin varhaismetallikauden asuinpaikat ovat varsin pieniä. Niistä tunnetaan vain harvoissa tapauksissa asumuspainanteita, jotka puolestaan ovat hyvin tavallisia kivikautisilla kohteilla. Asuinpaikat heijastavat useimmiten liikkuvaa ja luonteeltaan tilapäisempää asutusmallia kuin neoliittisella kivikaudella. Koska varhaismetallikauden kohteita on myös lukumääräisesti selvästi vähemmän kuin neoliittisia,

tämän voidaan ajatella viittaavan alueelle tullesiin asukkaisiin, joilla oli käytössään uutta tietotaitoa (Lavento 2001). Siitepölyanalyysin tulokset puolestaan ilmentävät selkeää muutosta – metsien valoisuuden lisääntymistä – varhaismetallikaudelle tultaessa. Tämä sopinee yhteen arkeologisen aineiston perusteella syntyneen oletuksen kanssa, jonka mukaan alueella olisi omaksuttu tai sinne olisi saapunut tietotaitoa kaskiviljelystä.

Varhaismetallikauden loppu on Suomessa vielä jossain määrin puutteellisesti tunnettu ja vaikeatulkintainen kausi, johon liitettävissä oleva arkeologinen aineisto on monilla alueilla selvästi harvinaisempaa kuin neoliittiselle kivikaudelle ajoittuva aineisto (Lavento 2001). Noin 2000 vuoden mittainen ajanjakso on kuitenkin pitkä, ja sen sisällä on erotettavissa useita alueellisia ja ajallisia traditioissa tapahtuneita muutoksia. Maanviljelyksen jälkiä on havaittavissa kokojakson ajan, mutta pääosin ne ovat hyvin niukoja ja ajoittaisia. Siitepölyanalyysit ovat monin paikoin viitanneet siihen, että monilla alueilla tapahtuneista viljelykokeiluista huolimatta merkit maanviljelystä näyttävät lakkaavan ajanjakson loppupuolella (vuosisadat ajanlaskun alun molemmin puolin).

Repovesi muodostaa kuitenkin kiinnostavan poikkeuksen, sillä Katajajärven siitepölyanalyysi viittaa aivan päinvastaiseen tulokseen. Repoveden Katajajärvestä tehdyssä profiilissa ihmisen vaikutus muuttuu selvemmäksi varhaismetallikauden loppupuolelle tultaessa ja tehty siitepölyanalyysi tavoitti noin 660 eaa. alkavan viljelyjakson. Löydetyt viljan siitepölyt olivat vuodesta 660 eaa. ohran siitepölyjä, mutta noin 470 eaa. mukaan tuli myös rukiin siitepölyjä. Tähän viljelyvaiheeseen liittyi runsaasti myös muita ihmistoiminnan seurauksena runsastuvia siitepölyjä. Näitä ovat mm. heinät, nokkonen ja suolaheinä. Merkit viljelystä vähenevät selkeästi noin 260 eaa. Vielä tämän jälkeenkin siitepölyprofiilissa oli näkyvissä ohran ja hampun siitepölyjä noin 190 jaa. saakka. Vastaavia varhaismetallikauden lopulle ajoittuvia viljelyhavaintoja on löydetty Lappeenrannan Kauskilasta (Tomminen 2005), jossa viljan siitepölyjä esiintyi jatkuvasti likipitäen ajanlaskun alusta lähtien. Myös Mikkelin Orijärven siitepölyanalyysissä (Alenius ym. 2007) selkeät merkit ihmisen maisemaa muokkaavasta toiminnasta ilmaantuivat noin 500 eaa., kuitenkin ilman viljelystä kertovia viljan siitepölyhavaintoja. Tulok-

sia tulkittaessa on kuitenkin huomioitava, että itsepölytteisen ohran siitepölyt leviävät huonosti, ja ne näkyvät siitepölyanalyysissä vain silloin kun ohraviljelmät ovat sijainneet näytteenottokohteen välittömässä läheisyydessä (Vuorela 1973, Bakels 2000). Siitepölyanalyysin antamaan kuvaan viljelyhistoriasta vaikuttaa lisäksi se, että ohra on varhaisimpia viljelykasveja Suomessa, kun taas tuulipölytteisenä runsaita määriä siitepölyä tuotava ruis vakiinnutti asemansa viljelykasvina vasta rautakaudella. Tuloksissa nousee helpoimmin esiin laajoilla alueilla tapahtunut kaskiviljely, jossa ruis on pääasiallinen kaskipeltojen viljelykasvi.

Varhainen viljelyperiodi varhaismetallikauden lopulla herättää kysymyksen, missä määrin siitepölyt heijastavat paikallista, Katajajärven ympäristössä tapahtunutta ihmistoimintaa. Siitepölyanalyysin tulosten tulkintaa vaikeuttavat edellä mainitun siitepölyjen tuotto- ja leviämiso-minaisuuksien erojen aiheuttaman vääristymän lisäksi myös useat muut menetelmään liittyvät epävarmuustekijät. Yksi palynologian perustavaa laatua olevista ongelmista onkin siitepölyjen lähdealueen määrittely. Yleispiirteisään suurten järvien siitepölykoostumus edustaa alueellista, maisematason siitepölykoostumusta, kun taas pienet lammet heijastavat aivan lammen lähiympäristön siitepölykoostumusta. Suurissa järvissä pienet kasvillisuuslaikut eivät näy, sillä suuri taustapölyn määrä peittää alleen paikallisen kasvillisuuden rakenteen (Sugita 1994). Siitepölyjen lähdealueeksi on laskettu noin 600–800 metriä järvissä, joiden säde on 250 m (Sugita 1994), ja tämä sopisi karkeaksi arvioksi myös Katajajärven siitepölyjen lähdealueesta. Siitepölyjen lähdealueen kokoon vaikuttavat kuitenkin myös monet muut, vaikeasti arvioitavat tekijät. Tällaisia ovat mm. maiseman avoimuus, valuma-alueen koko sekä järveen virtaavat joet ja purot, jotka voivat kuljettaa mukanaan huomattavia määriä siitepölyä. Lisäksi on huomioitava siitepölyjen toisistaan eroavat leviämiso-minaisuudet.

Repoveden siitepölyanalyysi on arkeologisesti poikkeuksellisen mielenkiintoinen kolmesta syystä. Ensiksikin se edustaa kaskiviljelystä, jota on harjoitettu nykynäkökulmasta täydellisessä erämaassa, alueella, jota on vaikeaa kuvitella maanviljelyn kannalta mielenkiintoiseksi. On kuitenkin otettava huomioon ajanjaksoon liittyvät viljelyvälineet. Varsinaisia peltoja ei ollut olemassa vaan viljely – niin peltöjen raivaaminen kuin sadonkorjuukin

– tapahtui kokonaan ihmisvoimin. Sato korjattiin mahdollisesti jo tässä vaiheessa raudasta valmistetuin välinein, mutta myös kiviset tai luiset sirpfit ovat saattaneet olla käytössä. Myös raivatun alueen kyntäminen – sikäli kuin sitä edes tehtiin – tapahtui ihmisvoimin.

Toiseksi viljelyn kohteeksi valittiin usein kivikkoisia, jyrkkiä rinteitä, joiden läheisyydessä oli lämpöä varastoivia kallioita. Näin tehtiin todennäköisesti siitä syystä, että alueelta saatiin tuottoisa sato. Hallaa ei myöskään tarvinnut pelätä. Kolmas keskeinen piirre Repoveden alueessa on se, että siitepölyprofiili osoittaa viljelyperiodin jatkuneen noin 900 vuotta. Vaikka viljellyt rinteet olisivat välillä jääneetkin kesannolle, ne säilyivät merkityksellisenä hyvin pitkän ajanjakson. Tämä osoittaa asutuksen jatkuvuutta ajanjaksona, joka on arkeologisten löytöjen osalta hyvin niukkaa.

1.2.3 Viljelyn uusi alku 1200-luvulla jaa.

Selkeä viljelyn uusi alku ja maankäytön tehostuminen on Katajajärven tuloksissa nähtävissä ristiretkiäjäällä 1200 jaa. Siitepölydiagrammissa tämä näkyy erityisesti rukiin ja suolaheinän siitepölyosuuden voimakkaana lisääntymisenä. Suolaheinän lisääntyminen on yhteydessä kaskiviljelyyn, sillä suolaheinä oli kaskipeltojen yleisin rikkaruoho. 1200-luvun alussa rukiin siitepölyosuuden lisääntyessä voimakkaasti pääpuulajien, kuusen, männyn koivun ja lepän, siitepölyosuus vähenee. Samaan aikaan ruohovartisen kasvillisuuden ja erityisesti heinien siitepölyosuus lisääntyy kuvaten yleistä maaston avautumista ja niittyjen osuuden kasvua. Yleispiirteissään Katajajärven tuloksissa näkyvä viljelyn voimistuminen 1200-luvulle tultaessa kertoo saman kuin Itä-Suomen tutkimusten tulokset, joiden mukaan 1200-luvulle mennessä maanviljely oli varsin vakiintunutta useilla nykyisen Savon ja Pohjois-Karjalan alueilla (Grönlund 1995). Samantyyppisiin tuloksiin päädyttiin myös niin ikään Valkealassa sijaitsevan

Tenjärven analyyseissä (Tolonen 1997). Myös Laatokan Karjalassa sekä Karjalankannaksella on nähtävissä selvä maankäytön ja viljelyn voimistuminen viikinki- ja ristiretkiäjäällä noin 1000–1250 jaa. (esim. Simola 2003).

Koska sedimentin pintaosa on löyhää ja tiivistymätöntä alempiin kerroksiin verrattuna, näytteenotto kaikkein ylimmistä kerroksista on erittäin vaikeaa. Tästä syystä siitepölydiagrammi ei ulotu aivan nykyaikaan. Ylimpien tasojen voidaan olettaa edustavan 1800-lukua, jolloin kaskikulttuuri ulottui historiallisten lähteiden mukaan koko Repoveden alueelle. Rukiin ja suolaheinän runsaat havainnot ilmentävät kaskiviljelyä, katajan ja heinäkasvien runsaus niittyjen ja laidunmaiden suurta osuutta. Asutus on kuitenkin ollut ainakin 1200-luvulta lähtien kiinteää, mitä kuvastaa mm. hampun yhtenäisen esiintyminen 1200-luvulta ylimpiin näytteisiin saakka sekä monet muut vakinaisen asutuksen seurauksena runsastuvat rikkaruohot, kuten asteri-sikurikasvit sekä ratamo.

Kiinnostava ilmiö arkeologista tietoa ja siitepölyanalyyseissä tehtyjä havaintoja yhdistettäessä on se, että monissa tapauksissa siitepölyanalyytit osoittavat alueella harjoitetun viljelyä jonkin verran aikaisemmin kuin mihin arkeologiset havainnot viittaavat. Sama ilmiö näkyy myös Valkealassa (ks. luvut 3.1.2 ja 3.4.2). Kaskiviljelyn tapauksessa ilmiö lienee ymmärrettävissä siten, että kaskiviljely ei edellytä asuinpaikkojen sijaitsemista lähiympäristössä. Sitä voidaan, ja kannattaakin, harjoittaa aivan muualla kuin missä pysyvät asuinpaikat sijaitsevat. Peltoviljelyn osalta tilanne on toinen. Pellot sijaitsevat asuinpaikkojen lähialueilla. Kuitenkin vielä 1200-luvulla jaa. tilanne on saattanut olla se, että vaikka asutusta ei ole ollut aivan Repoveden lähimaastossa, alue on silti ollut viljelyn kannalta houkutteleva. Joka tapauksessa viljelyn lisääntyminen kertoo rautakautisen asutuksen tiivistymisestä, väestönkasvusta ja yhä uusien alueiden asuttamisesta.

2 Repoveden ja lähiympäristön arkeologiaa

2.1 Esihistorian ajanjaksot

Teemu Mökkönen

Esihistoriallinen aika jaetaan laajoihin ajallisiin osiin työkalujen valmistusmateriaalin perusteella. Tanskalaisen arkeologin Christian Jürgensen Thomsenin 1836 luoma esihistorian ns. kolmiperiodijako kivi-, pronssi- ja rautakauteen on yleismaailmallinen (kuva 7), tosin periodien ajoitus vaihtelee alueittain. Myöhemmin kivi- ja pronssikauden väliin on sijoitettu vielä kuparikausi. Suomen arkeologiassa ei puhuta kuparikaudesta, vaikka maamme löytöaineistoissa on joitakin kivikauden lopulle ajoittuvia kupariesineitä.

2.1.1 Kivikausi

Esihistorian laajoja linjoja kuvaavan kolmiperiodijaon sisällä aikaa jäsennellään tarkemmin erilaisten kulttuurivaiheiden avulla. Kivikausi esimerkiksi jaetaan kolmeen pääjaksoon, joista vanhimman eli paleoliittisen kauden löytöjä ei Suomesta toistaiseksi varmuudella tunneta (vrt. luku 2.5). Suomessa kivikausi jaetaan siksi yleisesti aikaan ennen keramiikan valmistustaidon oppimista, jota kutsutaan mesoliittiseksi (”keskimmäiseksi”) kivikaudeksi, ja keramiikan valmistuksen osaaviin kulttuureihin, jotka kuuluvat neoliittiseen (”uuteen”) kivikauteen. Neoliittinen kivikausi pitää määritelmänä sisällään keramiikan valmistustaidon lisäksi myös siirtymisen maanviljelyyn. Suomessa ensimmäiset merkit maanviljelystä ilmaantuvat pääsääntöisesti vasta paljon keramiikan valmistustaidon omaksumisen jälkeen. Tämän takia Suomen keramiikkaa valmistavia ja pyyntielinkeinoista toimeentulonsa saavia kulttuureja kutsutaan joskus myös subneoliittisiksi kulttuureiksi, erotuksena eteläisemmän Euroopan

maanviljelyä harjoittavista ”täysin neoliittisista” kulttuureista.

Suomen mesoliittisen kivikauden kulttuuria kutsutaan ensimmäisen löytöpaikan mukaisesti myös nimellä Suomusjärven kulttuuri. Neoliittisella kivikaudella aikaa on perinteisesti hahmotettu keramiikan valmistustekniikan ja koristelutapojen muutoksia seuraten. Esimerkkinä tällaisesta on mm. tyypillisen kampakeramiikan aika. Aikaisemmin keramiikan valmistuksessa tapahtuneiden muutosten katsottiin seuraavan toisiaan ajallisesti, jolloin puhuminen keramiikkatyölin mukaisesta kulttuurista tuntui luontevalta. Nykyisin on todettu, että eri keramiikkatyölien käyttöajat menevät ajallisesti limittäin, tosin sanoen aikaisemmin eri-ikäisinä pidettyjä keramiikkatyölejä on valmistettu suhteellisen laajasti samanaikaisesti.

2.1.2 Metallikaudet

Nykyisin Suomen pronssikauden katsotaan alkavan n. 1800 eaa. Rannikkoalueilla kulttuurikuva muistuttaa Skandinavian pronssikautista kulttuuria, ja rannikkoalueen arkeologiassa pronssikausi jaetaan usein lyhyempiin ajanjaksoihin Skandinavian pronssisten esinetyyppien muutokseen perustuvan pronssikauden sisäisen periodijaon mukaisesti (ns. Monteliuksen periodit). Rannikolla pronssikauden katsotaan päättyvän noin vuoden 500 eaa. tienoilla.

Sisämaassa pronssikauden ja rautakauden alun (alkaen n. 500 eaa.) välillä materiaalisessa kulttuurissa ei tapahdu suuria muutoksia, minkä takia sisämaan alueilla aikaväliä n. 1800 eaa. – 200/400 jaa. kutsutaan yleisesti varhaismetallikaudeksi.

Rautakauden sisäinen periodijako (kuva 8) poikkeaa kivikauden ja pronssikauden aikakausien jaosta olennaisesti siinä, että aikakausien ja-

Kuva 7. Suomen esihistoriallisten ajanjaksojen pääjako.

ko perustuu Etelä- ja Keski-Euroopan historiaan. Suomen esihistoriaa, eli kirjallista tietoa edeltävää aikaa, jaotellaan osin eteläisemmän Euroopan historiallisen ajan periodijaon mukaisesti. Esimerkiksi Merovingiaika (600–800 jaa.) on saanut nimensä Frankkien hallitsijasuvun mukaan.

2.1.3 Historiallinen aika

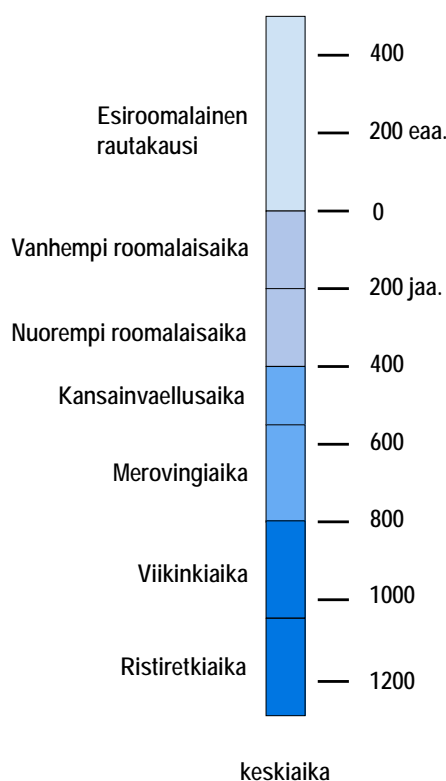
Esihistorian viimeistä ajanjaksoa, ristiretkiäikää, seuraa historiallisen ajan ensimmäinen ajanjakso, keskiaika. Siirtyminen esihistoriallisesta ajasta historialliseen aikaan tapahtuu Suomen eri osissa eriaikaisesti. Lounais-Suomessa historiallisen ajan katsotaan alkavan ensimmäisistä ruotsalaisten Suomeen tekemistä ristiretkistä, n. 1150 jaa. Esihistoriallinen aika väistyy ruotsalaisen ja kirkollisen hallinnon levittäytyessä yhä laajemmalle alueelle. Hämeessä keskiaika alkaa 1200-luvulla, ja Savossa ja Itä-Suomessa vasta vuoden 1300 tienoilla.

2.2 Ajoitusmenetelmät

Wesa Perttola

Eräs arkeologian perustavanlaatuisimmista kysymyksistä on, minkä ikäisiä havaitut ilmiöt ovat. Arkeologian omat ajoitusmenetelmät, kuten typologia ja stratigrafia, ovat suhteellisia, toisin sanoen niiden avulla voidaan karkeasti päätellä, onko ilmiö vanhempi, saman ikäinen vai nuorempi kuin jokin toinen. Poikkeuksena ovat esim. rahälöydöt, joiden valmistusajankohta saatetaan tietää historiallisten lähteiden yms. perusteella hyvinkin tarkasti. Tosin nekään eivät ajoita muita samassa yhteydessä tavattuja löytöjä suoraan – rahat kun ovat voineet olla käytössä pitkäänkin – vaan antavat ajallisen kiinnekohdan. Rahan kanssa samasta, suljetusta yhteydestä tavatut löydöt eivät voi olla rahaa vanhempia, nuorempia kylläkin.

Luonnontieteellisistä ajoitusmenetelmistä rannansiirtymiskronologia antaa vastaavia ajallisia kiinnekohtia sille, milloin tietty alue on ollut veden pinnan yläpuolella ja maalla sijainnut muinaisjäännos on voinut syntyä. Menetelmän taustalla on maankohoaminen, jonka aiheuttaa maankuoren hidaskalautuminen tasapainoon mannerjään valtavan massan jäljiltä. Nopeinta maankohoaminen on Pohjanmaalla (nykyään n. 8 millimetriä vuodessa) ja hitainta Kaakkois-Suo-

Kuva 8. Rautakauden sisäinen periodijako. Historiallisen ajan alku on merkittynä Savon arkeologisen kronologian mukaan.

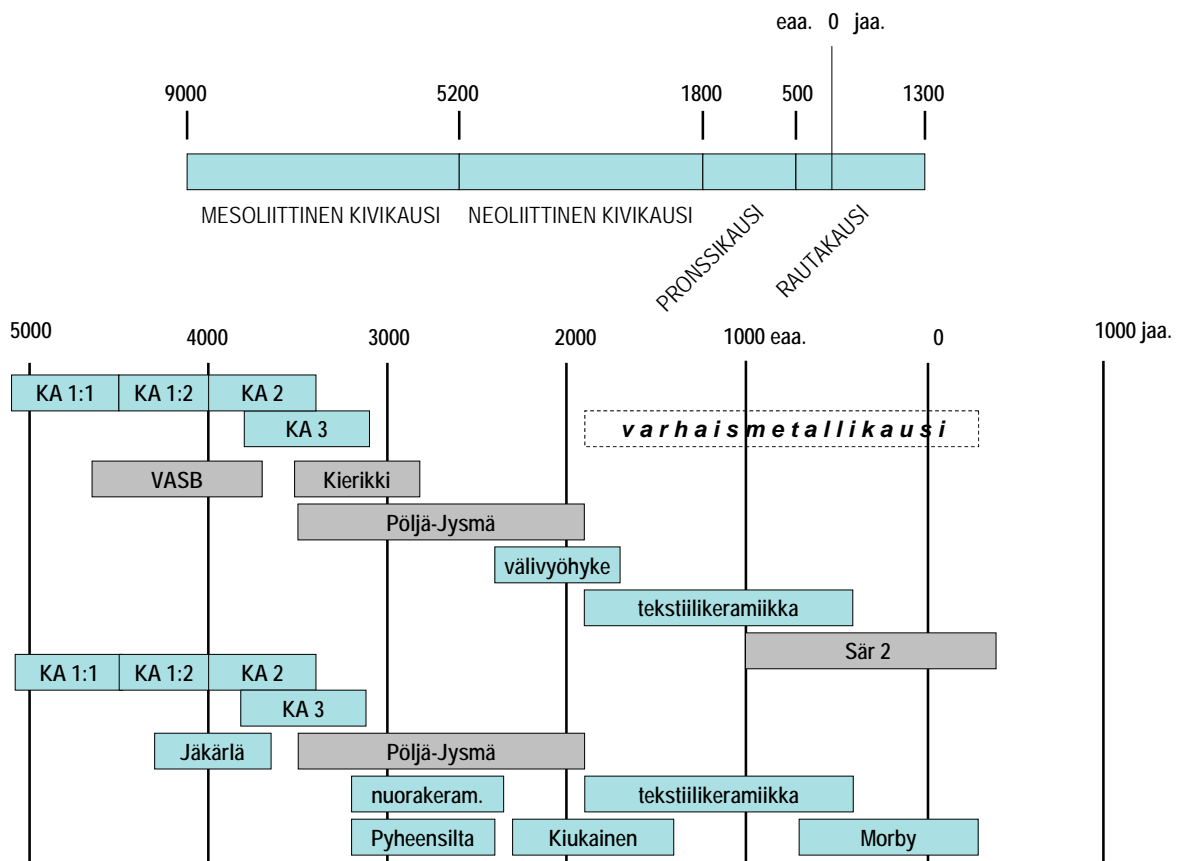
messä. Valkealan tienoilla maa nousee nykyään n. 2–2,5 mm vuodessa (Kakkuri & Virkki 2004: 169). Suomi siis kallistuu hitaasti kohti kaakkoa, joten merenrannan lisäksi myös sisämaan vesistöt ovat muuttuneet maankohoamisen vaikutuksesta. Kivikaudella asutuksen on yleisesti katsottu olleen pitkälti rantasidonnaista, jolloin asuinpaikat voidaan ajoittaa melko luotettavasti, kunhan alueen vesistöhistoria ja kohteiden korkeudet merenpinnasta tunnetaan. Erilaisia aktiviteettialueita on varmasti ollut myös kauempana rannasta kautta esihistorian, mutta ne ovat lyhytaikaisempina ja pienempialaisempina vaikeampia havaita kuin varsinaiset asuinpaikat.

Tärkeimmät absoluuttiset ajoitusmenetelmät Suomen arkeologiassa ovat radiohiiliajoitus ja dendrokronologia. Näistä ensinnä mainittu perustuu hiilen radioaktiiviseen isotooppiin ¹⁴C, jota syntyy jatkuvasti ilmakehän yläosissa ja kulkeutuu yhteyttämisen ja ravintoketjujen kautta kaikkeen elolliseen. Eliön kuollessa ¹⁴C:n kertyminen loppuu ja sen määrä alkaa vähentyä puoliintumisaikansa (5730±40 vuotta) mukaisesti. Mittaushetkellä jäljellä olevasta ¹⁴C:stä voidaan laskea näytteelle radiohiili-ikä n. ±25 – ±150

vuoden tarkkuudella. Ikä ilmoitetaan vuosina ennen nykyhetkeä (BP = Before Present), joksi on valittu vuosi 1950. ¹⁴C:n määrä ilmakehässä ei kuitenkaan ole ollut täysin vakio, vaan se riippuu mm. auringon aktiivisuudesta. Tämän vuoksi radiohiilivuodet eivät suoraan vastaa aurinkovuosia vaan ne joudutaan kalibroimaan. Kalibroitikäyrät on muodostettu ajoittamalla näytteitä, joiden ikä tunnetaan tarkasti historiallisten lähteiden tai jonkin muun menetelmän avulla. Tässä kirjassa esitetty kronologia perustuu aurinkovuosiin ja kalibroituihin ajoituksiin ellei toisin mainita. Muualla kirjallisuudessa käytetään yleisesti myös

lyhenteitä cal. BC ja cal. AD erottamaan kalibroidut ajoitukset muista.

Dendrokronologia perustuu puiden vuosilustoihin, joiden paksuudet vaihtelevat paikallisen ilmaston mukaan. Samalla alueella kasvaneiden puiden lustot ovat siten vastaavan paksuisia, jolloin siellä eri aikoina kasvaneista puita voidaan yhdistellä pidemmäksi lustosarjaksi. Esim. Lapis-männyn vuosilustoista on saatu rakennettua yli 7 000 vuoden mittainen sarja, johon ajoitettavia näytteitä voidaan verrata. Jos näytteessä on tallella vuosilustoja puun pintaosaan asti, voidaan näytteen kaato- tai kuolinvuosi selvittää vuoden tarkkuudella.

Kuva 9. Kymenlaakson esihistoriallisten keramiikkatyyppien ajoitukset kivikaudelta varhaiseen rautakauteen. Kaavion ylempi osa kuvaa pohjoisen Kymenlaakson järvalueen kehitystä. Kaavion alempi osa kuvaa Kymenlaakson rannikon kehitystä. Laatinut Teemu Mökkönen.

Selitteet:

Pohjois-Kymenlaakso (ylempi kaavio). Ka1:1 = vanhempi varhaiskampakeramiikka, Ka1:2 = nuorempi varhaiskampakeramiikka, Vasb = varhainen asbestikeramiikka, Ka2 = tyypillinen kampakeramiikka, Ka3 = myöhäiskampakeramiikka, Kierikki–Pöljä–Jysmä = asbestikeraamisia ryhmiä, välivyöhyke = kampakeramiikan ja nuorakeramiikan yhteisvaikutteista syntynyt keramiikkatyyppi, Tekstiilikeraamikka = itäisen pronssikauden keramiikkaa, Sär2 = itäisen pronssikauden ja rautakauden alun keramiikkaa,

Kymenlaakson rannikko (alempi kaavio). Ka1:1 = vanhempi varhaiskampakeramiikka, Ka1:2 = nuorempi varhaiskampakeramiikka, Vasb = varhainen asbestikeramiikka, Jäkärä = rannikkoalueen keraaminen ryhmä, Ka2 = tyypillinen kampakeramiikka, Ka3 = myöhäiskampakeramiikka, Pöljä–Jysmä = asbestikeraamisia ryhmiä, nuorakeramiikka = sotakirveskulttuurin keramiikkaa, Pyheensilta = myöhäiskivikautinen keraaminen ryhmä, Kiukainen = kivikauden lopun ja pronssikauden alun keraaminen ryhmä, Tekstiilikeraamikka = itäisen pronssikauden keramiikkaa, Morby = rannikon rautakauden alun keraaminen ryhmä.

Kun aikaväli, jolloin esim. tiettyjä esinetyyppejä tai -tyylejä käytettiin, on saatu ajoitettua riittävällä tarkkuudella, voidaan jatkossa muualta löytyviä vastaavia esineitä käyttää kohteiden iän selvittämisessä. Näin ollen esim. jo muuttaman sopivan keramiikanpalan avulla pystytään antamaan asuinpaikan iästä jonkinlainen arvio. Stratigrafian eli maaperän kerrosjärjestyksen perusteella alemmat kerrokset tai rakenteet ovat ylempänä olevia vanhempia, jos kerrokset eivät ole häiriintyneet ihmistoiminnan tai luontaisten prosessien vaikutuksesta. Jo pelkästään kerroksellisuutta tarkkailemalla voidaan siten usein päätellä, mitkä ilmiöt ovat nuorempia, samanaikaisia tai vanhempia suhteessa toisiinsa, mutta niiden tarkempaa ikää tai ajallista eroa ei pystytä näin selvittämään. Jos jokin ilmiöistä saadaan ajoitettua tarkemmin esim. radiohiilimenetelmällä, voidaan myös muille antaa ajoitus edellä kuvatulla tavalla suhteessa tähän tulokseen.

2.3 Arkeologiset inventointitutkimukset

Oula Seitsonen

*”...Kaivaus kertoo paljon pienestä alueesta, inventointi kertoo vähän suuresta.”
(Bahn 1999: 23)*

Tässä luvussa esitellään lyhyesti arkeologista inventointia ja sen menetelmiä. Lisäksi kuvaillaan eriaikaisten kohteiden sijoittumista sekä tavallisia niiltä tavattavia löytötyyppejä.

Arkeologisia kenttätutkimuksia suoritetaan pääasiassa kahta lajia: kaivauksia ja inventointeja. Näistä kaivaukset ovat suurelle yleisölle usein tunnetuimpia (vrt. Pälvi 1939, Kivikoski 1961: 7, Huurre 1998: 19). Inventoinnit, eli uusien muinaisjäännösten paikannustutkimukset, ovat kuitenkin suojelun, maankäytön suunnittelun, tutkimuksen ja matkailun tarpeiden kannalta ehkä tärkeimpiä arkeologisia perustutkimuksia (esim. Huurre 1973, Takala 1998: 76, Purhonen 2000). Inventoinnissa arkeologien päämääränä on tavallisesti paikantaa tietyltä alueelta erilaisia, ennestään tuntemattomia muinaisjäännöksiä (Renfrew & Bahn 2000: 74).

Inventointeja suoritetaan erilaisia tavoitteista ja tutkimuskysymyksistä riippuen. Runsaimmin maassamme tehdään maankäytön suunnitteluun

liittyviä muinaismuistolain määrittelemiä tutkimuksia, joissa kartoitetaan rakennussuunnitelmien uhkaamien alueiden muinaisjäännöskanta (Takala 1998: 76). Lisäksi inventointeja voidaan suorittaa yksinomaan tieteellisistä lähtökohdista. Joitakin tavallisimpia tieteellisiä inventointimenetelmiä ovat täsmä- ja periodi-inventoinnit (esim. Lavento 2000, Renfrew & Bahn 2000: 74–79). Viime aikoina inventointeja on tehty usein myös erilaisia matkailullisia tavoitteita silmällä pitäen.

Tutkimusinventoinneissa pyritään usein paikantamaan mahdollisimman tarkasti ja perusteellisesti jonkin rajatun alueen koko muinaisjäännöskanta. On kuitenkin muistettava, että inventointi ei koskaan paljasta kaikkia alueella aikojen saatossa sijainneita muinaisjäännöksiä, vaan se on aina tutkijoiden luoma otos menneisyydessä vallinneesta todellisuudesta (Saukkonen 2000, Tuovinen 2000). Myöskään onnekkaiden sattumien osuutta inventoinnin tuloksiin ei sovi vähätellä: tietyissä olosuhteissa jollain paikalla ei mahdollisesti ole mitään havaittavaa, kun taas jonain toisena päivänä muinaisjäännös voi olla hyvin selkeä. Esimerkiksi sateen jälkeen maanpinnalla olevat puhtaaksi peseytyneet löydöt ovat selvästi havaittavissa (Jussila 2005).

Inventoinnin pohjalta voidaan luoda karkea yleiskuva tutkitun alueen menneisyydestä. Arkeologian näkökulmasta inventoinnin tavoitteena on monesti tarkastella esimerkiksi eriaikaisten asuinpaikkojen maisemallista sijoittumista tutkimusalueella. Tämänkaltaiset kysymykset voivat antaa tietoa muun muassa eriaikoina harjoitetuista elinkeinoista, maankäytöstä ja muinaisten asukkaiden asutusmalleista sekä sosiaalisista kontakteista ympäröiville alueille (ks. esim. Vikkula 1994a ja b, 1995, Lavento 2000, Lähdesmäki 2000, Mökkinen 2000, 2002). Pidemmälle menevien tieteellisten johtopäätösten tekeminen vaatii kuitenkin usein myös kaivaustutkimuksia inventoinneissa paikannetuilla kohteilla. Monesti inventointi luokin pohjaa tuleville kaivaustutkimuksille.

Ajoittain inventointitutkimukset tähtäävät arkeologisten tutkimusten myötä myös alueen historiamatkailupotentiaalin kehittämiseen, erityisesti kansallispuistoissa ja muilla matkailullisesti merkittävillä alueilla. Tähän pyritään tuomalla alueen monimuotoista muinaisuutta laajemmin suuren yleisön tietoon ja luomalla edellytyksiä historiamatkailutoimintojen järjestämiseen, esimerkiksi kohdentamalla retkeilyreitettä historiallisten

kohteiden äärelle. Toisaalta joitakin kohteita saat-
taa olla tarvetta suojella, jolloin retkeilyn painetta
voidaan ohjata toisaalle. Nämä tutkimusalueista
laadittavat kulttuuriperintöselvitykset auttavat
myös maankäytön ja puistonhoidon suunnitte-
lussa (esim. Norokorpi 2006).

Inventointeja tehdään hieman eri tavoilla
tutkimuksen tavoitteista riippuen. Perinteisin
tapa aina 1980-luvulle asti oli esimerkiksi maan-
viljelijöiden tai muiden paikallisten kokoamien
muinaisesineiden, niin sanottujen irtolöytöjen,
löytöpaikkojen tarkistaminen (Huurre 1998:
17). Monesti nämä yksittäisetkin arkeologiset
esinelöydöt johdattavat tutkijat kiinteiden mui-
naisjäännösten äärelle (esim. Saukkonen 2000,
Strandberg 2000). Kiinteitä muinaisjäännöksiä
ovat esimerkiksi eriaikaiset hylätyt asuinpaikat
ja haudat, kivikautiset kalliomaalaukset tai histo-
riallisen ajan hiilimiilut ja tervahaudat, ylipään-
sä kaikki ihmisen käytöstään hylkäämät kohteet
niiden iästä riippumatta.

Nykyaikaisemmalla metodologialla toteute-
tuissa inventoinneissa etsitään aktiivisesti erityypp-
isiä uusia, aiemmin tuntemattomia muinaisjään-
nöksiä. Tutkimuksen pohjaksi luodaan tavallisesti
ennen maastoon lähtemistä monenlaisia mallin-
noksia muinaismaisemasta. Tämä tapahtuu tie-
tokonepohjaisesti paikkatietojärjestelmiä (engl.
GIS eli *Geographical Information System*) käyt-
tären (Kirkinen 2000a, Renfrew & Bahn 2000:
87–89). Apuna voidaan käyttää esimerkiksi maa-
ja kallioperäkartoja sekä ilma- ja satelliittikuvia
(esim. Siiriäinen 1970, Takala 1998: 120, Lönn-
qvist 2000, Maaranen 2000a, Mikkola 1999,
Renfrew & Bahn 2000: 79–86). Myöhempien
aikojen, rautakauden ja historiallisen ajan, koh-
teiden etsimisessä avuksi voi ottaa vanhat kartta-
aineistot (esim. Takala 1998: 79, Lehtinen
2000). Näiden pohjalta luotujen ennallistusten
avulla pyritään paikantamaan joko visuaalisesti
tarkastelemalla tai niin sanottujen ennustavien
mallien avulla arkeologisille kohteille otollisimpia

Kuinka toimit, jos löydät muinaisjäännöksen

Oula Seitsonen

Kiinteät muinaisjäännökset, kuten eriaikaiset asuinpaikat ja kivirakenteet, ovat korvaamattomia tietolähteitä
menneisyydestämme. Ne ovat osa yhteistä kansallista perintöämme ja Muinaismuistolain suojelemia. Niitä ei
ole lupa kenenkään tietoisesti vahingoittaa tai kaivella omin päin, vaan niistä tulee aina ilmoittaa eteenpäin
Museovirastolle tai alueen maakunta-arkeologille (M. Miettinen 2000).

Muinaismuistolaki suojelee myös erilaisia maastosta tehtäviä esinelöytöjä: yli sata vuotta vanhat esineet, joiden
omistaja ei ole tiedossa, ovat myös osa yhteistä kulttuuriperintöämme (Muinaismuistolaki). Ne on toimitettava
Museovirastoon tutkittaviksi, ja mikäli löydöt päätetään liittää Kansallismuseon tai alueellisten museoiden ko-
koelmiin, löytäjä on oikeutettu löydön tieteelliseen arvoon suhteutettuun korvaukseen ja kunniakirjaan. Monesti
erilaiset esinelöydöt liittyvät paikalla sijaitseviin kiinteisiin muinaisjäännöksiin, jotka ammattiarkeologi pystyy
havaitsemaan löytöpaikkaa tarkastaessaan.

Lain mukaan siis yhtä hyvin arkeologit kuin muutkin ovat velvollisia ilmoittamaan Museoviraston tai alueen
maakunta-arkeologille aina, kun he törmäävät maastossa ennen tuntemattomiin muinaisjäännöksiin tai yli sata
vuotta vanhoihin esinelöytöihin. Edes ammattiarkeologit eivät saa omin päin ja ilman Museoviraston tutkimus-
lupaa kajota havaitsemiinsa jäänteisiin.

Kivikautiset ja varhaismetallikautiset kohteet tunnistaa maastossa useimmiten helpoiten valkoisesta, joskus myös
ukonkiveksi kutsutusta kvartsista iskettyjen kivilastujen, kvartsi-iskosten avulla. Samoilta paikoilta saattaa löytyä
myös muista kivilajeista iskettyjä lastuja, hiottuja kiviesineitä, kuten kirveitä tai talttoja, palaneen luun muruja
tai saviastioiden kappaleita. Näitä ei tule löydettäessä poimia talteen kuin korkeintaan näytteeksi. Niistä tulee
ilmoittaa ensitilassa Museovirastolle, joka pystyy lähettämään paikalle arkeologin tarkastamaan kohteen ja to-
teamaan sen luonteen.

Rautakautisilta ja historiallisen ajan muinaisjäännöksiltä havaitaan tavallisemmin kivi- ja maarakenteita kuin
yksittäisiä esinelöytöjä. Tavallisia kivirakenteita ovat erilaiset röykkiöt, esimerkiksi kaski- ja hautarauniot, sekä
erimalliset uunien ja tulisijojen jäänteet. Maarakenteista tavallisimpia ovat tervahaudat, hiilimiilut, maakellarit
ja sudenkuopat. Luonnollisesti myös myöhemmiltä kohteilta tehdään ajoittain esinelöytöjä. Erityisesti eriaikaiset
hautapaikat löytyvät monesti esineiden perusteella, sillä esikristillisenä aikana vainajat ovat saaneet usein korunsa
ja työvälineensä mukaansa. Rautakautisilta ja historiallisilta muinaisjäännöksiltä voi löytyä esimerkiksi erilaisia
metalliesineitä ja saviastioiden kappaleita. Tavallisia ja helposti tunnistettavia löytötyyppejä ovat muun muassa
miekat, kirveet, keihäät, hevoskalut ja korut.

sijoittumispaikkoja, jotka tarkastetaan maastossa (Kirkinen 2000a, Renfrew & Bahn 2000: 89).

Uusista, usein tietokonepohjaisista, tutkimusmenetelmistä huolimatta nykyäänkin paikallisten asukkaiden ja toimijoiden kokoamalla irtolöydöillä ja tiedonannoilla on merkittävä osa inventointien suunnittelussa, kohdentamisessa ja toteutuksessa. Repoveden inventoinnissa tällaisia löytöjä oli käytettävissä vain vähän, mutta Metsähallituksen tietokannoista löytyi muinaisjäännöksiin liittyviä vihjeitä, joiden tarkistaminen osoittautui hyödylliseksi.

Paras tulos maastotutkimuksissa saavutetaan, kun kenttätyöt suorittaa kokeneista inventoijista koostuva tutkijaryhmä, joka liikkuu maastossa kahden–neljän hengen ryhmissä. Ryhmässä saavutettava tutkimustulos on usein parempi kuin osiensa summa, sillä eri ihmiset lukevat maisemaa eri tavalla ja kiinnittävät huomiota erilaisiin asioihin maastossa liikkuessaan. Tällöin he voivat myös oppia toisiltaan. Lisäksi ryhmässä suoritettavissa tutkimuksissa on mahdollista toteuttaa opetuksellisia näkökohtia ilman, että tutkimusten tulokset kärsivät kokeneempien tutkijoiden ohjatuissa ja neuvoessa vähemmän kokemusta omaavia (Mökönen & Seitsonen 2007). Kaikesta tästä saatiin hyviä näyttöjä myös Repoveden kansallispuiston inventoinnissa. Vastaavasti on mahdollista ottaa tutkimuksiin mukaan myös arkeologian harrastajia (vrt. Maaranen & Kirkinen 2000, Saukkonen 2000).

2.3.1 Arkeologisten kohteiden paikantaminen

Nykyisin muinaisjäännöksiksi luokitellaan tavallisesti kaikki ihmisen käyttämät ja sittemmin hylkäämät kohteet niiden iästä riippumatta. Eriaikaiset ja erilaiset arkeologiset kohteet ovat sijoittuneet kulloisenkin funktionsa kannalta merkittäviin paikkoihin.

Nykytietämyksen mukaan esimerkiksi kivi- ja varhaismetallikautisten pyyntikulttuurien asuinpaikat ovat harvoja poikkeuksia (esim. Jussila & Kriiska 2006) lukuun ottamatta sijoittuneet rantaviivan välittömään tuntumaan, kalastuksen, metsästyksen ja vesikulkuyhteyksien kannalta edullisiin paikkoihin. Muinaisjäänösinventoinnissa pyritäänkin usein havainnoimaan muinaisia rantamuodostumia, joiden yläpuolelta asuinpaikkoja etsitään (esim. Saukkonen 2000, Torvinen 2000). Käytännössä tämä tapahtuu tekemällä

pieniä koekuoppia ja puhdistamalla esimerkiksi ojien reunoja sekä tekemällä pintahavainnointipaikoissa, joissa maanpinta on jo valmiiksi rikki, vaikkapa tieleikkauksissa tai roskakuopissa (esim. Takala 1998: 86, Saukkonen 2000).

Kivi- ja varhaismetallikautta myöhempiä muinaisjäännöstyyppejä ovat muun muassa eriaikaiset kivi- ja rautakautiset kiviröykkiöt, asuinpaikat ja maarakenteet, esimerkiksi tervahaudat ja niihin liittyneet rakenteet (esim. Maaranen 2000b, Niukkanen 2000, Seppälä 2000). Erilaisista kivikasoista on monesti päälle päin vaikea sanoa, ovatko ne esimerkiksi esihistoriallisia hautoja, kiukaanpohjia vai kaskiraunioita, mutta viitteitä röykkiön käyttötarkoituksesta antaa muun muassa sen sijainti (esim. Maaranen 2000b, Seppälä 2000). Repoveden ympäristöstä paikannettiin historialliseen aikaan liittyvinä jäänteinä muun muassa hiilimiiluja, tervahautoja, kaskiraunioita ja uittorakenteita. Nämä sijoittuvat tavallisesti parhaiden kulkuväylien tuntumaan ja eri elinkeinojen harjoittamisen kannalta merkittävälle paikoille.

2.3.2 Inventoinneissa tavallisimmin tavattavat löydöt

Inventoinneissa kivi- ja varhaismetallikautiset asuinpaikat tunnustaa useimmiten valkoisesta kvartsikivestä iskettyjen kivenkappaleiden, niin sanottujen kvartsi-iskosten avulla (esim. Ailio 1909, Huurre 1995: 15–16, 43). Tällaisia ki-

Kuva 10. Kvartsi-iskoksia Mäntyharjun Kaljunkosken asuinpaikalta. Valokuva: Kerkko Nordqvist.

Pyyntikulttuurin kohteiden sijoittuminen maisemaan

Oula Seitsonen

Inventoinnissa arkeologia ohjaavat tunnettujen pyyntikulttuurin kohteiden perusteella määritellyt ennako-oletukset kohteiden sijoittumisesta. Suomessa nämä eivät ole juurikaan muuttuneet viimeisen lähes sadan vuoden kuluessa (Nordqvist ym. 2007): arkeologi Julius Ailio määritteli jo vuonna 1909 väitöskirjassaan "Die Steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finnland" nykyisinkin pääpiirteissään pätevät perusedellytykset kivikautisen asutuksen sijoittumiselle (Ailio 1909: 1–3, 96–98).

Esihistoriallisten pyyntikulttuurien kohteiden sijoittumiseen maastoon ovat vaikuttaneet erilaiset ekologiset ja sosiaaliset tekijät (Kvamme & Jochim 1989). Aiempina vuosikymmeninä ekologisille tekijöille on annettu monesti enemmän painoarvoa kohteiden sijoittumista tarkasteltaessa (esim. Jochim 1976), mutta viimeaikaisten teoreettisten kehitysten myötä on alettu kiinnittää enemmän huomiota myös monisyytiin sosiaalisiin tekijöihin (esim. Mökkönen 2000, 2002, Saukkonen 2000, Lahelma & Sipilä 2004).

Tärkeitä kohteiden sijoittumiseen vaikuttavia ekologisia tekijöitä ovat esimerkiksi suotuisuus pyyntielinkeinojen kannalta, maaston muodot ja veden läheisyys. Tavallisia maastonkohtia, joista kohteita löytyy, ovat esimerkiksi salmipaikat, niemenkärjet, lahtien pohjukat, saaret ja jokien suut. Kivinen ja savinen maasto tai jyrkkä topografia eivät ole erityisen suosiollista ainakaan pitkäaikaiselle asutukselle (Vikkula 1994a ja b, 1995, Wilhelms 1995). Tästä syystä pitempään yhtäjaksoisesti käytetyt kohteet on tavallisimmin pyritty sijoittamaan tasaisille, hyvin vettä läpäiseville ja kuiville hiekkaisille maille, esimerkiksi mäntykankaille. Lisäksi asuinpaikat sijoittuvat monesti taustaltaan suojaisille ja etelään tai kaakkoon suuntautuneille rantamuodostumille, erityisesti paikkoihin, joissa on voitu nauttia jo aamuauringon säteistä (esim. Kivikoski 1966, Carpelan 1973, Huurre 1973, Siiriäinen 1981, Matiskainen 1989, Saukkonen 2000, Torvinen 2000, Mökkönen 2002). Jo kivikaudella ihminen näyttää kiinnittäneen joskus huomiota myös maisemallisiin arvoihin (Huurre 1998: 63).

Myös kohteiden ympäristön topografia on vaikuttanut niiden sijoittamiseen. Esimerkiksi hyvä näkyvyys kohteelta ympäröivälle alueelle on voinut olla tärkeää esimerkiksi riistantarkkailun ja kulkuväylien kontrolloinnin kannalta (esim. Europaeus 1924, Taavitsainen 1982, Luoto 1984, Huurre 1998: 66, Saukkonen 2000, Lahelma & Sipilä 2004). Lisäksi monenlaiset arkeologisesti vaikeasti tavoitettavat tekijät, kuten poltto- ja rakennuspuun saatavuus lähialueilla, ovat olleet merkittäviä. Asutuksen sijoittuminen on ollut usein läheisesti sidoksissa myös yhteisöjen harjoittamiin elinkeinoihin ja monenlaisiin sosiaalisiin tekijöihin (esim. Kelly 1983, Kvamme 1985).

Ylipäänsä pyyntikulttuurin kohteet ovat usein sijoittuneet paikkoihin, joihin myös nykyinen loma-asutus sijoittuu, mikä voitiin todeta myös Repoveden inventoinnissa. Kuitenkin näistä edellä luetelluista yleistyksistä on olemassa myös runsaasti poikkeuksia (esim. Huurre 1973, 1983, Jussila & Kriiska 2006, Kotivuori 1993, Saukkonen 2000, Europaeus-Äyräpää 1930). Tyypillisiä, ennako-oletukset täyttäviä kohteita etsimällä löydetään jatkossakin vain vastaavia kohteita ja vastaavista paikoista (Tuovinen 2000). Tässä mielessä Repoveden inventointi – ennakoarvion mukaan 'marginaaliselle' alueelle suuntautunut intensiivitutkimus – oli tavallisesta arkeologisesta inventointityöstä poikkeava tutkimus, joka toi tutkimuksen tietoon joukon tavallisesta poikkeavia muinaisjäännöksiä.

visten tarvekalujen valmistuksessa syntyneitä "lastuja" esiintyy kivikautisilla kohteilla tavallisesti roppakaupalla (kuva 10). Myös muista kivilajeista, esimerkiksi hiekkakivestä, liuskeista sekä meillä tuontitavaraa olevasta limsiöstä eli piikivestä iskettyjä palasia löytyy usein. Näitä on voitu sellaisenaankin käyttää erilaisina työkaluina, esimerkiksi veitsimäisinä leikkaavina kiviterinä. Monesti iskoksia on kuitenkin muotoiltu sekundaarisesti nyrhimällä eli retusoimalla. Tavallisia retusoituja esineitä ovat esimerkiksi nahkojen ja puun muokkaukseen käytetyt kaapimet sekä metsästysvälineistöön kuuluneet nuolenkärjet (esim. Pälvi 1939, Huurre 1995: 15–16, 44–45, Huurre 1998: 89–92, 98–99, 109).

Tavallisia löytöjä esihistoriallisilla kohteilla ovat myös pienet palaneen luun kappaleet (kuva 11). Palamattomat luujäänteet eivät yleensä säily

Kuva 11. Valkealan Mäntysaaren Kellonkärjen kivikautiselta asuinpaikalta löytynyt palaneen luun siru. Valokuva: Kerkko Nordqvist.

Suomen happamassa maaperässä muutamia satoja vuosia kauempaa, mutta palaneet fragmentit säilyvät tuhansia vuosia (Fortelius 1981, Ukkonen 1996). Nämä muinaiset aterianjäänteet voivat antaa tärkeää tietoa esimerkiksi harjoitetuista elinkeinoista ja kohteiden käyttövuodenajoista, sillä eri eläinlajeja on suotuisinta pyytää eri aikoina (Ukkonen 1996, Huurre 1998: 19–20).

Samoilta paikoilta kuin edellä mainittuja löytöjä tavataan ajoittain myös suurempia hiottuja kiviesineitä, kuten talttoja, kirveitä, ongenkounkunsia, veitsiä ja keihään- sekä nuolenkärkiä, ja niiden katkelmia. Suuremmilta kivi- ja varhaismetallikautisilta asuinpaikoilta löydetään usein runsaasti kappaleita muinaisista saviastioista. Keramiikkalöydöt ovat erityisen tärkeitä kohteiden niin sanotun typologisen ajoittamisen kannalta, sillä esihistorian eri vaiheissa on käytetty erilaisia saviastiamuotoja ja koristelukuoseja (Huurre 1995: 24, Huurre 1998: 22, 50–55, 112–137). Savesta on muokattu myös niin sanottuja savi-idoleita eli ihmis- ja eläinhahmoisia saviesineitä (Huurre 1995: 53, 62, Huurre 1998: 207).

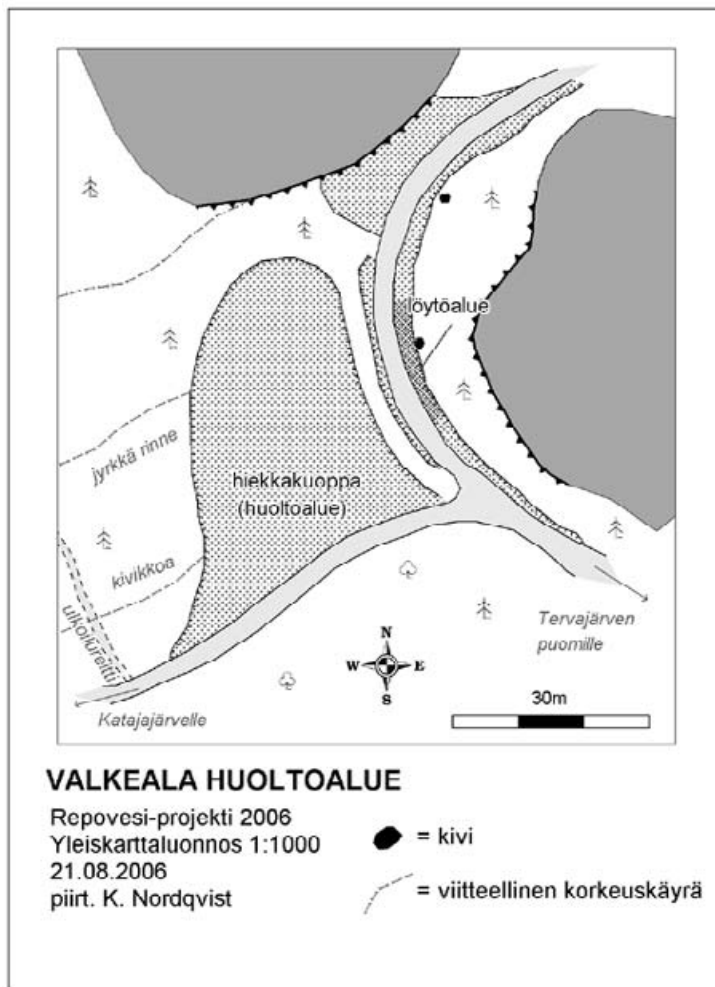
Erityyppisiltä kohteilta tavataan yleensä erilaisia löytöjä. Lyhytaikaisesti käytetyiltä pyyntileireiltä löytyy tavallisimmin ainoastaan kvartsi-iskoksia ja palaneen luun muruja, keramiikka-astiat ja erilaiset kiinteät rakenteet sen sijaan ovat tavallisimpia pitempään yhtäjaksoisesti tai toistuvasti käytetyillä asuinpaikoilla. Jälkimmäisiin kuuluvat mm. niin sanotut asumuspainanteet eli osittain maahan kaivettujen asumusten jäänteet (Pesonen 2002). Itse Repoveden kansallispuiston alueelta ei juurikaan saatu viitteitä pysyvämmästä, pitempiaikaisesta asutuksesta. Suurin osa puiston kohteista oli pienialaisia kvartsi-iskosten ja palaneiden luiden löytöpaikkoja, jotka vaikuttavat olleen luonteeltaan lyhytaikaisesti käytettyjä leiri-paikkoja. Sen sijaan Vuohijärven piiristä tavattiin myös pysyvemmän asutuksen jälkiä, esimerkiksi ns. asumuspainanteita eli esihistoriallisten kuoppatalojen jäänteitä.

Kivi- ja varhaismetallikautta myöhemmiltä muinaisjäännöksiltä yksittäisiä esineitä tavallisempia havainnoita ovat erilaiset kivi- ja maarakenteet. Näiden yhteydestä saatetaan tavata myös rakenteita tarkemmin ajoittavia esinelöytöjä, esimerkiksi palaneita ja palamattomia luita, pronssi-, rauta- ja jalometalliesineitä sekä keramiikkaa. Tyypillisiä metallilöytöjä ovat esimerkiksi korut, keihään- ja nuolenkärjet, miekat, hevosenkengät tai rautakuonan kappaleet (esim. Niukkanen 2000, Seppälä 2000).

2.3.3 Inventointikohteiden dokumentointi

Arkeologisen inventoinnin kuluessa löytyvien kohteiden mahdollisimman tarkka dokumentointi on tärkeää sekä suojelun että tutkimuksen kannalta (Heikkurinen-Montell & Schauman-Lönnqvist 2000, Uino 2000). Vähimmäisvaatimuksena uusilla kohteilla on koordinaattitietojen määrittäminen joko kartan ja koordinaattilevyn avulla tai modernimmin satelliittipaikannuslaitteella (engl. GPS eli *Global Positioning System*), kohteen sanallinen kuvaileminen ja valokuva-dokumentaatio kinofilmikameralla, digitaalisesti tai jopa videolle (Huurre 1973, Takala 1998: 83, Kirkinen 2000b, Nykänen 2000, Uino 2000, Vanhatalo 2000).

Sanallisessa kuvailussa tulee vähintäänkin tulla ilmi kohteen sijaintitiedot sekä maiseman ja ympäristön erityispiirteet ja arkeologiset havainnot. On myös hyvä esittää joka kohteen kohdalla lyhyt kuvaus muinaismaisemasta, vesistöhistoriasta, topografiasta, maaperästä, nykykasvillisuudesta ja kiinteistä maamerkeistä (Takala 1998: 82, Taskinen 2000). Toivottavaa erityisesti asuinpaikkojen osalta olisi myös yleiskarttaluonnoksen nopea laatiminen (kuva 12) (Halinen 2000). Sekä kartoituksessa että sanallisessa kuvauksessa pääpaino tulee kiinnittää tekijöihin, jotka eivät käy ilmi peruskartasta, esimerkiksi muinaisista rantavaiheista kertoviin geomorfologisiin muodostumiin (Huurre 1973, Takala 1998: 84, Halinen 2000).

Kuva 12. Esimerkki puhtaaksi piirretystä yleiskarttaluonnoksesta. Vuonna 2006 löydyntynyt Valkeala Huoltoalue -niminen kivikautinen asuinpaikka Tervajärven lähetyvillä Repoveden kansallispuiston alueella.

2.4 Kivikautiset yhteisöt, liikkuvuus ja kohdetyyppit

Sanna Kivimäki

Metsästyksellä, kalastuksella ja keräilyllä eläneiden kansojen etnografisten kuvausten pohjalta on esitetty kaksi erilaista mallia siitä, miten kivikautiset yhteisöt olivat voineet järjestäytyä. Näitä mallikokoonpanoja kutsutaan *tasa-arvoiseksi* ja *epätasa-arvoiseksi* metsästäjä-keräilijöiksi. Suurin osa kivikautisista yhteisöistä oli todennäköisesti rakenteeltaan tasa-arvoisia. Ne koostuivat löysästi liittoutuneista perheryhmistä, joita sitoivat sukulaissuhteet. Joustava organisointi mahdollisti sen, että yhteisö kykeni tarvittaessa hajaantumaan erisuuruiseksi ryhmiksi. Erikoistunutta työnjakoa ei juuri esiintynyt ja elintapa oli melko liikkuva, sillä koko joukko muutti asuinpaikkaa ainakin kerran vuodessa (esim. Helm 1965: 375–376). Ryhmässä saattoi olla johtaja, mutta hänen asemansa ei siirtynyt isältä pojalle, vaan johtajuus perustui ennemminkin ryhmän kunnioituksen

ansainneen henkilön elämäkokemukseen, saavutuksiin ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin (Arnold 1996: 93.)

Tasa-arvoisen yhteisön pienin yksikkö oli *suurperhe*, joka muodostui ydinperheestä, isovanhemmista ja vanhempien perheettömistä sisarusista. Seuraava taso oli *rinnakkaisperhe*, joka koostui useasta suurperheestä, esimerkiksi sisarusten perheistä. Tästä yksiköstä voitiin koota jo metsästyryhmä. Osaksi vuotta useat rinnakkaisperheet yhdistyivät mahdollisesti *paikallisen leiriyhteisön* tasolle hyödyntämään sellaisia resursseja, jotka vaativat runsaasti työvoimaa, ja myös sosiaalista kansakäymistä varten. Joinakin vuosina paikalliset leiriyhteisöt saattoivat kokoontua *alueellisen leiriyhteisön* tasolle esimerkiksi rituaalisia juhlia varten. Ylimpänä organisaation tasona oli mahdollisesti vielä *heimo*, johon identifioiduttiin ja jota yhdisti yhteinen kieli (esim. Helm 1965: 375–380, Forsberg 1985: 11). *Työryhmä* oli puolestaan rinnakkaisperheestä tai paikallisesta leiriyhteisöstä erotettu toiminnallinen, lyhytaikainen

yksikkö. Se voitiin koota esimerkiksi metsästysretkeä, riistan tarkkailua, saaliin teurastusta tai erilaisten raaka-aineiden hankintaa varten (Forsberg 1985: 11.)

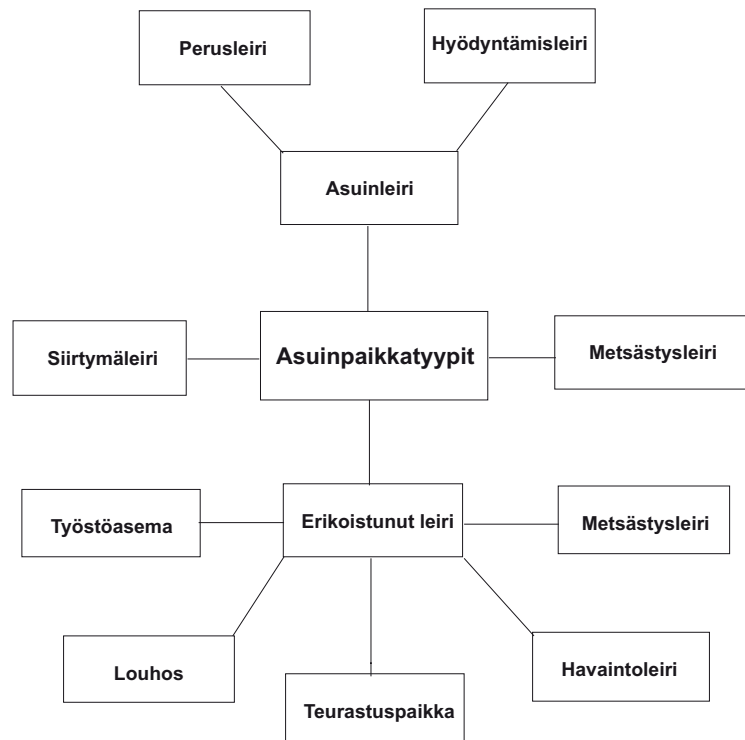
Osa kivikautisista yhteisöistä on ollut rakenteeltaan epätasa-arvoisia. Näillä ryhmittymillä johtajuus oli perinnöllistä ja päälliköillä oli mahdollisuus kontrolloida omia lähisukulaisiaan etäisempienkin henkilöiden työpanosta. Yhteisön sisällä oli siis hierarkkisia suhteita (Arnold 1996: 77–79). Epätasa-arvoisten metsästäjä-keräilijöiden toiminnalle oli ominaista muun muassa oman alueen puolustaminen, yhteisön vuosittaisten muuttojen vähäisyys, raaka-aineiden kehittyneet kuljetus- ja säilytysmenetelmät, vaihdon laajeneminen kaukaisillekin alueille ja arvoasemaa ilmaisevien esineiden käyttö.

Suomessa mesoliittisten ja varhaisneoliittisten yhteisöjen asuinpaikoista muodostuu kuva melko liikkuvista, pienikokoisista kokoonpanoista. Ne ovat todennäköisesti olleet rakenteeltaan tasa-arvoisia (esim. Räihälä 1999). Joidenkin keskineoliittisten yhteisöjen kohdalla on kuitenkin mietitty jo sitä mahdollisuutta, että ne olisivat olleet epätasa-arvoisia (Núñez & Okkonen 1999). Tähän viittaavat esimerkiksi osittain hirsirakenteisten asumusten osoittama asutuksen paikallaan pysyvyys, kalmistojen esiintyminen ja hautaantimien epätasainen jakautuminen, meripihkan ja piikiven vaihtoverkostojen osoittama laaja vaihtotoiminta sekä arvoasemien ilmaiseminen statusesineillä.

Siihen, millä tavoin kivikautiset yhteisöt liikkivat vuotuisella asuinalueellaan, on vaikuttanut ainakin resurssien jakautuminen alueella, yhteisön toimeentulostrategia, yhteisön tapa varustautua huonojen vuosien varalle, rituaaliset juhlat ja muut kokoontumiset sekä yhteisön sisäinen dynamiikka. Esimerkiksi resurssien jakautumisen merkitys näkyi niin, että alueilla, joilla ne olivat jakautuneet tasaisesti, koko yhteisö vaihtoi asuinpaikkaa aina kun ylihyödyntäminen uhkasi edellistä aluetta. Alueilla, joilla tärkeimmät resurssit olivat sijoittuneet pirstaleisesti, paras keino

hyödyntää niitä oli lähettää keskusasukalpa työryhmiä useaan eri kohteeseen (Binford 1980). Huonojen vuosien aiheuttamaan epävarmuuteen varautumisella on voinut olla yhteys yhteisöjen liikkumiseen kahdella tavalla. Yhteisöt ovat ensinnäkin voineet pysyä hyvin liikkuvina, koska ne ylläpitivät tiiviitä kontakteja muihin yhteisöihin molemminpuolisen avun toivossa. Tätä jakamisen menetelmää ovat suosineet monet tasa-arvoiset yhteisöt (esim. Wiessner 2002). Toinen keino riskin vähentämiseksi oli resurssien ylijäämän varastointi. Varastointi on edellyttänyt paikallaan pysyvyyttä ja se on voinut olla ennen kaikkea epätasa-arvoisten yhteisöjen strategia: ylijäämän kokoaminen ja sen jakamisen kontrollointi on voinut osaltaan vaikuttaa ”yksityisomistuksen” ja hierarkkisten suhteiden syntyyn (esim. Hayden 1997).

Asuinpaikkatyypeissä on laaja kirjo: tyyppin määrittelee se, mikä osa yhteisöstä asuinpaikkaa on asuttanut ja missä tehtävissä se on paikalle tullut. Kuvassa 13 esitellyt tyyppit ovat tietyllä tavalla teoreettisia ideaaliasuinpaikkoja: todellisuudessa kaikkia leirejä ei voida arkeologisen aineiston pohjalta luokitella tai edes tavoittaa ja muutamat asuinpaikat ovat olleet yhdistelmiä eri tyypeistä.

Kuva 13. Asuinpaikkatyypit Binfordin (1980) ja Forsbergin (1985) mukaan.

2.5 Suomen varhaisin asutus (8600–5100 eaa.)

Antti Lahelma

Viimeaikaisissa tutkimuksissa (Schulz ym. 2002) on esitetty, että ensimmäiset ihmiset olisivat saapuneet Suomen alueelle jo viimeistä jääkautta edeltävän lämpökauden eli ns. Eem-interglasi-aalin aikana noin 130 000 vuotta sitten. Kristiinankaupungin lähellä sijaitsevasta Susiluolasta on vuosien 1997 ja 2003 välillä tehdyissä arkeologisissa kaivauksissa löytynyt kivenkappaleita ym. jäänteitä, jotka on tulkittu merkeiksi hyvin varhaisesta ihmistoiminnasta. Mikäli Susiluolan löydöt todella liittyvät ihmisasutukseen, ne lie nee valmistanut nykyihmisen edeltäjä, Neandertalin ihminen. Monet tutkijat ovat kuitenkin pitäneet löytöjä luonteeltaan hyvin epävarmoina (esim. Pettitt & Niskanen 2005, Kinnunen 2005, Donner 2006). Tämänhetkisen tiedon valossa Susiluolan ”kiviesineet” saattavat yhtä hyvin olla ns. geofakteja eli luonnonvoimien muovaamia teräväsärmäisiä kappaleita, jotka muistuttavat erehdyttävästi ihmisten tekemiä kiviesineitä.

Niin kauan kun kiista Susiluolan löytöjen merkityksestä jatkuu, on turvallisinta todeta, että ensimmäiset varmat merkit ihmisasutuksesta Suomessa ovat vasta jääkauden jälkeiseltä ajalta, jolloin mesoliittisen eli keskisen kivikauden katsotaan meillä alkavan (Huurre 1998). Susiluolan mahdollisilla Neandertaleilla ei ole mitään yhteyttä tähän asutukseen, vaan jääkauden jälkeiset asuttajat ovat olleet anatomisesti moderneja nykyihmisiä. Uusimpien löytöjen valossa Pohjois-Suomen asutus saattaa periytyä Norjan rannikon Komsa-kulttuurista (Rankama & Kankaanpää 2004), mutta Etelä-Suomessa pioneeriasutuksen tulosuuntana on perinteisesti nähty joko itä tai etelä, ja etelässä erityisesti ns. Kundan kulttuuri nykyisen Viron alueella (Schulz 1996, Carpelan 1999a, Takala 2004). Varhaisimpiin merkkeihin pioneeriasutuksesta Etelä-Suomessa kuuluvat Joutsenon Kuurmanpohjan, Lahden Ristolan ja Orimattilan Myllykosken asuinpaikat, joista varsinkin Ristolaa on tutkittu laajoin kaivauksin 1990-luvun lopulla (Takala 2004). Ristolan kiviesineitä on verrattu Virossa sijaitsevan Pullin asuinpaikan materiaaliin; yhteneväisyyksiä on pidetty osoituksena siitä, että ainakin eteläisen Suomen pioneeriasutus olisi peräisin Viron alueelta.

Tällä hetkellä eteläisen Suomen vanhin tunnettu asuinpaikka on jo mainittu Kuurmanpohjan asuinpaikka itärajan tuntumassa; asuinpaikalta löytyneestä palaneesta luusta tehty radiohiili-ajoitus oli noin 8600 eaa. (Takala 2004: 150). Myös Koillis-Savosta on äskettäin löytynyt huomattavan varhaisia kohteita (Jussila ym. 2006). Lisäksi on mainittava jo 1900-luvun alussa Karjalankannakselta löytynyt ns. Antrean kalaverkko (Pälsi 1920), eräs Suomen arkeologian klassisista löydöistä, joka on ajoitettu Preboreaalij- ja Boreaalikausien vaihteeseen noin 8250 eaa. Antrean verkko on sekin yhdistetty Kundan kulttuuriin, mutta nykytiedon valossa se ei enää edusta kaikkien varhaisinta pioneerivaihetta.

Pioneerivaiheen asuinpaikoille on tyypillistä mm. piiesineiden esiintyminen, säletekniikka ja piiteknologiasta periytyvien työstötekniikkojen soveltaminen kvartsiin. Asutuksen vähitellen vakiintuessa piin käyttö jäi pois kvartsin vakiintuessa tärkeimmäksi kiviesineiden raaka-aineeksi. Tätä vaihetta on nimitetty Suomusjärven kulttuuriksi Suomusjärven kunnassa sijaitsevien runsaslöytöisten asuinpaikkojen mukaan. Kulttuuri kuitenkin levittäytyi laajalle alueelle ja tyypillisiä Suomusjärven kulttuurin esineitä löytyy Lapista asti (Huurre 1998: 48). Tällaisia tyyppiesineitä ovat muun muassa alkeelliset kirveet, liuskeesta tehdyt suuret keihäänkärjet ja pallonuijat (kuva 14). Suomusjärven kulttuurin asuinpaikat ovat varsin usein löytöaineistoltaan yksipuolisia: yleensä niistä tavataan lähinnä kvartsisineitä, -iskoksia ja palanutta luuta. Asumukset lienevät olleet suhteellisen kevyitä rakennelmia, joista on vain harvoin jäänyt liesikiveysten lisäksi muita selviä merkkejä maahan. Myöhemmälle kivikaudelle

Kuva 14. Mesoliittisia kiviesineitä: kourutaltta, 'alkeellinen kirves', pallonuija, hioinkivi sekä nuolen- ja keihäänkärkiä. Valokuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

ominaisia asumuspainanteita eli kuoppatalojen jäänteitä tunnetaan mesoliittiselta kiviltaudelta toistaiseksi vain muutamia, joista Repoveden näkökulmasta lähin ja merkittävin tutkittiin Pyhtään Susikopinharjulla 1980- ja 1990-luvuilla (T. Miettinen 1998: 19–24).

Vaikka mesoliittinen kulttuurimuoto oli ilmeisen konservatiivinen ja jatkui tuhansia vuosia ilman suuria muutoksia, saattaa kulttuurin 'staatisuus' olla osittain arkeologisen löytöaineiston yksipuolisuuden luoma harha. On esimerkiksi havaittavissa, että jotkut esinetyypit jäivät ajan mittaan pois käytöstä ja niiden tilalle tuli toisia. Esimerkiksi liuskeesta valmistetut keihäänkärjet jäivät pois käytöstä vuoden 6000 eaa. paikkeilla, jolloin löytöaineistoon alkaa ilmestyä niiden sijaan pieniä, viistoteräisiä nuolenkärkiä (Matskainen 1986, 1989). Tällaiset näennäisen vähäiset vaihtelut löytöaineistossa saattavat kielä suurista muutoksista ympäristössä tai kulttuurimuodossa – tai molemmissa. On esimerkiksi esitetty, että mesoliittisen kauden alkupuolella harjoitettu suurriistan (lähinnä hirven) metsästys keihäitä ja pyyntikuoppia käyttäen olisi vähitellen johtanut hirvikantojen vähenemiseen, mikä puolestaan olisi pakottanut yhteisöt yhä suuremmissa määrin pienriistan pyyntiin ja sitä myöten johtanut jousen yleistymiseen metsästysaseena.

2.5.1 Pioneerit Repoveden alueella

Vaikka Repoveden kallioalueet nousivat Itämerestä jo varsin varhain, ei sen alueelta tai lähiympäristöstä kuitenkaan toistaiseksi tunneta varmoja mesoliittisia kohteita, yksittäisiä esinelöytöjä kyläkin. Valkealasta on löytynyt kaksi käyräselkäistä kourutaltoa (KM 14851, 22797) sekä liuskeesta tehty keihäänkärki (KM 3520: 4), jotka osoittavat ihmisten liikkuneen alueella jo mesoliittisella kaudella. Varmaa tietoa ei kuitenkaan ole siitä, olivatko kyseessä vain rannikolta tehdyt nautintaretket vai oliko alueella pysyväisluonteisempaa asutusta. Kautta Suomen mesoliittinen asutus on keskittynyt meren rannoille, sisämaan asutuksen ollessa vähäisempää (Huurre 1998: 48). Tutkimusten tässä vaiheessa on vielä vaikea sanoa, johtuuko asuinpaikkojen puuttuminen todellisesta

keskittymisestä merenrannoille vai onko se vain seurausta kenttätutkimusten pienestä määrästä.

Muutamia mahdollisia mesoliittisia asuinpaikkoja Valkealastakin kuitenkin tunnetaan, joista kansallispuistoa lähin löytyi kesän 2006 tutkimuksissa Vekaranjärven varuskunnan ampuma-alueelta (liite 1, kohde 2). Mäntyharjun Kaljunkosken rannalla sijaitsevan asuinpaikan (kuva 15) ajoittamiseksi ei toistaiseksi ole varmoja keinoja, mutta sen löytöaineisto ja korkeus merenpinnasta viittaavat mesoliittiseen kauteen. Inventoinnissa löytöinä saatiin talteen ainoastaan kvartseja ja sitäkin suhteellisen vähän, mutta suurikokoiset iskokset muistuttavat ainakin pintapuolisesti Pohjois-Savon varhaismesoliittisten kohteiden aineistoja. Kaljunkoski tuskin on ollut merenranta-asuinpaikka, sillä silloin se ajoittuisi Yoldia-vaiheeseen ja olisi ylivoimaisesti Suomen vanhin asuinpaikka. Todennäköisempää on, että asuinpaikka on sijainnut kosken rannalla jo kiviltaudella, mutta sijainti korkealla nykyisen joenrannan yläpuolella viittaa silti suhteellisen varhaiseen ajoitukseen.

Toinen mahdollinen mesoliittinen kohde sijaitsee Valkealan eteläosassa Käyrälammen rannalla (T. Miettinen 1990: 56–58). Asuinpaikkaa tutkittiin vuonna 1987 järjestetyissä kaivauksissa, jolloin löytyi mm. kvartsesineitä, -iskoksia ja palaneen luun palasia (667 kpl). Löydöistä mielenkiintoisimpia ovat luunpalat, jotka lähes kaikki löytyivät yhdestä ja samasta kuopasta pienen kiven ympäriltä. Hiukan yllättäen ne osoittautuivat nuoren karhun luiksi ja niissä on paleontologi Björn Kurtenin mukaan havaittavissa leikkaamisen ja käsittelyn jälkiä – siis merkkejä teurastuksesta. Timo Miettinen on pohtinut, voisiko löytö liittyä metsästysrituaaliin, jossa saaliseläinten luut on rituaalisesti poltettu ja haudattu, jotta eläin voisi syntyä uudestaan. Nimenomaan karhuun liittyviä 'eläinseremoniallisia' menojahan tunnetaan laajalta alueelta mm. suomalais-ugrialaisten kansojen keskuudesta. Poikkeuksellisen kohteesta tekee myös se, että se ei näytä olevan rantasidon nainen. Keramiikkalöytöjen puuttuminen viittaa esikeraamiseen kauteen, mutta radiohiiliajoituksen puuttuessa ajoitus on hyvin epävarma.

Kuva 15. Mäntyharjun Kaljunkosken asuinpaikka. Inventoinnissa talteen saadut kvartsi-iskokset löytyivät tieleikkauksesta nuolen kohdalta. Valokuva: Antti Lahelma.

2.6 Ensimmäiset saviastian tekijät (5100–4200 eaa.)

Antti Lahelma

Noin 5100 eaa. Suomen arkeologiseen aineistoon ilmaantuu uusi, merkittävä löytötyyppi: saviastiat ja niiden palaset. Arkeologian näkökulmasta tämä uutuus on merkittävä ja saviastioita pidetäänkin yhtenä ”neoliittisen” eli nuorimman kivikauden tunnusmerkkinä. Keramiikka säilyy hyvin happamassakin maaperässä, minkä lisäksi astioiden koristelun perusteella voidaan aiempaa helpommin erottaa esihistoriallisia kulttuuriryhmiä ja seurata niiden vaiheita. Esihistoriallisten ihmisten kannalta muutos tosin ei liene ollut yhtä merkittävä kuin miltä se arkeologian valossa näyttää. Vaikka keramiikan tekotaito leviää meille idästä, ei sen ilmaantuminen välttämättä merkitse asutusvirtausta tai uuden ”heimon” leviämistä Suomeen, sillä monet esikeraamiset asuinpaikat pysyvät edelleen käytössä. Jatkuvuus ilmenee myös joissain kiviesinetyypeissä; esimerkiksi käyräselkäisiä kourutaltoja käytettiin sekä mesoliittisella

kaudella että neoliittisen kauden alussa (Huurre 1998: 50–54). Lisäksi jo esikeraamisella kaudella on varmasti ollut käytössä erilaisia puusta, tuohesta, pajunvitsoista tai nahasta tehtyjä astioita ja leilejä, eivätkä hauraat ja vaikeasti siirrettävät saviastiat välttämättä olleet niihin verrattuna suuri tekninen edistysaskel.

Onkin jossain määrin epäselvää, miksi liikkuvaa elämäntyyliä suosineet pyyntiyhteisöt ylipäänsä omaksuivat keramiikan valmistamisen. Varsinkin suurimpien astioiden on ajateltu liittyvän ruoan ja esimerkiksi hylkeentraanin varastoimiseen ja sitä kautta aiempaa kiinteämmän elämäntavan vakiintumiseen (Núñez 1990). Mitään kovin suurta muutosta ei asutusmallissa kuitenkaan tapahtunut, vaan asuinpaikat sijaitsivat edelleen pääasiassa meren äärellä. Vaikka asuinpaikkojen levintä kattaa harvakseltaan lähes koko nykyisen Suomen alueen, sisämaasta tämän ajanjakson kohteita tunnetaan vain vähän.

Ensimmäisten saviastioiden tekijät koristelivat usein astiansa jonkinlaisella hammastetulla, kamppaa muistuttavalla leimasimella, joten astioiden ja niihin yhdistetyn kulttuurin nimeksi on vakiin-

tunut kampakeraamiikka (ks. kuva 16). Kampakeraaminen kausi jaetaan kolmeen pääjaksoon: varhaiseen, tyypilliseen ja myöhäiseen kampakeraamiseen kulttuuriin (Europaeus-Äyräpää 1930). Varhaiskampakeraamiset astiat ovat muodoltaan suippopohjaisia, patamaisia ja saattavat olla varsin kookkaita, tilavuudeltaan kymmeniä litroja. Niille on ominaista karkean kvartsi- ja maasälpärouheen käyttö saven sekoitteena. Koristelussa toistuvat paitsi kampakaleimat ja kuoppapainanteet, myös kierrenuorapainanteet ja nikamilla painetut I:n tai E:n muotoiset leimat.

Jo varhaiskampakeraamiikassa voidaan erottaa joitain paikallisia muunnoksia. Näitä ovat mm. Saimaan alueen varhainen asbestikeraamiikka, eteläisillä rannikkoalueilla esiintyvä Jäkärnlän keramiikka ja Pohjois-Suomessa Säräisniemen keramiikka (Sär 1). On mahdollista – joskaan ei varmaa – että tällaiset alueelliset muunnokset heijastavat laajempia kulttuurieroja, ehkä jonkinlaisten kivikautisten heimo- tai kieliryhmien olemassaoloa (esim. Edgren 1966).

Varhaiskampakeraamisia asuinpaikkoja ei Repovedeltä toistaiseksi tunneta ja muuallakin Pohjois-Kymenlaaksossa niitä on hyvin vähän. Lähin tunnettu kohde sijaitsee Jaalassa, Niskajärven ja Suolajärven välisessä salmessa olevassa Nuumanniemessä (T. Miettinen 2004: 97–98). Asuinpaikkaa ei ole tutkittu kaivauksin, mutta inventoinnissa löytyneet pienet keramiikanpalat edustavat varhaiskampakeraamiikan nuorempaa vaihetta ja ajoittuvat Timo Miettisen mukaan noin 4500 eaa. Toinen mahdollisesti varhaiskampakeraaminen kohde on Valkealan Jaakonniemen asuinpaikka, joka sijaitsee kunnan eteläosassa Tarhajärven ja Kepsunjärven välisellä niemellä (Seppä 2002). Sen sijaan etelämpää muinaiselta merenranta-alueelta on löytynyt huomattavia varhaiskampakeraamisia kohteita, mm. Kotkan Niskasuo ja Pyhtään Susikopinharju 2, joista varsinkin jälkimmäisen löytöaineistoon kuuluu poikkeuksellisen paljon (lähes 60) ns. savi-idolien kappaleita (T. Miettinen 1998: 43–45). Yleensä ihmistä mutta joskus myös eri eläinlajeja muistuttavat idolit kuuluvat saviastioiden tapaan varhaiskampakeraamisen kauden uutuuksiin (Núñez 1986). Niiden tarkoituksesta ei tiedetä mitään varmaa, mutta yleensä ne yhdistetään kivikauden uskontoon, mm. esi-isien palvontaan. Arvoitukseksi on jäänyt, miksi idolit on yleensä tahallisesti rikottu.

Kuva 16. Vanhempaa varhaiskampakeraamiikkaa (KA I:1) Lapinjärven Fällismalmin asuinpaikalta (KM 8954:39).

2.7 Keskineoliittisella kivikaudella asutus tihenee

Sanna Kivimäki

Keskineoliittisen kivikauden alussa Suomeen levisi varhaista asbestikeraamiikkaa ja Jäkärnlän keramiikkaa valmistaneiden yhteisöjen alueelle uusi keramiikanvalmistustraditio, tyypillinen kampakeraamiikka (4000–3400 eaa.). Toistaiseksi ei tiedetä, saiko traditio alkunsa uusien vaikutteiden leviämisestä Venäjältä vai toivatko sen mukanaan uudet asukkaat, mutta asutusvirtaus-tulkintaa on pidetty todennäköisempänä (Siiriäinen 1981: 19, Huurre 1998: 52). Mahdollisesti Laatokan ympäristöstä on tullut tässä vaiheessa Suomen puolelle useaan otteeseen pieniä muuttajaryhmiä ja tulokkaiden tavat ovat siirtyneet, yhteisöjen vähitellen sulautuessa, alkuperäisasukkaille. Traditio levisi nopeasti ympäri Suomen pohjoisinta Lappia lukuun ottamatta. Kymenlaaksossakin on useita tämän kauden asuinpaikkoja, erityisesti rannikolla. Tunnettujen asuinpaikkojen määrä Suomessa kasvaa tyypillisen kampakeraamiikan aikana niin paljon, että tämä kertonee väestötiheyden kasvusta keskineoliittisen kauden alussa (Siiriäinen 1981: 20–21, 32).

Tyypillisen kampakeraamiikan väestöllä on ollut tiiviitä kontakteja itään ja etelään. Asuin-

paikoilta ja haudoista on löytynyt runsaasti karbonista eli hiilikautista piikiveä (Kinnunen ym. 1985: 8, 50), jonka lähin luonnollinen esiintymisalue on Venäjällä, Viananmereltä Valdain ylängölle ulottuvalla vyöhykkeellä (ks. kuva 17). Baltian suunnan kontakteista kertoo meripihka, josta valmistettuja koruja on löytynyt lukuisista tyyppillisen kampakeramiikan haudoista (ks. kuva 18). Piikiveä on tuotu enimmäkseen raaka-aineena erilaisia vaihtoketjuja pitkin, mutta viimeistellyillä piikiviesineillä ja meripihkalla on ollut varmasti jonkinasteisia sosiaalisia eroja osoittavaa arvoakin. Ehkä yhteisöjen päälliköt ovat vahvistaneet keskinäisiä suhteitaan lahjoittamalla toisilleen arvoesineitä, jotka päättyivät lopulta päälliköiden ja heidän läheistensä hautoihin (Seger 1982: 28, 31–32, Katiskoski 2003: 115). Punamultahautakalmistoissa meripihkaa on löytynyt myös erikoisista kuolinnaamioista: vainajan savella peitettyjen kasvojen tai silmien päälle on asetettu kaksi meripihkakorua. Tapa on lisäksi merkki balttilaisista yhteyksistä, sillä samanlaisia naamioita on esiintynyt muun muassa Zveinie-

Kuva 17. Piikivikärkiä. Valokuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

Kuva 18. Meripihkakoruja. Valokuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

kin kalmistossa Latviassa (Halinen 1999: 174, Katiskoski 2003: 104–105). Repoveden aluetta lähimmät tyyppillisen kampakeramiikan punamultahaudat ovat Taipalsaarella ja Kotkassa (Katiskoski 2003: 88).

Tyyppillisen kampakeramiikan näennäisesti yhtenäistävän vaikutuksen jälkeen Suomessa oli jälleen havaittavissa jako asbestikeraamisen itäisen Suomen ja kampakeraamisen läntisemmän tradition välillä (Huurre 1998: 53). Varhaisasbestikeramiikan itäistä levinneisyyttä jatkoivat myöhemmät asbestikeraamiset ryhmät, Kierikin keraaminen (3500–2800 eaa.) ja Pöljänkeraaminen (3500–1900 eaa). Näiden keramiikanvalmistustraditioiden välisiä suhteita, eli sitä, minkä aikaisemman tradition tai traditioiden pohjalta kukin tyyli kehittyi, tutkitaan edelleen. Keskustelua käydään myös siitä, missä määrin keraamiset ryhmät heijastavat, vai heijastavatko lainkaan, sosiaalisia ja etnisiä rajoja.

Kierikin keramiikka jatkoi mahdollisesti tyyppillisen kampakeramiikan traditiota (Siiriäinen 1967: 34). Kierikin asuinpaikkoja on erityisesti Saimaan alueella ja Pohjois-Pohjanmaan rannikolla, mutta niitä tunnetaan myös Kymenlaakson rannikolta. Hyvin tutkittuja asuinpaikkoja ovat esimerkiksi Yli-Iin Kierikkisaari, Korvala ja Kuuselankangas sekä Kerimäen Martinniemi 3. Yli-Iin rikkaiden asuinpaikkojen löytöaineiston perusteella kvartsitekniikka oli taidokasta ja yhteydet meripihkan ja piikiven alueille jatkuivat (Siiriäinen 1967: 15–16, Koivunen & Makkonen 1998: 15–16). Suurimmat asuinpaikat, erityisesti rannikolla, olivat usean asumuspainanteen kyliä; tämä ajanjakso olikin keskineoliittisen kyläjärjestelmän kukoistuskautta (ks. luku 2.7.1). Pääelinkeino rannikolla oli hylkeenpyynti. Toinen asbestikeraaminen ryhmä, varhaisesta asbestikeramiikasta tai Kierikin keramiikasta kehittynyt Pöljän keramiikka, oli osittain samanaikainen Kierikin keramiikan kanssa, mutta kestoltaan tätä pidempi: Pöljän traditio jatkui pitkälle myöhäiskivikauden loppuun saakka (ks. luku 2.9). Pöljän keraamisten asuinpaikkojen levinneisyys on itäinen – Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaren asuinpaikka on ryhmän lounaisimpia esiintymispaikkoja (T. Miettinen 2004: 117). Osassa tämän ajanjakson asumuksista oli hirsirakenteita (esim. Katiskoski 2002, Leskinen 2002), mutta ”talot” eivät enää

esiintyneet ryhminä, vaan usein yksittäin tai kaksittain (Mökkönen 2000). Ero heijastanee muu-
tosta yhteisöjen liikkumisen tavassa ja mahdolli-
sesti myös siinä, miten ne olivat järjestäytyneet
sosiaalisesti.

Myöhäiskampakeramiikkaa (3800–3100 eaa.)
esiintyy varsinkin länsi- ja etelärannikolla, mutta
jonkin verran myös sisämaassa ja Saimaan alu-
eella. Länsirannikolla myöhäiskampakeramiikka
jakautui paikallisiksi alaryhmiksi (esim. Vikkula
1981) ja myös itäisen Suomen tyyli kehittyi omin-
takeiseksi mahdollisesti tyypillisen kampakera-
miikan ja asbestikeraamisten yhteyksien pohjalta
(esim. Räihälä 1996: 115). Noin 3200–2400 eaa.
Suomeen saapui jälleen uusi asutusvirtaus, tällä
kertaa Baltiasta. Vasarakirves- eli nuorakeraami-
sen kulttuurin vaikutusalue rajoittui Suomessa
Viipuri–Tampere–Kokkola-linjan lounaispuolel-
le (Huurre 1998: 55). Kymenlaakson myöhäis-
kampakeraamiset ja nuorakeraamiset asuinpaikat
keskittyvät rannikolle.

2.7.1 Asumuspainanteet ja asuinpaikka- tyyppien monipuolistuminen osoittavat asutusmallin muutosta

Asumuspainanteita, eli maan pinnalla matalina
kuopanteina näkyviä, osittain maahan kaivettujen
kivi- ja varhaismetallikautisten asumusten jään-
nöksiä, tunnetaan Suomessa nyt yli kuudelta-
sadalta asuinpaikalta (Pesonen 2002: 29). Niiden
levinneisyydessä on alueellisia eroja: Pohjanmaan
rannikolla ja Saimaalla on yli kymmenen, Poh-
jois-Pohjanmaalla yli sadankin asumuksen – joista
jopa usea kymmen on voinut olla käytössä yhtä
aikaa – muodostamia kyliä, sisämaassa on usei-
ta yhden tai muutaman painanteen kohteita,
lounaisessa ja eteläisessä Suomessa asumuspai-
nanteita on kaiken kaikkiaan vähän. Suurin osa
asumuksista ajoittuu tähänastisten tutkimusten
mukaan 4000–2000 eaa., mutta muutamia me-
soliittisia ja varhaismetallikautisiakin tunnetaan.
Kymenlaaksosta keskineoliittisiksi ajoitettuja asu-
muspainanteita on ainakin Kotkan Niskasuolla ja
Porkassa, Elimäen Kuparsuolla ja Pyhtään
Kananiemenharjulla (T. Miettinen 1998: 32–34,
38–39, Pesonen 2002: 23), mahdollisesti tämän-
aikaisia ovat myös Valkealan Mäntysaaren Kel-
lonkärjen painanteet (liite 1, kohde 33). Jaalan

Huhdasjärven Pukkisaaren kahden painanteen
asuinpaikalta löytyi kaivauksessa myöhäiskivi-
kautista Pöljän keramiikkaa ja välivyöhykkeen
keramiikkaa (T. Miettinen 2004: 117).

Asumuspainanteet näkyvät maan päälle pyö-
reäköinä, soikeina tai suorakaiteen muotoisi-
na, halkaisijaltaan 4–25 metrin ja syvyydeltään
20–150 cm:n kokoisina painanteina (Pesonen
2002). Pyöreinä ja soikeina painanteina näkyvät
asumukset olivat yleisempiä kauden 4000–2000
eaa. alkuvaiheessa ja suorakulmaiset loppu-
vaiheessa, mutta muotoja esiintyi myös saman-
aikaisesti. Huomionarvoista on myös se, että osa
maan päälle pyöreinä tai soikeina näkyvistä pai-
nanteista on kuitenkin kaivauksissa osoittautu-
nut suorakulmaisten talojen jäännöksiksi. Noin
vuodesta 3600 eaa. lähtien joissakin taloissa oli jo
hirsirakenteita (esim. Katiskoski 2002, Leskinen
2002), mahdollisesti matala hirsikehä, johon kat-
to osittain tukeutui. Vuonna 1998–1999 Yli-Lin
Purkajasuon Korvalassa kaivettiin erikoista Pöljän
keraamiseen vaiheeseen liittyvää ”rivitaloa”: asu-
mus muodostui viidestä painanteesta, joita yh-
distivät kulkukäytävät. Nelinurkkaiset ”huoneet”
olivat olleet käytössä yhtä aikaa ja rakennuksen
katto oli todennäköisesti noussut hirsikehän pääl-
tä (Vaara 2000: 4).

Asumuspainannetutkimukset ovat olleet mer-
kityksellisiä siksi, että niiden antama uusi tieto
muuttaa kuvaa siitä, miten kivikautiset yhteisöt
liikkuivat asuinalueellaan vuoden aikana. Aikai-
semmin ajateltiin, että kivikautisten yhteisöjen
vuotuiskierto oli hyvin liikkuvaa: koko yhteisö,
joka oli kooltaan pieni, muutti alueelta toisel-
le kahdesti tai useammin vuoden aikana. Tämä
malli sopii useisiin mesoliittisen kauden yhteisöi-
hin edelleen (ks. esim. Räihälä 1999: 212–213).
Keskineoliittisella kaudella kuva alkaa kuitenkin
näyttää erilaiselta. Jykevärakenteiset asumuk-
set tyypillisen kampakeramiikan ajasta lähtien
viittaavat siihen, että asuinpaikoilla on toden-
näköisesti viivytty pitkään tai samoja paikkoja
on käytetty toistuvasti. Painannekylät ja muut
suurialaiset asuinpaikat vaikuttaisivat viittaavan
paitsi samojen paikkojen toistuvaan käyttöön,
myös siihen, että ainakin osan vuotta paikalla
on asunut suurehko väkimäärä.

Ehkä tärkein viite vuotuiskierron muuttu-
misesta on kuitenkin se, että keskineoliittisella

ajalla nousee esiin asuinpaikkojen suuri kirjo. Mesoliittisen ajan asuinpaikoissa ei ole kovin suurta vaihtelua (esim. Rähälä 1998: 22), mutta keskineoliittisella kaudella esiintyy hyvin erikokoisia, esinevalikoimaltaan ja rakenteiltaan erilaisia asuinpaikkoja. Yksi malli, joka selittäisi tämän eron, on eräänlainen keskusasukkaiden kyläjärjestelmä (Halinen 1997: 25–26), joka kertoo mesoliittisesta mallista poikkeavasta tavasta hyödyntää asuinalueita: suuret asuinpaikat olisivat olleet yhteisöä kokoavia asuinpaikkoja, perusleirejä, joilla osa väestöstä on voinut asua ympäri vuodenkin. Niiltä on voinut erota ehkä useinkin perhekunnan suuruisia ryhmiä osaksi vuotta omille leireilleen. Sekä suurilta perusleireiltä että keskisuurilta asuinleireiltä on lähetetty pieniä metsästyks- ja työryhmiä hyödyntämään lähiympäristön resursseja. Nämä ovat jättäneet jälkeensä pienialaisia, vähälöytöisiä leiripaikkoja. Erilaisia mahdollisia asutusmalleja on kuitenkin hyvin paljon, eikä monella alueella ole vielä tutkittu – kaivetun aineiston vähyydenkään vuoksi – millainen malli sinne sopii.

Keskineoliittisen kauden lopussa kyläjärjestelmä katosi ja esimerkiksi Saimaan alueella asumuspainanteet alkoivat esiintyä yksittäin tai kaksittain (Mökkönen 2000: 160, 167). Vasarakirveskulttuurin alueella ympäröivistä yhteisöistä poikkeava elinkeino, mahdollisesti pienimuotoinen karjatalous, on heijastunut alueenkäyttöön: asuinpaikat eivät olleet yhtä rantasidonnoisia kuin pyyntiasuinpaikat ja olivat siksi levittäytyneet ympäristöönsä tasaisemmin.

2.7.2 Keskineoliittinen kivikausi Repoveden ja Vuohijärven alueella

Repoveden kansallispuiston, Vuohijärven ympäristön ja eteläisen Valkealan asuinpaikkoja ei ole kaivettu paljon, ja vain muutamalta kohteelta on löytynyt inventoinneissa ajoittavia löytöjä tai rakenteita. Viiden kohteen mahdollista keskineoliittista ajoitusta voidaan arvioida seuraavien perusteiden: kahdella kohteella keramiikan, yhdellä esinetyypin, yhdellä piikiven esiintyvyyden ja yhdellä asumuspainanteiden sekä piikiven perusteella. Asumuspainanteita ei ole toistaiseksi dokumentoitu varhaisneoliittisistä yhteyksistä (Pesonen 2002: 25, 31) ja painanteiden muoto voi puolestaan viitata niiden keski- tai myöhäisneoliittisuuteen: keskineoliittisella kaudella hallitsivat

pyöreät ja soikeat, myöhäisneoliittisella suorakulmaiset, mutta niitä esiintyi myös samanaikaisesti (Mökkönen 2000, 117–118). Piikiveä käytettiin raaka-aineena eniten keskineoliittisella kaudella, tyypillisen kampakeramiikan ja Kierikin keramiikan asuinpaikoilla (Vuorinen 1982: 40–49).

Mäntyharju Partsimaa Koskinen 1 -asuinpaikalta Repoveden kansallispuiston koillispuolelta, Korpijärven lahden ja Ahvenjärven väliseltä kannakselta, on löytynyt tyypillistä kampakeramiikkaa. Asuinpaikan laajuudeksi on arvioitu vähintään 50x30 metriä ja löytöjen sijoittumien eri korkeuksille voi viitata pitkään käyttöikänsä. Asuinpaikalta löytyi keramiikkapalojen lisäksi 13 kvartsi-iskosta ja yksi palanut luu. Paikan välitörmässä läheisyydessä oli myös 11 pyyntikuopan ketju (Bilund 1996).

Valkealan Jaakonniemen asuinpaikalta, Valkealan eteläosasta, Tarhajärven ja Kepsunjärven erottavalta harjumaiselta niemeltä, on löytynyt tarkemmin määrittelemätöntä, kampaleimakoristeista keramiikkaa (Seppä 2002). Asuinpaikan laajuudeksi on arvioitu 100x200 metriä ja paikalta löytyi myös kvartseja ja palanutta luuta. Sijainti Muinais-Saimaan lasku-uomana toimineen Väliäylän varrella ajoittanee Jaakonniemen asuinpaikan varhaisneoliittisen kauden loppuun, mutta paikka on voinut olla pitkäikäinenkin, sillä löytöjä tuli eri korkeuksilta. Valkealan Sulkavaistenlahdesta irtolöytönä saatu rombimainen reikäkivi – esinetyyppi, joka liittyy useimmin tyypillisen kampakeramiikan tai myöhäiskampakeramiikan yhteyteen – kertoo myöhemmästäkin liikkumisesta Väliäylän ympäristössä.

Jaalan Hintterin asuinpaikka Vuohijärven pohjoisrannalla, Hintterinsaaren länsikärjessä on arvioitu kooltaan 200x50-metriseksi (Seppä 2002). Paikalta on näköyhteys Kapasaaren kalliomaalaukselle. Asuinpaikalta tulleet inventointilöydöt ovat melko monipuoliset: runsaasti kvartsi-iskoksia, pieniä, tunnistamattomia muruja ja keramiikkaa, runsaasti palanutta luuta, kvartsi-kaavin, hioinkivi ja pieni piikivi-iskos. Maaperä on hienoa hiekkaa. Asuinpaikkaa ei voi ajoittaa näiden löytöjen perusteella, mutta piikivi-iskos voisi viitata keskineoliittiseenkin asutusvaiheeseen (vrt. T. Miettinen 2004: 98–99). Piikiveä löytyi myös Valkealan Mäntysaaren Kellonkärjen asuinpaikalta, joka sijaitsee Vuohijärven itäosassa olevan Mäntysaaren pohjoispäässä (kuvat 19 ja 20). Asuinpaikalla on kaksi pyöreähköä asumus-

painannetta, halkaisijaltaan 5–6 metriä. Molemmissa on mahdollisesti kiinni toinen, halkaisijaltaan 1,5–2 metrinen pienospainanne. Maaperä on hiekkaa ja löytöinä tuli kaksi piikivi-iskosta, kuusi kvartsi-iskosta ja yksi palaneen luun kappale (liite 1, kohde 33; ks. myös. Lavento ym. 2007). Asumuspainanteiden muodon ja piikiven perusteella asuinpaikka voi olla keskineoliittinen (ks. kuitenkin luku 2.9).

Repoveden kansallispuistossa ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueella inventoiduista pienialaisista leireistä, joista löytyi lähinnä vain kvartsi-iskoksia (Lavento ym. 2007), useat ajoittunevat keskineoliittiseen kauteen. Ne ovat todennäköisesti olleet pienten pyyntiryhmien tilapäisiä yöpymisleirejä ja metsästysretkien tukikohtia, joissa syötiin, levähtiin ja huollettiin pyyntivälineitä. Varsinaisten asuinleirien puuttuminen viittaa siihen, että kansallispuiston alue on ollut resurssialuetta, jota on hyödynnetty muualta käsin. Tällaisia asuinleirejä löytyikin kauempaa Vuohijärven ympäristöstä: Jaalan Hintterin asuinpaikka on voinut toimia keskineoliittisella kaudella perusleirinä ja Mäntyharjun Partsimaa Koskinen 1 ja Valkealan Mäntysaaren Kellonkärki pienempinä asuinleireinä. Ainakin Kellonkärki on voinut olla tukikohta, josta lähetettiin pieniä metsästys- ja työryhmiä hyödyntämään Repoveden alueen resursseja. Ajoittamattomia ja luonteeltaan

toistaiseksi tuntemattomia kivikautisia kohteita on Vuohijärven ympäristössä useita: Mäntyharjun Keitaankankaalla, Jaalan Niskajärven itärannalla Hietaniemessä, Vuohijärven Mäntysaarella, Vuohijärven eteläosassa Okanniemessä ja Kierinsaassa sekä Tihvetjärven Tihvetniemessä (Bilund 1996, T. Miettinen 2004: 98, Lavento ym. 2007).

Kuva 20. Piikivi-iskoksia Kellonkärjen asuinpaikalta. Valokuva: Kerkko Nordqvist 2006.

Kuva 19. Valkealan Mäntysaaren Kellonkärjen kivikautinen asuinpaikka. Arkeologi Timo Miettinen seisoo asumuspainanteen keskellä. Valokuva: Antti Lahelma 2006.

2.8 Kalliomaalaukset – ikkuna kivikauden henkiseen kulttuuriin

Antti Lahelma

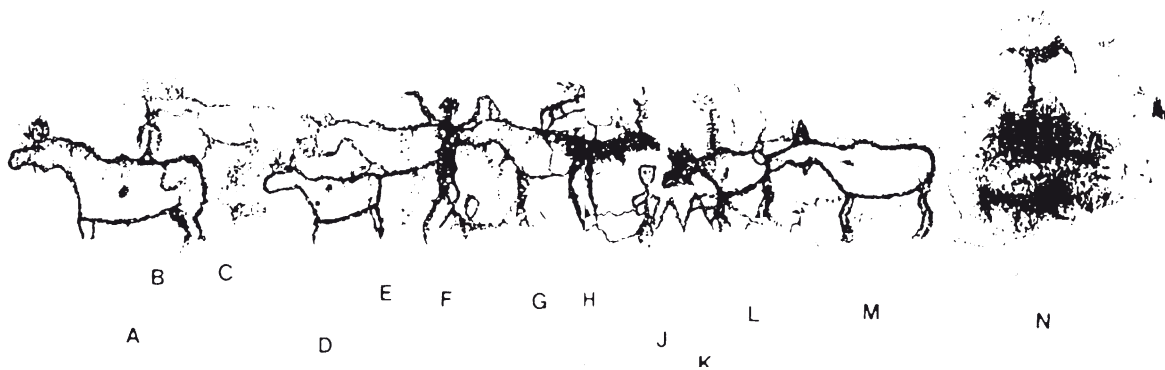
Tätä kirjoitettaessa Suomesta on löytynyt noin 130 esihistoriallista kalliomaalausta, jotka on lähes poikkeuksetta tehty jyrkkiin, lippamaisiin järvenrantakallioihin (Kivikäs 1995, 2005, T. Miettinen 2000). Joskus maalauksia esiintyy myös suurissa siirtolohkareissa, mutta nekin ovat yleensä aivan rantaviivan tuntumassa. Rantasidonaisuus onkin Suomen kalliomaalausten leimallisimpia piirteitä. Muutenkin maalausten sijainti tuntuisi noudattavan tiettyjä sääntöjä (Lahelma 2001). Useimmat niistä esimerkiksi sijaitsevat muinaisten vesireittien varrella ja lounaaseen tai länteen suuntautuvilla, aurinkoisilla seinämillä. Tällaisia, kallioperän ruhjevyyhykkeisiin syntyneitä kalliojyrkänkaita löytyy erityisen paljon Keski- ja Itä-Suomen järviolueilta. Usein nämä jyrkänkaita ovat myös mannerjäätikön sileäksi hiomia, eli ne ovat kuin luonnon varta vasten muovaamia maalausaloja (ks. kuvat 21 ja 22). Kun tällai-

siin kalliopintoihin syntyy usein myös maalausta suojeleva, läpikuultava silikakerros (Taavitsainen & Kinnunen 1979), ei ole ihme, että maalauksia tunnetaan eniten Pääjärven ja Suur-Saimaan vesistöalueilta. Läntisestä Suomesta ovat puuttuneet sekä pystysuorat, jyrkät kallioseinämät, että toisiinsa liittyvien järviältaiden muodostamat laajat vesireitit.

Arkeologisessa kirjallisuudessa kalliotaide jaetaan yleensä *kalliomaalauksiin* (eli piktografeihin), jotka on tehty pystykallioihin maalia käyttämällä, ja *kalliopirroksiin* (eli petroglyfeihin), jotka on tehty kaivertamalla, hakkaamalla tai hiomalla yleensä vaakasuoriin kalliopintoihin. Syystä tai toisesta Suomesta on tähän mennessä löytynyt ainoastaan kalliomaalauksia, vaikka naapurialueitamme (Norjasta, Ruotsista ja Venäjän Karjalasta) tunnetaan erittäin runsaasti kalliopirroksia (Kare 2000). Kalliomaalausten kuvamaailma on varsin yksipuolinen. Se liittyy selvästi pyyntikulttuurien uskomusmaailmaan, sillä mitään maanviljelyyn tai karjatalouteen viittaavaa maalauksissa ei esiinny koskaan. Maalausaiheista ylivoimaisesti yleisimpiä ovat ihmiskuviot (32 % kaikista kuviois-

Kuva 21. Verlan maalaus kallio Jaalan puolelta kuvattuna. Valokuva: Antti Lahelma.

Kuva 22. Timo Miettisen laatima peitepiirros Valkealan Verlan kalliomaalauksesta.

ta), hirvet (30 %) ja veneet (14 %). Muitakin aiheita on kuvattu, kuten kaloja, kämmenenkuvia, käärmeitä ja geometrisia kuvioita, mutta nämä ovat huomattavasti harvinaisempia. Maalauksissa ei juuri koskaan 'tapahdu' mitään, vaan kuvat vaikuttavat maalatun sokin sokin ilman, että ne muodostavat mitään laajempia kokonaisuuksia. Joskus ne on jopa tehty aiempien kuvien päälle. Tämä kaoottisuus saattaa olla osittain näennäistä, sillä maalauksista on tunnistettu mm. kuvapareja ja -jonoja (Kivikäs 2000), jotka osoittavat, että ainakin jotkut aiheet liittyvät merkitykseltään toisiinsa.

Kalliomaalaukset on meillä kyetty ajoittamaan rannansiirtymiskronologian avulla. Jääkauden jälkeisen maankohoamisen ja maaperän kallistumisen johdosta monien järvi- ja järvialtojen tasoissa on tapahtunut muutoksia, mistä johtuen aikoinaan vesirajan tuntumaan tehty maalaus saattaa nykyään sijaita useita metrejä veden pinnan yläpuolella. Kun vesistöhistoria tunnetaan, maalauksen todennäköinen ikä voidaan laskea: hiukan yleistäen voidaan sanoa, että mitä korkeammalla maalaus sijaitsee, sitä vanhempi se on. Timo Jussila (1999) on tähän ilmiöön perustuen pystynyt osoittamaan, että ainakin Saimaan vesistöalueella maalaukset on tehty pääasiassa kampakeraamisella kaudella, noin 6000–4000 vuotta sitten. Useimpia Valkealan alueen maalauksia ei tosin voida tällä perusteella ajoittaa, sillä esim. Vuohijärven tai Repoveden pinnan korkeus ei näytä muuttuneen varhaisen kivikauden jälkeen. Voidaan kuitenkin olettaa, että alueen kalliomaalaukset ovat jokseenkin saman ikäisiä kuin Saimaalla. Jussila (1999: 132) on lisäksi todennut, että maalausten tekeminen näyttäisi loppuvan varhaismetallikauden

alussa – siis samoihin aikoihin kun ensimmäiset merkit maanviljelystä ilmaantuvat ja lapinraunioina tunnettuja röykkiöhautoja (luku 2.11) aletaan rakentaa. Tämä havainto tukee ajatusta, että maalaukset liittyvät nimenomaan pyyntikulttuurin uskomusmaailmaan. Kun maanviljelys ja sen mukanaan tuomat uudet ajatukset levisivät Suomeen, kalliomaalaukset jäivät vähitellen 'tarpeettomiksi'.

Myös eri kuva-aiheiden ajoituksista ja maalaus-tradition muutoksista on saatu viime aikoina uutta tietoa rannansiirtymismenetelmällä. Oula Seitsonen (2005a & b) on Jussilan tutkimusten pohjalta muun muassa osoittanut, että veneenkuvat edustavat kalliomaalauksemme kaikkein vanhinta kuvastoa, joka ilmaantuu ehkä jo varhaiskampakeraamisella kaudella (noin 5000 eaa). Ajan kuluessa veneenkuvat muuttuvat harvinaisemmiksi, kun taas ihmiskuvioiden ja hirvien suhteellinen osuus kuvastossa kasvaa. Maalausten 'kultakausi' ajoittuu Seitsonen mukaan noin ajanjaksolle 3600–2500 eaa., jolloin maalauksia tehtiin suhteellisen paljon ja niiden aihe maailma oli monipuolisempi kuin sitä edeltävänä tai seuraavana aikana. Etupäässä tähän aikaan kuuluvat mm. kämmenenjäljet, mikä antaa vihjeen Repoveden alueella sijaitsevien maalausten (Löppösenluola ja Olhavanvuori) mahdollisesta iästä. Tässä vaiheessa hirvenkuvat on yleensä tehty ääri-viivamaalauksina, joissa on joskus esitetty eläimen sydän ja ehkä muitakin sisäelimiä. Kivikauden loppua kohti maalaukset muuttuvat yhä luonnosmaisemmiksi, yksinkertaisiksi tikku-ukoilksi ja tikkuhirviksi. Jostain syystä myös hirvien suuntautuminen muuttuu: kun vanhemmissa maalauksissa hirvet katsovat vasempaan (kohti länttä ja

laskevaa aurinkoa?), nuoremmassa maalauksissa hirvet suuntautuvat yleensä oikeaan (Seitsonen 2005a: 11).

Suomessa kaikki tunnetut kalliomaalaukset on tehty 'punamullalla', eli niissä käytetty maali on valmistettu rautaoksidin (hematiitin) värjäämästä maa-aineksesta kuumentamalla sitä nuotiolla (Kinnunen 2007). Tarkoitukseen sopivaa ainesta on löytynyt esimerkiksi soista ja tai järven pohjista. Ei ole mahdotonta, että muitakin värejä, kuten hiilimustaa tai luuvalkeaa, olisi käytetty, sillä esimerkiksi Uralin luolista on löytynyt mesoliittisia hiilimaalauksia. Jos niitä käytettiin, ei niistä kuitenkaan ole säilynyt mitään merkkejä Suomen ankarissa oloissa. Veden lisäksi maalijauheeseen on saatettu sekoittaa myös jonkinlaista kiinneaainetta, kuten linnunmunien keltuaista tai verta. Varmoja todisteita niiden käytöstä ei kuitenkaan toistaiseksi ole löytynyt.

Kalliotaide on yleismaailmallinen ilmiö, jonka esiintymisen ajalliset ja paikalliset puitteet ovat erittäin laajat, aina ihmiskunnan alkuhämärästä nykypäivään asti. Suomen kalliomaalaukset nivoutuvat luontevasti muuhun pohjoisen Euroasian metsästäjä-keräilijäkulttuurien kalliotaitteeseen, joka on Norjan länsirannikolta aina Siperian itäisiin kolkkiin asti luonteeltaan hyvin samantyyppistä (esim. Lindqvist 1994, Devlet & Devlet 2005). Itse asiassa hämmästyttävän samankaltaista kalliotaidetta järvenrantakallioihin maalattuine hirvenkuvineen, ihmisineen ja veneineen löytyy aina Japanista, Koreasta, Kanadasta ja Yhdysvaltain pohjoisosista asti. Tämä 'sirkumpolaarinen kalliotaidevyöhyke', josta Repovedenkin maalaukset ovat yksi pieni esimerkki, lienee yksi ihmiskunnan historian laajimmista kulttuuri-ilmiöistä.

Kalliomaalaukset mielletään usein taiteeksi, mutta tämä on hiukan harhaanjohtavaa, sillä useimpien perinteisten yhteisöjen kielissä ei ole sanaa, jonka voisi kääntää taiteeksi. On hyvä muistaa, että suomenkin tiede- ja taide-sanat ovat keinotekoisia ja ne on keksitty vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Kalliomaalauksissa ei siis ole kyse taiteesta siinä mielessä kuin se modernissa länsimaisessa kulttuurissa ymmärretään. Vaikka esihistoriallinenkin ihminen on joskus saattanut tehdä 'taidetta taiteen vuoksi', lienee kalliotaide kuitenkin yleensä liittynyt uskontoon ja rituaaleihin (Layton 2000). Uskonnollisen merkityksensä lisäksi maalauksen voidaan ajatella liittyvän ku-

valliseen kommunikaatioon. Niiden kautta kirjoituksettomassa kulttuurissa elänyt ihminen on välittänyt viestejä toisille aikalaisilleen, jotka ovat ymmärtäneet kalliotaitteessa käytetyn kuvallisen kielen (kalliomaalauksen tulkinnasta ks. tarkemmin luku 4.1).

2.8.1 Repoveden kalliomaalaukset: Löppösenluola ja Olhavanvuori

Valkeala on kalliomaalauksen suhteen Suomen löytörikkainta aluetta: kunnasta tunnetaan tähän mennessä jo seitsemän kalliomaalausta, joiden joukossa on maamme huomattavimpiin kuuluva Verlankosken maalaus (T. Miettinen 2000). Kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän suojelualueelta tunnetaan tätä nykyä kaksi kalliomaalausta, joista merkittävämpi on Löppösenluolana tunnettu kohde Repoveden rannalla (liite 1, kohde 41, ks. myös kuvat 23 ja 24). Erikoisen nimensä se on saanut kallion luolamaisessa onkalossa asustelleesta Löppönen-nimisestä rautatiehäädästä, joka vietti täällä kesäänsä (Taavitsainen 1981: 11). Paikan perinteinen nimi on kuitenkin ollut Ruskiakallio, mikä saattaa viitata maalauksen punaruskeaan väriin.

Löppösenluolan kalliomaalaus löytyi vuonna 1974 Repoveden kaakkoislaidalla sijaitsevan Ruskiakallion itärannalla kohoavasta kallioista (Taavitsainen 1981, Kivikäs 1995: 202–203, 2005: 34, T. Miettinen 2000: 136–138). Kallioseinämän vasemmassa reunassa, aivan veden äärellä on laaja punaisen värin alue, josta voi hyvissä olosuhteissa erottaa kämmenenjäljen, vinoon maalatun 'kaatuvan' ihmiskuvion ja jälkiä muista maalauksista. Paikka on pitkään ollut suosittu veneilijöiden pysähdyspaikka, mistä johtuen se on valitettavasti kärsinyt joitain vaurioita meidän aikanamme. Jo löytöhetkellä maalauksen päälle oli kaiverrettu nimikirjaimia. On ymmärrettävää, että kaivertajat eivät ehkä huomanneet maalauksia tai osanneet antaa niille arvoa, mutta ikävämpää on todeta, että maalauksen vahingoittavien nuotioiden pitäminen kallion juurella on jatkunut yli 30 vuotta maalauksen löytymisen jälkeen. Löppösenluola on ns. Kultareitin pysähdyskohta, rannassa on laituri ja aivan maalauksen vieressä muurattu kahvinkeittopaikka. Paikalla on runsaasti retkeilijöiden jättämiä roskia ja nuotiosavut ovat noenneet kalliota laajalta alueelta.

Kuva 23. Ruskiakallio eli Loppösenluola Repoveden rannalla. Valokuva: Antti Lahelma.

Myös itse maalaus­kallio ansaitsee huomiota, sillä jotkut tutkijat ovat pitäneet sitä muodoltaan ihmisen­kaltaisena eli antropomor­fisena. Arkeologi Jussi-Pekka Taavitsaisen (1981) mukaan Loppösenluolan muodossa voi järveltä katsottuna erottaa ikään kuin ihmiskasvojen profiilin. Taavitsainen vertasi tätä ja muita vastaavia 'profiilikallioita' saamelaisten seitoihin, pyhinä palvottuihin kiviin ja kallioihin, jotka nekin ovat joskus muodoltaan antropomor­fisia. Viime aikoina vastaavia esimerkkejä 'antropomor­fisista' kallioista on esitetty paljon (esim. Taskinen 2006, Pentikäinen & Miettinen 2003) ja ne ovat hyvä esimerkki siitä, että kalliotaiteessa ei ole kyse pelkistä kuvista, vaan se on kirjaimellisesti ympäristötaidetta. Maalaukset sijaitsevat yleensä paikoilla, jotka poikkeavat jotenkin ympäristöstään. Maalaus­kallio saattaa olla poikkeuksellisen jylhä, erityisen karu, siihen saattaa liittyä jollain tapaa omituisia maastonmuotoja, se saattaa sijaita pienessä saares­sa, kosken partaalla jne. Usein tuntuu siltä, että kalliotaidekohteella maisema on paljon tärkeämpi kuin maalaukset, jotka saattavat olla hyvin vaatimattomia. Toinen Repoveden alueella sijaitseva

Kuva 24. Jussi-Pekka Taavitsaisen peitepiirros Loppösenluolan kallio­maalauksesta.

maalauksohde, Olhavanvuori (liite 1, kohde 42), on tästä hyvä esimerkki. Olhavanlammen rannalla kohoava, kalliokiipeilijöiden suosima jyrkänne on kiistatta eteläisen Suomen komeimpia (kuva 25), mutta sen pohjoisosasta vuonna 2001 löytynyt maalaus on hyvin vaatimaton (Seppä 2002: 31). Maalaus koostuu muutamista vähäisistä väriläiskistä kalliolla noin kahden metrin korkeudella vesirajasta. Lisäksi kallion edustalla sijaitsevassa vesikivessä erottuu hyvin heikosti mahdollinen kämmenenjälki. Ehkä itse paikka on koettu niin pyhäksi, ettei sitä ole tarvinnut maalauksin erityisesti korostaa.

Vuoden 2006 inventoinnin yhtenä päämääränä oli etsiä uusia, aiemmin tuntemattomia kalliomaalauksia Repoveden kansallispuiston ja lähiympäristön alueelta. Ennakko-odotukset olivat suhteellisen korkealla, sillä alue on kalliomaalauksen kannalta erinomaista: sen läpi kulkee tärkeä vesireitti, sieltä tunnetaan jo entuudestaan maalauksia ja siellä sijaitsee runsaasti sopivia kalliojyrkänteitä. Metsähallitus luovutti tutkijoiden käyttöön perämoottoriveneen, jonka avulla useimmat kartalta katsottuna potentiaaliset ran-

takalliot saatiin tutkittua. Vaikka monet kallioista – kuten Korpisaaren länsirannan mahtava jyrkänne – olivat maalauksen kannalta joka suhteessa lupaavia, ei yhtään varmaa kohdetta kuitenkaan löytynyt. Muutamissa kallioissa (esim. Repoveden koillisosassa, Omenalahden itärannalla sijaitseva jyrkänne) todetut vähäiset punavärijäljet ovat todennäköisesti luonnon eikä ihmisen aikaansaamia. Uusia kohteita alueelta siis tuskin tulee jatkossakaan löytymään. Täysin varmaa se ei silti ole, sillä inventoinnin aikana vallinnut enimmäkseen kuiva ja aurinkoinen sää oli havaintojen tekemisen kannalta mahdollisimman huono.

2.8.2 Kalliomaalauksia Repoveden lähiympäristössä

Repoveden kansallispuiston lähiympäristössä on useita kalliomaalauksia, joista löytyy tietoa mm. Timo Miettisen (2000) ja Pekka Kivikkään (1995, 2005) kirjoista. Esimerkiksi Vuohijärveltä tunnetaan kaksi maalauksohdetta, Tupavuori ja Kapasaari. Tupavuoren maalaus sijaitsee Hevossaaren länsirannalla, lounaaseen olevan suoraan

Kuva 25. Olhavanlammen rannalla kohoava jylhä Olhavanvuori. Valokuva: Antti Lahelma.

vedestä nousevan rantakallion keskipaikkeilla n. 3,5 m veden pinnasta. Maalauksessa on erotettavissa vasemmalle katsova hirvenkuva ja sen takana 'palvonta-asennossa' seisova, sivulta kuvattu ihmishahmo (Kivikäs 1995: 204, 2005: 120–121, T. Miettinen 2000: 125–128). Pienen Kapasaariniemisen saaren rantakalliossa oleva maalaus on aiheiltaan poikkeava, sillä siinä on kuvattu muun muassa runsaasti kaloja (haukia?) ja sarvipäinen ihmishahmo (Kivikäs 1995: 205–206, 2005: 116–119, T. Miettinen 2000: 128–133). Valittavasti maalaus on pahasti kulunut ja lohkeillut, ja sitä on ammuttu haulikolla 1990-luvulla, mistä johtuen maalauksia on vaikea erottaa. Näitä suhteellisen vaatimattomia maalauksia tunnetumpi on Verlankosken maalaus, joka sijaitsee aivan Verlan museoidun kartonkitehtaan (UNESCO:n maailmanperintökohde) vieressä, padotun kosken ylittävstä sillasta noin 150 metriä länteen (kuvat 21 ja 22). Paikalla kohoavaan suhteellisen vaatimattomaan kallioseinämään on kuvattu ainakin viiden toisiaan seuraavan hirven jono sekä mm. ihmishahmoja ja siksak-viiva (Kivikäs 1995: 211, 2005: 124–125, T. Miettinen 2000: 112–125). Yksi ihmishahmoista näyttäisi ratsastavan 'laumaa' johtavan hirven selässä. Kuvakenttää on helppo katsella vastarannalta, Jaalan puolelta. Yksityiskohtien erottamiseen tarvitaan kuitenkin kiikarit.

2.9 Päättävä kivikausi (2300–1800 eaa.)

Kerkko Nordqvist

Myöhäiskivikauden alkuun mennessä sekä Suomen etelä- ja länsirannikolla vaikuttanut nuorakeraaminen kulttuuri että perinteinen kampakeraaminen kulttuuri katoavat sellaisenaan arkeologisesta aineistosta. Rannikolla näiden tilalle ilmestyy Kiukaisten kulttuuri, joka on täällä kivikauden viimeinen ajanjakso. Kiukaisten kulttuurin synnyn taustalla nähdään yleisesti nuorakeraamisten ja kampakeraamisten yhteisöjen yhteensulautuminen, joskin useimmat tutkijat näkevät kotoperäisen kampakeraamisen väestön olleen runsaslukuisempina hallitsevassa asemassa. Joka tapauksessa niin esineistössä kuin keramiikassakin on nähty yhteyksiä sekä kampakeraamiseen että nuorakeraamiseen kulttuuriin ja Skan-

dinaviaan (Meinander 1954a: 149–175, Edgren 1992: 109–114, Carpelan 1999b: 266).

Kiukaisten kulttuuri on leimallisesti rannikkoalueen kulttuuri. Sen tihein esiintymisalue on aihetta perusteellisimmin tutkineen C. F. Meinanderin (1954a) mukaan Helsinki–Pori-väli, mutta kulttuurin alue ulottuu karkeasti Säkijärveltä Vaasaan. Kiukaisten kulttuurin merellinen suuntaus näkyy myös sen elinkeinoissa, joissa meripyynti (hylje) ja kalastus olivat keskeisellä sijalla (Siiriäinen 1981: 25–28). Kulttuurin tuntomerkkinä on ns. Kiukaisten keramiikka, jota on löydetty monin paikoin myös Kymenlaakson rannikolta (T. Miettinen 1990: 69, 1998: 54). Tämä osoittaa, että Kymenlaakson rannikon myöhäiskivikautisilla yhteisöillä oli kontaktit länteen, sillä Kiukaisten kulttuuri oli tiiviissä yhteydessä Skandinaviaan ja muodosti pohjan, jolle myöhemmin kehittyi länsisuomalainen pronssikulttuuri (Meinander 1954a: 178, Edgren 1992: 115, Carpelan 1999b: 267–268).

Rannikosta poiketen Sisä-Suomessa, Itä-Suomen järviolueella kulttuurikuva ei päällisin puolin muuttunut yhtä dramaattisesti myöhäiskivikaudelle tultaessa. Keramiikassa keskiseltä kivikaudelta periytyvä Pöljän keramiikka jatkaa vanhaa asbestikeraamista traditiota (ks. luku 2.7). Pöljän keramiikkaa käyttäneet yhteisöt olivat perinteisiä kalastuksella, metsästyksellä ja keräilyllä elantonsa hankkineita ryhmiä (Siiriäinen 1981: 22). Siinä missä rannikon Kiukaisten kulttuuri suuntautui vahvasti länteen, sisämaassa vanhat kontaktit itään, Venäjälle, ilmeisesti säilyvät ja niiden mukana alueelle levisi uusia vaikutteita myöhäiskivikauden kuluessa. Pöljän keramiikka pysyi käytössä kivikauden loppuun asti, aina varhaismetallikauden alkuun saakka, jolloin idästä levisi uusi, tekstiilikeraaminen traditio (Edgren 1992: 114, Carpelan 1999b: 260–270, Lavento 2001).

Rannikon ja Sisä-Suomen kulttuurialueiden väliin jää alue, joka on arkeologisessa mielessä vielä suurelta osin vähän tunnettu. Tämän Kiukaisten kulttuurin alueen ja aiemman nuorakeraamisen kulttuurin koillisrajan, jonka on perinteisesti katsottu noudattavan linjaa Kokkola–Tampere–Viipuri, välille syntyy myöhäiskivikaudella yhteisöjä, jotka näkyvät arkeologisessa aineistossa ns. välivyöhykkeen keramiikan kautta. Ryhmää tutkineen Christian Carpelanin (1979) mukaan

välivyöhykkeen keramiikassa näkyy vahvana etenkin myöhäisen balttilaisen nuorakeramiikan vaikutus. Tämän katsotaan tulleen Suomeen ns. vasarakirveskulttuurin toisen vaikutusaallon mukana, joka saapui Virosta Suomen etelärannikolle nuorakeraamisen kulttuurin loppuvaiheessa tai Kiukaisten kulttuurin alkuvaiheissa (Edgren 1992: 115, Carpelan 1999b: 265). Tämän aallon vaikutus oli vahva etenkin Uudellamaalla, mutta myös Kymenlaakson rannikolla, josta tunnetaan useita ajalle tyypillisiä suippohamaraisia reikäkirveitä (T. Miettinen 1990: 69, 1998: 52–54). Välivyöhykkeen keramiikan periytyminen nuorakeramiikasta, jonka se myöhäiskampakeramiikan ohella korvasi alueellaan, selittäisi mihin nuorakeramiikka katosi keskineolitikumin lopulla (Carpelan 1979: 15, Edgren 1992: 115).

Etelä-Pohjanmaalta Hämeen ja itäisen Uudenmaan kautta Karjalankannakselle kulkeva välivyöhyke on ilmeisesti ollut muutenkin tärkeässä asemassa kulttuurivaikutteiden välittäjänä. Sen lisäksi, että alueella on mahdollisesti ollut suorat kosketukset etelään, se on sijainnut länteen suuntautuneen Kiukaisten kulttuurin ja itään suuntautuneen Pöljän ryhmän välissä – näin ollen on luonnollista, että sen alueelle on tullut vaikutteita ja materiaalia monesta suunnasta. Välivyöhykkeen alue on kiinnostava myös tutkittaessa Suomen varhaista maanviljelyä, vaikkakin nykytutkimuksen valossa myös välivyöhykkeen keramiikkaa käyttäneet ryhmät ovat olleet pääasiallisesti metsästäjä-keräilijöitä.

2.9.1 Myöhäiskivikausi Repovedellä ja Vuohijärven alueella

Repoveden ja laajemmin Vuohijärven alueella myöhäiskivikauden tutkimusta hankaloittaa suuresti se, että tähän ajanjaksoon liittyvät löydöt ovat niukkoja. Pohjois-Kymenlaakson järviolueella Kiukaisten kulttuuria ei tunneta lainkaan (T. Miettinen 1998: 54), mikä on ymmärrettävää ottaen huomioon kulttuurin merellinen luonne. Kiukaisten kulttuuriin liitettäviä reikäkirveitä on kuitenkin löydetty myös Jaalan ja Valkealan eteläosista (T. Miettinen 1990: 69, 2004: 104).

Puheena olevaa ajanjaksoa valottaa parhaiten Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaren asuinpaikka. Pukkisaaren asuinpaikalta on 1996 suoritetuissa kaivauksissa löydetty sekä välivyöhykkeen keramiikkaa että Pöljän keramiikkaa – lisäksi saares-

ta tunnetaan viikinkiaikaan ajoittuva kalmisto, jota on kaivettu vuosina 1994–1996 (ks. luku 2.12) (T. Miettinen 1998: 58, 118–129, 2004: 115–118). Kohdetta kaivaneen T. Miettisen mukaan molemmat keramiikkatyylit esiintyvät täällä esiintymisalueidensa ääri-laidoilla osoittaen, että alue on sijainnut eri yhteisöjen välisellä rajalla.

Keramiikan lisäksi Pukkisaaresta saatiin kaivauslöytöinä talteen mm. kynsitaltoja ja useita meripihkakoruja. Meripihkaesineet ovat mielenkiintoisia, sillä ne osoittavat myöhäiskivikautisella väestöllä olleen yhteyksiä Itämeren eteläosiin, jollei suoraan niin ainakin kauppakontaktien kautta (ks. luku 2.6). Vaikka meripihkakaupan katsotaan liittyvän kiinteästi tyypillisen kampakeraamiikan aikaan, kuuluvat ns. v-poraukselliset meripihkanapit, jollaisia Pukkisaaresta löydettiin yksi kappale, kuitenkin tyypillisesti asbestikeramiikan yhteyteen. Näin ollen ne ajoittuvat keskikivikauden lopulle ja myöhäiskivikaudelle. Niiden alkuperä on Itämeren etelä- ja kaakkoisrannikolla, jossa niitä tunnetaan mm. Puolasta ja Liettuasta; Suomessa v-porauksellisia nappeja on tavattu Kierikin/Pöljän keramiikan yhteydestä koko itä- ja pohjoissuomalaisen kulttuuripiirin alueelta Pohjois-Pohjanmaata ja Kittilää myöten (Siiriäinen 1967: 21–25, 1984: 33, Pesonen 1997: 13–14).

Pukkisaaren asuinpaikalla sijaitsee kaksi loivaa asumuspainannetta, joista vuoden 1996 kaivauksissa tutkittiin toinen (T. Miettinen 1998: 58, 2004: 117). Edellä mainittu v-porauksellinen meripihkanappi löytyi nimenomaan toiseen asumuspainanteeseen tehdystä koekuopasta; näin ollen näiden painanteiden myöhäisneoliittinen ajoitus vaikuttaa varmalta.

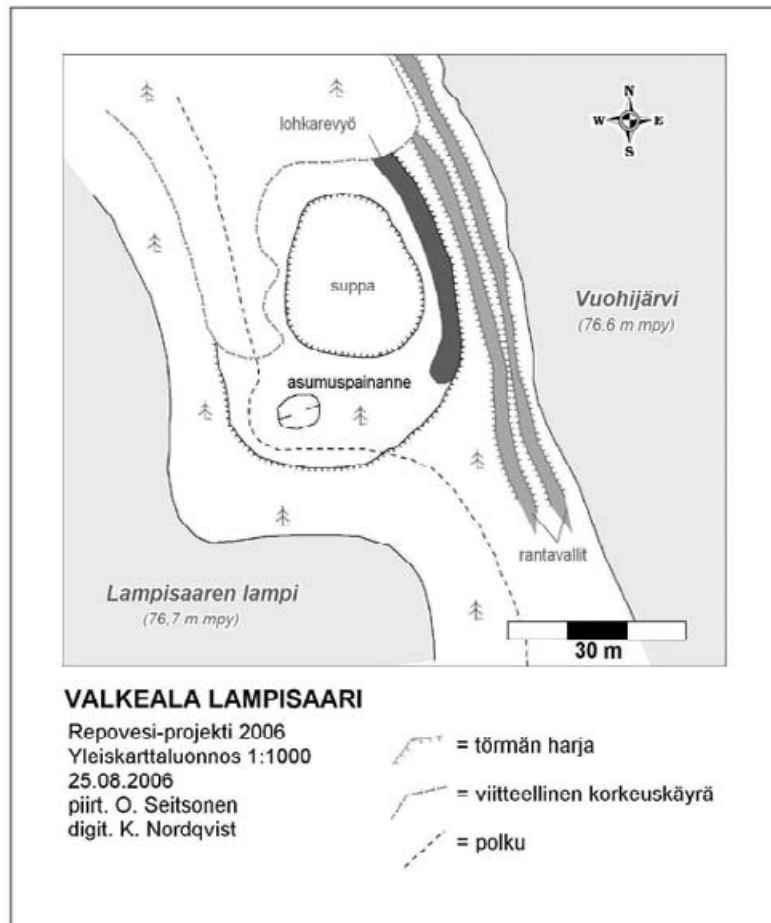
Myös Vuohijärven Lampisaaresta vuonna 2006 löytenyt asumuspainanne saattaa kuulua myöhäiskivikauteen (ks. kuvat 26 ja 27 sekä liite 1, kohde 32). Vaikka kohteesta ei ole suoraan myöhäiskivikauteen liitettäviä löytöjä – painanne sijaitsee luonnonsuojelualueella, joten koekuoppia ei tehty – on pelkästään sen sijainnin ja muiden ulkoisten seikkojen perusteella selvää, että kyseessä on kivikautinen asuinpaikka. Pitkässä hiekkaisessa saarella sijaitsevan lammen rannalta löydetty painanne on suorakaiteen muotoinen ja kooltaan 8,5 x 6,5 x 0,5 m (Lavento ym. 2007). Etenkin sen koko ja muoto antavat aiheutta epäillä, että kyseessä on keskikivikauden loppuun tai myöhäiskivikauteen ajoittuva rakenne (Mökkö-

nen 2000: 12–15, Pesonen 2002: 27–31). Lisäksi 1990- ja 2000-luvuilla Suomessa on kaivettu lukuisia vastaavia painanteita, joista on tavallisesti saatu löytöinä myöhäiskivikauteen ajoittuvaa keramiikkaa, usein Pöljää (esim. Katiskoski 2002, Leskinen 2002).

Toisen vuonna 2006 löydetyn asumuspainannekohteen, Vuohijärven Mäntysaaren Kellonkärjen, ajoitus ei ole yhtä selkeä (ks. liite 1, kohde 33). On mahdollista, että painanne ajoittuu jo keskineoliittiselle kivikaudelle, mutta vaihtoehto myöhäiskivikauteen ajoitukseen on pidettävä avoimena. Mäntysaaren ja Lampisaaren painanteiden sijainnin voi ajatella osaltaan puoltavan myöhäiskivikautista ajoitusta. Suurille keskikivikauden yhteisöille tyypilliset laajat asuinpaikat, jopa asumuspainannekylät, katoavat myöhäiskivikaudelle tullessa. Asutusmalli muuttuu ja asumuspainanteet sijaitsevat myöhäiskivikaudella tyypillisesti yksin tai kaksin saarissa ja niemien kärjissä (Mökkönen 2000: 116–118, 159–160).

Asutusmallin muutokseen liittyvät mahdolliset yhteisöissä ja elinkeinoissa tapahtuvat muutokset. Vaikka pyynti ja

keräily olivat vielä hallitsevassa asemassa, esiintyvät ensimmäiset merkit maanviljelystä sekä rannikolla että sisämaassa jo myöhäiskivikaudella (Edgren 1992: 112, Alenius ym. 2005: 14). Tästäkin tulee esiin läntisen ja itäisen kulttuuripiiriin ero – maanviljely on tullut Suomeen kaiketi kah-

Kuva 26. Yleskartaapiirros Valkealan Lampisaaren asumuspainanteesta.

Kuva 27. Lampisaaren asumuspainanne. Oula Seitsonen seisoo painanteen vallin päällä ja osoittaa sen keskustaa. Valokuva: Teemu Mökkönen 2006.

desta eri suunnasta. Kiinnostavaa on, että monet varhaisimman maanviljelyn merkit on saatu juuri rannikon ja sisämaan väliseltä vyöhykkeeltä, johon Repoveden aluekin kuuluu (Vuorela 1999: 146–148, Alenius ym. 2005: 14). Repoveden – ja samalla koko Kaakkois-Suomen – toistaiseksi vanhimmat viitteet maataloudesta ovat peräisin Katajajärvestä otetusta siitepölynäytesarjasta. Ensimmäisiä viljelykokeiluja osoittava vanhin yksittäinen ohran siitepöly ajoittuu n. 2400–2200 eaa. ja n. 1950 eaa. siitepölyaineistossa alkaa näkyä laajempi maiseman avautuminen, mikä tarkoittanee laiduntamisen alkua Katajajärvellä. Ensimmäinen varsinainen maanviljelyvaihe ajoittuu kuitenkin vasta varhaismetallikauteen (ks. luku 2.10)

Repoveden ja Vuohijärven alue on siis ollut mielenkiintoisessa asemassa kahden kulttuurialueen, rannikon ja sisämaan, sekä usean kontaktisuunnan, lännen, etelän ja idän, risteyskohdassa. Oma osansa tässä on ollut alueen halki kulkevilla vesireiteillä (Mäntyharjun reitti ja Väliväylä) ja niiden tarjoamalla kulkuyhteyksillä. Repoveden ja Vuohijärven piiristä toistaiseksi tehty myöhäiskivikautiset esinelöydöt ovat niukat, mutta ne osoittavat kiistatta, että alueella on liikkunut ihmisiä kivikauden lopulla. Seutu on ilmeisesti toiminut paitsi pyyntitarkoituksissa eräalueena, myös kaski- tai laidunmaana ja lisäksi alueella on ollut kiinteämpää asutusta. Lisäksi on huomattava, että monet Kaakkois-Suomen kalliomaalauksista on tehty juuri myöhäiskivikaudella (esim. T. Miettinen 2000: 27, ks. myös luku 2.8). Nykyiset löydöt osoittavatkin selvän asutusjatkumon olemassaolon keskikivikaudelta myöhäiskivikauden loppuun asti.

2.10 Metallien käyttö leviää Suomeen (1800 eaa. – 400 jaa.)

Mika Lavento

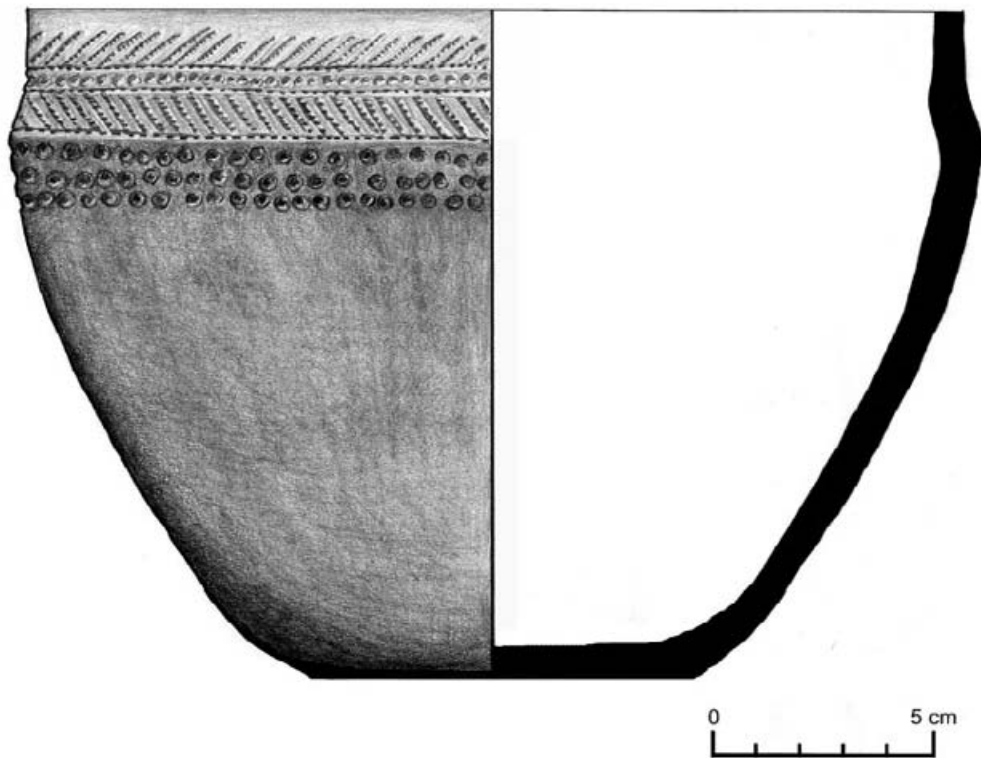
Pronssikäytön ja ennen kaikkea sen valinnan hallitseminen ovat ilmiöitä, jotka muuttivat kulttuurikuvaa maailmanlaajuisesti. Niinpä arkeologit kautta koko maailman puhuvat vakiintuneen tavan mukaan joko metallikauden tai pronssikauden alkamisesta.

Pronssi tarkoittaa normaalimerkityksessään metallia, joka on kahden alkuaineen, kuparin ja tinan, seos. Ideaalipronssissa on kuparia noin

90 % ja tinaa noin 10 %. Käytännössä seossuhteet vaihtelevat huomattavasti. Tavallista onkin, että tinaa voi olla seoksessa etenkin varhaisissa pronssiesineissä vain muutamia prosentteja. Tavallista on sekin, että tina voidaan korvata myös jollain muulla alkuaineella, esimerkiksi arseenillä. Erilaiset alkuaineet ja niiden erilaiset suhteet antavat hyvän keinon seurata pronssin leviämistä eri puolilla maailmaa. Suomessa ei pronssikaudella tunnettu omia paikallisia malmivaroja, joten kaikki metalli on tuotu muualta. Tämä vaatii vaihtokauppaa ja laajojen vaihtoverkoston toimivuutta. Muutos ei tapahtunut kaikkialla maailmassa samanaikaisesti, vaan siinä on havaittavissa suuria eroja (Chernykh 1992). Varhaisimmillaan pronssia alettiin valmistaa n. 4000 vuotta eaa., mutta pronssin voidaan katsoa tulleen käytännössä merkittäväksi metalliksi vasta noin 2500 eaa. jälkeen. Suomessa varhaisimmat pronssiesinelöydöt ajoittuvat aikaan n. 1800 vuotta eaa.

Metallin käytön alkamisen lisäksi kauden alkamiseen liittyy monia muitakin keskeisiä kulttuurikuvaa muuttaneita tekijöitä. Näitä muutoksia tapahtuu karkeasti ajoitettuna noin 2500–2000 eaa. vaiheilla koko Suomen alueella. Maanviljelyksen leviäminen on ollut ilmiö, joka sekin on havaittavissa laajalla alueella pohjoisella havumetsävyöhykkeellä. Myös kiviesineistössä tapahtuu huomattavia muutoksia. Kivikauden loppupuolelle tyypilliset kiviesinemuodot, ennen kaikkea vasarakirveskulttuurin metallikirveitä muistuttavat hiotut kiviesineet, kuten myös Kiukaisten kulttuurin kiviesineet, korvautuvat yksinkertaisemmilla muodoilla. Yleisiksi tulevat varsireikäkirveet, joista tavallisimmat ovat rombinmuotoisia (= viisikulmaisia). Myös kivikauden lopulle tavalliset myöhäisneoliittisen Pyheensillan kulttuurin nuolenkärjet häviävät vähitellen tyyppinä pois. Kivi- ja varhaismetallikauden vaiheeseen kuuluvat myös laajalla alueella tavalliset tasakantaiset nuolenkärjet. Niiden levinneisyysalue keskittyy Pohjois-Suomeen, mutta niitä tunnetaan jonkin verran myös Etelä-Suomesta. Niiden käyttö alkaa jo kivikauden loppupuolella mutta jatkuu vielä pronssikauden puolelle.

Keramiikkatraditiossa tapahtuva muutos on silmiinpistävä. Pöljän ja Jysmän keramiikkojen käyttö lakkaa ja Sisä-Suomessa nämä tyytit korvautuvat tekstiilikeramiikalla (ks. kuva 28). Rannikolla Kiukaisten keramiikka korvautuu Suomen länsi- ja eteläpuolelta tulneiden vaikutteiden

Kuva 28. Tekstiilikeraamiikkaa. Kuva: Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

seurauksena pronssikauden keramiikkatyypeillä (Meinander 1954a), joista tavallisimmat ovat ns. karkeapintainen Paimion keramiikka sekä pinnaltaan sileä Lausitz-vaikutteinen keramiikka. Lisäksi myöhäiskivikauden loppuvaiheeseen kuuluva välivyöhykkeen keramiikka (ks. luku 2.9) jatkaa olemassaoloaan vielä varhaismetallikauden puolelle.

Tekstiilikeraamiikkaa ei voida pitää minään selväpiirteisenä typologisenä ryhmänä vaan eräänlaisena yleistyyppinä, jonka alle kuuluu monia erillisiä keramiikkatraditioita. Tekstiilipainanetta tunnettiin jo sekä myöhäiskivikautisessa Pöljän keramiikassa että nuorakeramiikassa. Painanne on yleinen myös Kiukaisten keramiikassa. Mitään näistä tyypeistä ei ole tavallisesti liitetty itse tekstiilikeraamiikkaan. Vasta Kangasalan Sarsan ja Petroskoin Tomitsan mukaan nimetyissä keramiikkatraditioissa se on tyyppien keskeinen tuntomerkki (Meinander 1954b). Huomionarvoista on, että Suomessa tekstiilikeraamiikka on perinteisesti jaettu kahteen ryhmään. Sarsan keramiikka edustaa sen läntistä traditiota. Tomitsan keramiikka puolestaan edustaa tyyppin itäistä traditiota. Kiinnostavaa on edelleen, että jossain Saimaan ja Keski-Suomen vaiheilla nämä kaksi tyyppiä kohtaavat (Lavento 2001).

Aikavälillä noin 1000–800 eaa. tekstiilikeraamiikan rinnalla aletaan valmistaa muita paikallisempia keramiikkatyyppejä, joista Saimaalla ja Kaakkois-Suomessa käyttöön tulivat Luukonsaaren keramiikka ja Sirnihtan keramiikka. Molemmissa tyypeissä savimassan sekoiteaineena käytettiin asbestia. Näiden valmistus jatkui aina 300-luvulle jaa. Molemmat edustavat sisämaan kulttuuritraditiota, jotka jatkoivat kaskiviljelyä (ks. luku 3.1). Rannikon kulttuurin keskeinen keramiikkatraditio on edustettuna Morbyn keramiikassa (Carpelan 1999b).

Keskeinen ajanlaskun alkua edeltävinä vuosisatoina tapahtunut muutos oli raudanvalmistuksen leviäminen. Raudanvalmistusteknologia omaksuttiin tämänhetkisten havaintojen mukaan sekä idän että lännen suunnilta. Repovettä lähimmät merkit varhaisesta raudanvalmistuksesta tunnetaan Ristiinasta (Lavento 1999). Viitteitä raudanvalmistuksesta tavataan myös Pyhtään ja Haminan alueella, mutta yhtä vanhoja kohteita kuin Ristiinasta ei toistaiseksi ole tavattu. Todennäköisesti myös rannikolla raudanvalmistus oli tullut käyttöön samoihin aikoihin, vaikka tähän aikaan ajoittuvia kohteita ei toistaiseksi olekaan pystytty löytämään.

Esineistön lisäksi ehkä kaikkein silmiinpistävin ja näkyvin muutos kulttuurissa tapahtuu hautaustraditiossa (Tuovinen 2002). Etenkin rannikkoalueilla, mutta varsinkin pronssikauden myöhäisemmässä vaiheessa myös sisämaassa, alettiin rakentaa röykkiöitä eli lapinraunioita (ks. luku 2.11). Rannikolla pronssikautiset röykkiöt tulivat käyttöön viimeistään noin 1600 eaa. Niitä rakennettiin näkyville paikoille, yleensä kallionlaelle mutta myös veden läheisyyteen. Röykkiöt rakennettiin lähes poikkeuksetta suurehkoista kivistä ja haudat olivat kooltaan tavallisimmin n. 8 x 8 m, mutta sekä suurempia että pienempiä röykkiöitä tunnetaan. Nimenomaan pronssikaudelle ajoittuvien röykkiöiden määrä on suuri ja niitä tunnetaan Suomesta useita tuhansia. Niiden koko pienenee sisämaahan tultaessa, mutta yleisesti ottaen ne ovat samanlaisia kuin rannikollakin. On silti oleellista huomata, että sisämaan röykkiöt on – joitain poikkeuksia lukuun ottamatta – yleensä rakennettu vasta pronssikauden loppupuolella.

Röykkiöhautojen suuresta lukumäärästä huolimatta tunnetaan sekä rannikolta että sisämaasta yllättävän vähän pronssikaudelle ajoittuvia asuinpaikkoja. Koko nykyisen Suomen ja luovutetun Karjalankin alueelta tunnettujen pronssi- ja varhaismetallikautisten asuinpaikkojen lukumäärä on alle 300, vaikka periodin pituus on sisämaassa jopa 2000 vuotta. Voidaan luonnollisesti kysyä, onko asuinpaikkoja toistaiseksi osattu etsiä oikeanlaisista ympäristöistä. On mahdollista, että kulttuurissa tapahtunut muutos heijastuu siten, että asuinpaikkojen sijainti muuttuu oleellisesti ja että nykyiset inventointimenetelmät eivät toimi parhaalla mahdollisella tavalla niiden löytämiseksi. Tämä kysymys saattaa tulla mieleen esimerkiksi Repoveden inventoinnin tuloksia tarkasteltaessa.

Tämänhetkisen näkemyksen mukaan kulttuurikuvan voimakas muuttuminen kivikauden päättymisen jälkeen heijastuu suoraan asuinpaikkojen kokoon, rakenteeseen ja lukumäärään. On havaittavissa, että monet löydetyt asuinpaikat ovat kooltaan kivikautisia asuinpaikkoja pienempiä. Tämä viittaa väestömäärän pienenemiseen. Yksi mahdollinen selitys kohteiden pienempään lukumäärään on se, että kokonaisväestön määrä vähenee pronssikaudelle tultaessa. Miksi näin voisi olla, ei ole toistaiseksi vielä täysin selvillä.

Selityksiä on etsitty niin ilmaston viilenemisestä kuin myös kulttuurisista muutoksista.

Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että Suomen pronssikausi voidaan jakaa (ainakin eteläisen Suomen osalta) kahteen pääalueeseen – läntiseen ja itäiseen, vaikka myös suppeampia maantieteellisiä ja periodisia jakoja on mahdollista esittää. Läntistä traditiota edustaa selkeästi skandinaavistyyppinen pronssikausi. Itäistä traditiota, jonka levinneisyysalue ulottuu Volgan keskijuoksulta Skandinaviaan, kutsutaan suomalaisessa arkeologisessa kielenkäytössä varhaismetallikaudeksi. Syy eri termien käyttöön on siinä, että sisämaan kulttuuritraditio poikkeaa voimakkaasti rannikolla vallitsevasta ja siihen liittyvä löytöaineisto on pääosin peräisin muualta kuin lännestä tai etelästä (Meinander 1954b).

Kumpaan traditioon Etelä-Saimaa ja Valkealan alue pitäisi sijoittaa, on kiinnostava kysymys. Alustavasti voidaan ajatella siellä olevan vaikutteita molemmilta suunnilta. Näin ollen se edustaisi idän ja lännen välissä sijaitsevaa kulttuuria, jossa molemmilta suunnilta tulleet vaikutteet ovat sekoittuneet toisiinsa.

2.10.1 Repoveden ympäristö

Itse Valkealan kunnan alueella on ainakin kaksi kohdetta, jotka todennäköisesti kuuluvat varhaismetallikauteen. Valkealan Toukanlahti on asuinpaikka, joka sijaitsee Haukkajärven länsirannalla, Maarikanvuoren pohjoispuolella. Kohteen inventointeen FM Johanna Sepän mukaan paikalta ei ole löydetty muuta kuin pieni pala koristeetonta, karkeasekoitteista keramiikkaa, kvartsia sekä jonkin verran järvimalmia (KM 33437:1-2). Paikan luokittelu ja ajoittaminen perustuu näin ollen hyvin niukkaan informaatioon.

Toinen varhaismetallikautisista kohteista on röykkiö, joka sijaitsee Karhulanjärven ja Haukkajärven välissä. Kohteen inventoija Johanna Seppä on tulkinnut mahdollisesti hajotetuksi kiviröykkiöksi, joka on rakennettu lohkeilleista ja rapautuneista kivistä kalliopohjalle. Mitään löytöjä ei röykkiön yhteydestä ole tehty, mikä sinänsä ei ole odottamatonta, koska useimmat varhaismetallikautiset röykkiöt ovatkin löydöttömiä.

Valkealasta on löydetty irtolöytönä tasakantainen piinuolenkärki (KM 21962). Löytö on peräisin Ruokojärven Tytärniemestä, joka sijaitsee

Välväylän tuntumassa lähellä Kannuskoskea ja Luumäen rajaa. Tytärniemi on alava hiekkainen suon ympäröimä saareke Ruokojärven pohjoisrannalla. Löytö ajoittunee kivikauden lopulle tai varhaismetallikauden puolelle.

Myös varhaismetallikautta tarkasteltaessa Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaren asuinpaikka on keskeisellä sijalla (ks. luvut 2.9 ja 2.12). Kohteelta tunnetaan paitsi myöhäisneoliittista keramiikkaa (Pöljän tyyppin asbestikeramiikkaa), myös jonkin verran ns. välvivöhykkeen keramiikkaa tai mahdollisesti jopa nuorakeramiikkaa etäisesti muistuttavaa keramiikkaa (T. Miettinen 1998: 58; ks. myös Lavento 2001: 258). Keramiikkatyyppien määrittelyt ovat ongelmallisia ja onkin ilmeistä, että niitä voidaan tutkia eri tavoin. Pukkisaari kuuluu kohteisiin, jotka eivät ole minkään edellä esitetyn keramiikkatyyppin keskeistä aluetta. Kysymys siitä, onko Jaalan Pukkisaaren aineistossa tekstiilikeramiikkaa tai jonkin tyyppistä varhaismetallikauden keramiikkaa, on ongelmallinen. Itse pidän tätä mahdollisena, mutta keramiikkatyyppin varma tunnistaminen on vaikeaa.

Valkealan Repoveden ja Vuohijärven alue on kiinnostava myös sen vuoksi, että se sijoittuu rannikon ja sisämaan välisen kulkureitin varrelle. Kuten luvussa 1.1 todettiin, Välväylä on keskeinen kulkutie kohti Mäntyharjun reittiä ja sitä kautta myös kohti Päijännettä. Vuohijärvi laskee Kymijoen Pyhäjärveen ja siitä edelleen Suomenlahteen. Tämän reitin varrelta, Vuohijärven ympäristöstä olisi todennäköisesti mahdollista löytää myös varhaismetallikautisia asuinpaikkoja. Monissa inventoinnissa – kuten myös Repovedellä – keskeinen ongelma kuitenkin on, että kohteiden ajoittaminen on vaikeaa. Inventointilöydöt koostuvat usein yksinomaan kvartseista, joita on monissa tapauksissa mahdoton liittää mihinkään kulttuuriin ja periodiin.

Repoveden inventoinnissakin löydettiin mm. Katajajärven ympäristöstä kohteita, jotka saattavat ajoittua varhaismetallikaudelle. Koska niitä ei voi ilman kaivaustutkimuksia tarkemmin ajoittaa, kysymys siitä, onko Katajajärven ympäristössä asuttu varhaismetallikaudella, jää toistaiseksi avoimeksi. Järven rannoilla on kuitenkin lähestulkoon varmasti oleskeltu tilapäisesti, koska järveä ympäröiviä rinteitä on viljelty (Alenius ym. 2005). Pitkäaikainen viljely ajanlaskun alkua edeltävinä ja sitä seuraavina vuosisatoina osoittaa, että alue on ollut merkittävä ainakin tilapäisen oleskelun

kannalta. Kysymys siitä, miksi oleskelusta on viitteitä, mutta varsinaisia asuinpaikkoja ei ole löydetty, kertoo yhteisöjen rakenteesta ja niiden elintavoista. Asutus on kivikaudelta varhaismetallikaudelle siirryttyä muuttunut liikkuvaksi.

Repoveden alueesta tekee erityisen kiinnostavan sen erikoinen topografia. Alue ei ensi näkemältä vaikuta sellaiselta, että se olisi tarjonnut edellytyksiä pitkäaikaiselle oleskelulle minkään esihistorian ajanjakson aikana. Maasto on kivikkoista, lohkareista ja sisältää vain niukasti pitkäaikaiseen asumiseen soveltuvia hiekkaisia alueita. Sen sijaan siihen liittyy muita etuja, joita oikeastaan ei ole aikaisemmin otettu merkittävällä tavalla huomioon. Alue todennäköisesti soveltui hyvin varhaisten viljelymenetelmien käyttöön. Lisäksi se on tarjonnut mahdollisuuksia pyyntielinten harjoittamiseen. Se on selvästi tarjonnut mahdollisuuden myös kauttakulkuun rannikon ja sisämaan välillä.

2.11 Lapinrauniot

Wesa Perttola

Termi ”lapinraunio” on valikoitunut jo 1700-luvun kuluessa muinaistieteelliseen kielenkäyttöön kansanperinteestä (Okkonen 2003: 49–53), jossa sisämaan röykkiötä on kutsuttu myös nimillä munkkilaisten muuri, jättiläisraunio, metelinraunio ja metelinkiuas (esim. Europaeus 1927: 40). Lisäksi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkiston tietojen perusteella myös sisämaasta tunnetaan joitakin hiidenkiukaiksi kutsuttuja röykkiöitä. Yhteistä näille kaikille nimityksille on ajatus alueella joskus aikaisemmin asuneesta tarukansasta, joiden jäänteitä röykkiöt olisivat. Valinnan olisi voinut tehdä toisinkin: sanana ”lapinraunio” pitää sisällään etnisyysviitteen saamelaisiin, jollaista nykyisen arkeologisen tietämyksen pohjalta on vaikea perustella. Lapinraunioita ei myöskään ole nykyisessä Lapissa, sillä niitä esiintyy sisämaassa vain Kainuun korkeudelle asti. Lisäksi on olemassa joitakin viitteitä siitä, että levinneisyysalue jatkuu idässä myös Venäjän puolelle.

Pitkästä tutkimusperinteestä huolimatta lapinraunioita ei ole kunnolla pystytty määrittämään muinaisjäännöstyyppinä. Aikojen saatossa tulkinnat niistä ovat vaihdelleet hautaröykkiöiden ja erilaisten tulisijojen välillä (Okkonen 2003:

50–55 ja siinä mainitut lähteet), eikä nykyäänkään tutkijoiden keskuudessa ole yksimielisyyttä siitä mitä lapinrauniot tarkalleen ottaen ovat. Yleisimmän käsityksen mukaan – jota käytetään myös tässä yhteydessä – lapinrauniot määrittävät hiidenkiuasmaisen sijaintinsa perusteella, ts. ne sijaitsevat kalliopohjalla paikoilla, joilta on niiden rakentamisen aikaan avautunut näköala vesistölle (ks. kuvat 29 ja 30). Taustalla näyttäisi kuitenkin häilyvän ajatus myös siitä, että vastaavia rökkiöitä olisi myös kauempana vesistöistä (esim. Taavitsainen 2003: 3). Toisaalta jotkut käyttävät termiä kuvaamaan kaikkia sisämaan rökkiöitä (vrt. T. Miettinen 1998: 81, 2004: 120 ja Perttola 2005: 8).

Lapinrauniot voivat olla muodoltaan pyöreitä, soikeita tai jopa melkein suorakulmaisia, ja ne esiintyvät yksin tai pienissä ryhmissä, joskus jopa niin lähekkäin ettei rökkiöiden rajoja voida kunnolla erottaa. Niiden halkaisija tai pisin mitta on yleensä kolmesta kymmeneen metriin ja korkeus vaihtelee noin kolmestakymmenestä sentistä metriin. Rakennusmateriaalina on käytetty yleensä läpimitaltaan n. 20–50 cm olevia kiviä, tosin seassa saattaa joskus olla suurempiakin lohkkareita tai maakiviä. Varsinaista koko rökkiön kattavaa maataytettä lapinraunioissa ei esiinny, mutta kalliopohjalla sijaitessaan niiden alla saattaa olla ohuehko kerros hiekkaa. Sisäisinä rakenteina lapinraunioista on tavattu silmäkiviä, kehärakenteita, paasiarkkuja (Salo 1981: 233) ja kylmämuurauksia. Lisäksi lapinraunioiden yhteydessä saattaa esiintyä myös kallioon hakattuja kuppeja (Pohjakallio 1977: 2–3). Rakenteellisenä piirteenä voidaan ainakin joissain tapauksissa pitää lapinraunioissa olevia kooltaan, muodoltaan ja sijainniltaan vaihtelevia kuoppia.

Em. kalliopohjan ja vesinäköalan lisäksi lapinraunioiden sijaintipaikan on ehdotettu olevan sidoksissa muihinkin tekijöihin. Ristiinan inventoinnin yhteydessä havaittiin lapinraunioiden sijaitsevan varhaismetallikautisten asuinpaikkojen lähellä (Sepänmaa 1992: 7, peruskarttaliite 12). Etelä-Saimaalla lapinrauniot näyttäisivät sijaitsevan järjestelmällisesti glasifluviaalisessa eli sulamisvesien synnyttämässä korkokuvassa; glasigeenisessä eli jäätikön kuljetus- ja kasaustyön muovaamassa ympäristössä niitä ei näyttäisi olevan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapinraunioiden lähiympäristöjen korkokuva hallitsevat moreenin sijasta lajittuneet ainekset,

kuten hiekka ja sora. Suhteessa muinaisen rannan muotoihin lapinrauniot puolestaan sijaitsevat varsin vaihtelevasti. (Maaranen 1995: 93–94, 96.) Lapinraunioiden sanotaan myös suuntautuvan usein kohti pohjoista (esim. Vilkkuna 1993: 50). Lisäksi on kiinnitetty huomiota lapinraunioiden yhteydessä toistuviin paikannimiin, ainakin Akka-, Lappi-, Hiisi-, Pyhä- ja Ukko-alkuiset nimet on mainittu kirjallisuudessa (esim. Taavitsainen 2003: 13). Mitään edellä mainituista olettamuksista ei kuitenkaan ole varmistettu laajemmilla tutkimuksilla.

Vähälöytöisyytensä vuoksi lapinrauniot ovat aina olleet hankalasti ajoitettavissa, mistä johtuen käsitys niiden ajoittumisesta pääasiassa pronssikaudelle ja varhaiselle rautakaudelle perustui pitkään harvoihin esinelöytöihin. Perinteisiä radiohiiliajoituksia on julkaistu kaksi (Pohjakallio 1982: 175, Adel 2002: 9) ja palaneesta luusta tehtyjä ajoituksia neljä kappaletta (Taavitsainen 2003: 8), jotka jakaantuvat karkeasti ottaen aikavälille 2000 eaa. – 800 jaa. Hattulan Ruskeenkärjen löytöjen perusteella lapinraunioiden rakentaminen saattaa jatkua aina n. 1000 jaa. asti (Keskitalo 1963).

Muutamien lapinraunioiden palaneesta luuaineistosta on voitu osteologisissa analyyseissä tunnistaa ihmisluuta (Pohjakallio 1982: 175, Taavitsainen 2003: 11, 13), joten ainakin osa lapinraunioista on hautoja. Suomen maaperässä palamaton luu säilyy vain poikkeuksellisissa oloissa, joten mahdollisia ruumishautauksia ei yleensä pystytä tunnistamaan. Lapinraunioiden yhteydessä mainittujen kohteiden osalta ainoa tunnettu poikkeus tästä säännöstä on Hattulan Ruskeenkärki, jossa osa luista oli melko hyvin säilyneitä (Keskitalo 1963: 35–36, 40). Muiksi mahdollisiksi funktioiksi lapinraunioille on ehdotettu toimimista reitti-, raja- ja reviiirimerkkeinä (esim. Vilkkuna 1993: 50).

Ihmiset ovat rakentaneet erilaisia kivirökkiöitä eri aikoina lukuisista erilaisista syistä: Suomi on täynnä hauta-, viljelys- ja vatturaunioita, maatuoneita uuneja, käyttökivi- ja uhrirökkiöitä, raja- ja merimerkkejä, rakennustöissä syntyneitä kivikasoja, sotiin liittyviä varustuksia jne. Lisäksi jotkin luonnonmuodostumat, kuten esim. muinaiset rantakivikot, voivat joskus näyttää erehdyttävästi ihmisen tekemiltä. Herää luonnollisesti kysymys, miten lapinrauniot voidaan erottaa muista rökkiötöyypeistä? Pelkästään rökkiön muotoa,

Kuva 29. Tihvetjärven Pukkisaaren lapinraunio. Valokuva: Antti Lahelma.

kokoa yms. ulkoisia seikkoja tarkastelemalla tätä ei yleensä pystytä tekemään vaan on turvaututtava menetelmään, jossa muut vaihtoehdot pyritään sulkemaan pois (ks. Tuovinen 2002: 77–80). Esim. nykyisten tai viimeaikaisten peltojen laidoilla olevat tai suurempien maakivien kylkeen kasatut kivikasat ovat todennäköisesti viljelysraunioita, rajamerkeissä on usein rajan suuntaa osoittava pystykivi jne. Prosessista lopulta jäljelle jääviä kohteita voidaan pitää mahdollisina hautaraunioina. Kyseessä on kuitenkin aina tutkijan kohteesta tekemä omakohtainen tulkinta, joka suinkaan ei ole erehtymätön: esim. Jaalan Haapalahden Puolakassa rautakautiseksi oletettu rökkiö osoittautui kaivaustutkimuksissa myllyn jäänteiksi (T. Miettinen 1998: 76). Toisaalta esim. viljelysraunioita ei ole syytä väheksyä, sillä joukossa on varmasti esihistoriallisiakin kaskiraunioita. Lisäksi on pidettävä mielessä, että rökkiö on aikojen saatossa saattanut palvella useampaa tarkoitusta: esim. hautarauniota on voitu myöhemmin käyttää rajamerkinä.

Repoveden kansallispuiston alueelta ei vielä tunneta yhtään lapinrauniota, mutta aivan sen tuntumasta Valkealan Tihvetjärven Pukkisaaresta (jota ei pidä sekoittaa em. Jaalan Pukkisaareen) löytyi vuoden 2006 inventoinnin yhteydessä varsin edustava lapinraunio (ks. kuva 29 ja liite 1, kohde 36). Pukkisaaren rökkiö sijaitsee pienessä, etelää kohti suuntautuvassa kallioniemessä, josta aukeaa avoin näköala järvelle. Rökkiön halkaisija on noin 4,0–4,5 metriä ja sen korkeus on noin 80 cm. Muut Repoveden ympäristössä, noin kolmenkymmenen kilometrin säteellä sijaitsevat lapinrauniot löytyvät Jaalan Nuumasalmelta, Mäntyharjun Linnasaareltä, Iitin Hiidensalmelta ja mahdollisesti myös Mäntyharjun Torviniemestä. Näistä kaivauksin on tutkittu ainoastaan Iitin Hiidensalmen lapinraunioita, joista löytyi kvartseja, palanutta luuta ja merkillinen kivi, jossa oli symmetrinen ja maljamainen n. 25 millimetrin syvennys (T. Miettinen 1995).

2.12 Asutus vakiintuu rautakaudella (n. 400–1300 jaa.)

Teemu Mökkönen

2.12.1 Keskinen rautakausi (400–800 jaa.) – hajanaisia merkkejä ihmistoiminnasta

Keskisen rautakauden aikana, joka ajoittuu 400-luvulta 800-luvulle, Repoveden lähialueille kulkeutui läntisen Suomen rautakautiseen asutukseen liittyviä esineitä. Tämän ajanjakson löydöt ovat yleensä ns. irtolöytöjä, joiden löytöpaikalta ei tunneta löytöön liitettävää asuinpaikkaa tai hautauksia. Näitä löytöjä pidetään usein matkan varrella hukattuina, tosin joissain tapauksissa on syytä epäillä löydön kuulumista johonkin varsinaiseen muinaisjäännykseen, siitä huolimatta, ettei sitä ole kyetty paikallistamaan. Repoveden aluetta lähimmät kiinteään asutukseen liitettävät keskisen rautakauden löydöt ovat Mikkelin seudulta, missä rautakauden lopun löytörikaista kalmistoistaan tunnetun asutusalueen vanhimmat talteen saadut löydöt ajoittuvat merovingiajalle, 600-luvulle jaa. (Schulz 1994).

Repoveden lähiympäristössä, yleisesti ottaen Kymenlaakson pohjoisosassa ja Etelä-Savon eteläosassa, tällaisia löytöjä on mm. Repoveden itäpuolelta Mäntyharjun Partsinmaalta löydetty merovingiaikainen miekka (Lehtinen 1989: 102–103, Lehtosalo-Hilander 1988: 158–159) ja yksittäiset soikeat tuluskivet, jotka ajoittuvat tällä alueella olettavasti pääosin keskiselle rautakaudelle. Vuohijärven eteläpuolelta Selänpäästä on talletettu Kansallismuseon kokoelmiin vuonna 1898 petkeleeksi kirjattu rautaesine, joka kuitenkin osoittautui vanhemmalle tai keskiselle rautakaudelle karkeasti aikavälille 0–700 jaa. ajoittuvaksi putki- eli onskirveeksi (T. Miettinen 1990: 81). Löytöpaikka on vajaan kahdenkymmenen kilometrin päässä Repoveden alueesta. Tähän ajanjaksoon ajoittuu myös etelämpänä ensimmäisen Salpausselän pohjoisreunaa virtaavan Välväylän alueen vanhin rautakautinen löytö. Kyseessä on merovingiaikainen ango-tyyppinen ruotokeihäänkärki, joka saatiin talteen vuonna 1978 Karhulan kylän Heikkilän pellostä (T. Miettinen 1990: 77).

2.12.2 Nuorempi rautakausi (800–1300 jaa.) – asutuksen vakiintuminen alkaa

Rautakauden loppupuolelta tunnetaan jo useita hautauksia Repoveden lähialueilta. Löytöjen perusteella alueelle leviää asutusta Hämeen rautakautisen asutuksen piiristä viikinkiajan (800–1050 jaa.) alkupuolella. Rautakauden lopun asutus tunnetaan lähinnä kiviröykkiöihin ja polttokenttäkalmistoiksi kutsuttuihin maanpäällisiin kiveyksiin tehtyjen polttohautausten kautta. Hautausten löytöinä on yleisesti naisten koruja ja aseita, kuten esimerkiksi rautaisia keihäänkärkiä.

Repoveden aluetta lähimmät nuoremman rautakauden kalmistolöydöt on tehty Vuohijärven länsipuolelta Jaalan Huhdasjärven Pukkisaaresta. Paikalla tutkitusta kalmistosta on löydetty 1990-luvun tutkimuksissa mm. rautaisia keihäänkärkiä, koruina käytettyjä arabialaisia pronssirahoja ja pronssisia kupurasolkia. Kalmiston kupurasoljet ovat mielenkiintoinen löytöryhmä. Löydettyjen solkien joukossa on sekä pyöreitä että soikeita kupurasolkia, joista ensiksi mainitut edustavat hämäläisen ja läntisen rautakauden kulttuuri-piirin esinemuotoa ja toisena mainitut soikeat kupurasoljet savolaista tappikoristeista tyyppiä. Pukkisaaresta löydetty tappikoristeiset kupurasoljet ovat kyseisen korutyyppin läntisimmät edustajat. Kalmisto on vähäkivinen polttokenttäkalmisto, jossa polttohautausten tuhkat, ihmisluun palaset ja esineistö on siroteltu tasaisella maalla sijaitsevan kiveyksen koloihin. Pukkisaaren löydöt ajoittuvat 900-luvun alusta 1000-luvulle (T. Miettinen 1998: 118–127, 2004).

Toinen viikinkiajalle ajoittuva hautalöytö on liki neljäkymmenen kilometrin päässä Repoveden alueesta Pertunmaan Kuuselasta, jossa vuonna 1929 tutkitusta röykkiöstä löytyi löydöiltään rikas 900-luvulle ajoittuva naisen polttohautausta. Koska Kuuselan hautaus on löydetty alueelta, jolta ei tunneta muita rautakauden lopun asutuksen merkkejä, löytö on usein liitetty eräänlaisiin vakituisesti asuttuihin eräsemiin (Lehtinen 1989: 106, 112–114, Lehtosalo-Hilander 1988: 163–170). Toisena, ehkä vähemmän mielikuvitusta kutkuttavana vaihtoehtona, on kytkeä löytö aivan tavalliseen maanviljelyasutukseen.

Savon ristiretkialle (1050-1300 jaa.) ajoittuvia löytöjä ei tunneta Repoveden lähiympäristöstä. Vuohijärven ympäristöstä tunnetaan kuitenkin yksi rautakauden lopulle tai keskiajalle ajoittuva asuinpaikka Vuohijärven pohjoispuolelta Mäntyharjun Nurmaan kylästä, reilu kymmenen kilometriä Hillosensalmesta pohjoisluoteeseen. Myös aivan Repoveden liepeiltä on mahdollisesti rautakauteen ajoittuvia löytöjä. Hillosensalmen Korpisaaresta (liite 1, kohde 43) on löydetty kalliokolosta rautainen nuolenkärki, joka ajoittuu olettavasti rautakauden lopulle tai keskiajalle (T. Miettinen 1990: 80).

Siinä missä viikinkiajan (800–1050 jaa.) löydöissä Repoveden ympäristössä heijastui hämäläisen kulttuurin vaikutus, ristiretkialla (Savossa n. 1050–1300 jaa.) tiedetään Mikkelin, Lappeen ja Hollolan kalmistojen tutkimusten perusteella vuorostaan karjalaisen kulttuuripiirin levittäytyneen alueelle 1100- ja 1200-lukujen aikana (Lehtosalo-Hilander 1988, 1994, Lehtinen 1994). Repovettä lähin tunnettu ristiretkiajan löytö on Ristiinasta löydetty 1100-luvulle ajoitettu keskieurooppalaisvalmisteinen miekka, jonka säilä on koristeltu kultalangalla tehdyillä koristella, joista toinen on risti ja toinen kuvaa mahdollisesti kirkkoa (Lehtosalo-Hilander 1988: 159). Repoveden Katajajärven pohjasedimenteistä saatujen tutkimustulosten perusteella maanviljely on vakiintunut Repoveden alueella 1200-luvulla (Alenius ym. 2005). Arkeologisesti selkeästi tähän aikaan ajoittuvia löytöjä ei kuitenkaan tunneta Repovedeltä tai sen lähiympäristöstä. Vastaavia tuloksia on saatu myös etelämpää Valkealasta. Ensimmäisen Salpausselän pohjoispuolella sijaitsevasta Tenjärvestä tehtyjen siitepölytutkimusten perusteella vakituiseen maanviljelyn katsotaan alkavan Väli-väylän alueella 1000–1200-luvuilla jaa. (Tolonen 1997: 217).

2.12.3 Repoveden lähialueen asutuskuva rautakauden lopulla

Historiallisen ajan katsotaan alkavan Etelä-Savossa samaan aikaan kuin Karjalassa, noin vuoden 1300 jaa. tienoilla. Ensimmäinen historiallinen maininta Valkealasta ajoittuu vuodelle 1365. Kyseessä on asiakirja, jossa Matti Orava sai kuninkaalta suojeluskirjeen. Matti Orava on todennäköisesti asunut nykyisen Valkealan länsiosassa Välikymi-nimisen virran varrella Oravalan kylässä. Kyseisen historiallisen dokumentin perusteella eränautintaa alueella 1300-luvulla harjoittaneet olivat lähtöisin Hämeen alueelta Hollolasta ja Asikkalasta sekä Etelä-Karjalasta Luumäeltä (Kepsu 1990: 110.)

Saulo Kepsu on esittänyt Oravalan kylän asutuksen kuitenkin alkaneen huomattavasti ennen Oravan Matin aikaa. Hänen mukaansa Oravalan kylä oli 1500-luvun historiallisten tietojen pohjalta tuolloin niin suuri, että sen on täytyntä syntyä 1300-lukua aikaisemmin, ”tuskin 1000-lukua myöhemmin” (Kepsu 1990: 110). Nimistö-tutkimuksen ja muun tiedon perusteella Kepsu olettaa Valkealan vanhimpien kantatilojen muodostuneen 700–1000 jaa. Hämeestä tulleiden asukkaiden toimesta. Karjalaisen vaikutuksen ja sen mukana saapuvan nimistökerroksen Kepsu (1990: 234) olettaa syntyvän 1000-luvulta alkaen.

Tutkimustensa perusteella Kepsu olettaa Repoveden lähiympäristön kantatiloiksi Vuohijärven saarella sijaitsevaa nykyistä Kinansaarenkylää ja kansallispuiston eteläpuolella sijaitsevaa Hevosojan kylää. Kinansaaren asutuksen alun Kepsu olettaa syntyneen nimistö-tutkimukseen perustuen Hollolasta lähtöisin olevan asutuksen toimesta 700–1000-lukujen aikana. Hevosojan asutuksen alun Kepsu ajoittaa 1200-luvulle (Kepsu 1990: 232–234). On kuitenkin syytä muistaa, että Kepsun esittämät hypoteesit Valkealan asutushistoriasta perustuvat eri lähdeaineistoihin pohjautuvaan päättelyyn. Kepsun hypoteesien varmistaminen onnistuu vain arkeologisella tutkimuksella, eikä tällä hetkellä olemassa oleva aineisto tarjoa tähän mahdollisuutta.